

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HAMİLELİK DÖNEMİNDE DİNDARLIK
VE DİNİN PRENATAL BAĞLANMAYA ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HALİME ZEYNEP YAŞAR

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. KENAN SEVİNÇ

ÇANAKKALE – 2022

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**HAMİLELİK DÖNEMİNDE DİNDARLIK
VE DİNİN PRENATAL BAĞLANMAYA ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HALİME ZEYNEP YAŞAR

Tez Danışmanı
DOÇ. DR. KENAN SEVİNÇ

ÇANAKKALE-2022

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İsim SOYİSMİ tarafından Prof. Dr. İsim SOYİSMİ yönetiminden hazırlanan ve/20.. tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**Tezin Adı**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Anabilim/Anasanat Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS/DOKTORA/SANATTA YETERLİK TEZİ** olarak oy birliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Doç. Dr. İsim SOYİSMİ
(Danışman)

Doç. Dr. İsim SOYİSMİ

Dr. Öğr. Üyesi İsim SOYİSMİ

.....

.....

.....

Tez No :

Tez Savunma Tarihi :/20..

.....
İSİM SOYİSMİ

Enstitü Müdürü

..../20..

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

31/01/2022

TEŞEKKÜR

Akademik ve ilmî açıdan kendisinden istifade ettiğim, tavsiye ve önerileriyle bu süreçte desteğini esirgemeyen kıymetli hocam Doç. Dr. Kenan Sevinç'e teőekkürü borç bilirim. Ayrıca hayattaki en büyük şansım olan aileme; tüm yardım ve fedakarlıkları için kıymetli eşim Mehmet Yaşar, maddi ve manevi desteklerini hayatımın her anında hissettiğim sevgili babacım İsmail Kocayusufoğlu, kaç yaşıma gelirse geleyim desteğine her zaman ihtiyaç duyduğum, bana benden çok inanan canım annem Aysun Kocayusufoğlu, hayattaki ilk arkadaşlarım kıymetlim abim Furkan Enes, biricik kardeşim Faruk Renda ve nihayetinde bu konuyu seçmeme sebep olan güzel kızım Eslem Rana'ya sevgi ve desteklerinden dolayı sonsuz teşekkür ederim.

Çocukluğumdan beri bana her zaman motivasyon sağlayan dostum Tuğba Turgut'a bu süreçte de tüm destek ve yardımını benden esirgemediği için çok teşekkür ederim. Yine bu süreçte tezimi inceleyip eksiklerimi tamamlamam için yardımcı olan canım kardeşim Erkam Emin Ayvaz'a teőekkürü borç bilirim.

Halime Zeynep YAŞAR

Çanakkale, Ocak 2022

ÖZET

HAMİLELİK DÖNEMİNDE DİNDARLIK VE DİNİN PRENATAL BAĞLANMAYA ETKİSİ

Halime Zeynep Yaşar

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Kenan SEVİNÇ

10/01/2022, 96

Bu çalışma hamilelik döneminde ve doğum sonrasında dindarlığın, anne ve bebeği üzerindeki etkisi hakkındadır. Bireyin, henüz anne karnındayken yaşadıkları ve ardından doğumla beraber çocukluk döneminde yaşamının şekillenmesinde dindarlığın önemli bir faktör olduğu düşünülmekte ve bunun ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Gerek prenatal süreçte gerekse de doğum sonrası dönemde annenin dindar bir kişiliğe sahip olmasının onun bu süreçte çocuğuyla olan bağlanma biçimini şekillendirdiği ve bebeğin Tanrı tasavvurunun oluşumunda etkisi olduğu öngörülmektedir.

Bu araştırmada konuyla ilgili veriler değerlendirilerek onun üzerinden neticeye ulaşılmıştır. Bu bağlamda prenatal, bağlanma ile dindarlık kavramları ele alınarak birbirleri ile ilişkileri ortaya çıkarılmıştır. Buna göre bir kadının hamilelik sürecinde yaşadığı zorlukların üstesinden gelmesi noktasında dindarlığın önemli etkilerinin olduğu, bu süreçte dua, şükür, ümit besleme gibi olumlu ruh halini yansıtan güzel duygulara sahip olmada İslam'ın etkili olduğu anlaşılmıştır. Prenatal dönem ve doğum sonrasında ebeveynlerin dindar bir kişiliğe sahip olmalarının bağlanma ilişkisinin şekillenmesinde önemli bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Bebeğin gelişiminde ve ileriki yaşantısının şekillenmesinde çok önemli bir yere sahip olan güvenli bağlanma ile dindarlık arasında ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır. Ebeveynlerin dindar bir kişiliğe sahip olmalarının bebeği bu süreçlerde doğrudan yahut dolaylı bir şekilde etkilediği, onun ileriki yaşamına tesir ettiği, çocuğun kişiliğinin şekillenmesi, sosyal ilişkileri,

zekâsı ve benzeri geleceğiyle ilgili hayati öneme sahip özelliklerinin oluşmasında önemli bir faktör olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hamilelik, Prenatal Dönem, Bağlanma Kuramı, Dindarlık, Tanrı Tasavvuru

ABSTRACT

RELIGIOUSNESS AT THE PREGNANCY AND ITS EFFECT ON PRENATAL ATTACHMENT

Halime Zeynep Yaşar

Canakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Philosophy and Religious Sciences Master's Thesis

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Kenan SEVİNÇ

10/01/2022, 96

This study is about the effect of religiosity on mother and baby during pregnancy and postpartum. It is thought that religiosity is an important factor in the shaping of an individual's life while they are still in the mother's womb and then in the childhood with birth, and it is aimed to reveal this. It is predicted that the mother's religious personality, both in the prenatal period and in the postpartum period, shapes her bonding style with her child in this process and has an impact on the formation of the baby's conception of God.

In this study, the data related to the subject were evaluated and a conclusion was reached through it. In this context, the concepts of prenatal, attachment and religiosity were discussed and their relations with each other were revealed. Accordingly, it has been understood that religiosity has important effects on overcoming the difficulties experienced by a woman during pregnancy, and that Islam is effective in having good feelings reflecting positive moods such as prayer, gratitude and hope in this process. It has been revealed that the religious personality of the parents during the prenatal period and after the birth has a significant effect on the shaping of the attachment relationship. It is understood that there is a relationship between secure attachment and religiosity, which has a very important place in the development of the baby and in the shaping of his future life. It has been understood that the fact that the parents have a religious personality directly or indirectly affects the baby in these processes, affects his/her

future life, is an important factor in the formation of the child's personality, social relations, intelligence and similar features that are vital for the future.

Keywords: Pregnancy, Prenatal Period, Attachment Theory, Religiosity, Conception of God

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	x

BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	2
1.3. Araştırmanın Problemi.....	4
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	6

İKİNCİ BÖLÜM DOĞUM ÖNCESİ BEBEĞİN GELİŞİMİ

2.1. Birinci Trimester Dönemi (1-13. Hafta).....	8
2.2. İkinci Trimester Dönemi (14-16. Hafta).....	10
2.3. Üçüncü Trimester Dönemi (27-41. Hafta).....	13

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM BAĞ KURMA VE BAĞLANMA

3.1. Bağlanma Kuramı.....	16
3.2. Bağlanma Türleri.....	30

3.2.1. Güvenli Bağlanma	31
3.2.2. Güvensiz-Kaçınan Bağlanma	31
3.2.3. Güvensiz-Kaygılı Bağlanma	40

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ANNE DİNDARLIĞI, BAĞLANMA VE TANRI TASAVVURU

4.1. Din, Dindarlık ve İslam.....	45
4.2. Bağlanma Biçimleri ile Dindarlık Arasında İlişki	48
4.3. Bağlanma ve Tanrı Tasavvuru	56
4.4. Anne-Baba Dindarlığı ve Çocuğun Tanrı Tasavvuru Üzerine Etkileri.....	61

BEŞİNCİ BÖLÜM
HAMİLELİKTE DİNDARLIK ve PRENATAL BAĞLANMA

5.1. Hamilelikte Dindarlık.....	68
5.2. Prenatal Bağlanmanın Kökeni	71
5.3. Prenatal Bağlanmayı Etkileyen Faktörler	78
5.4. Dindarlığın Prenatal Bağlanmaya Etkileri.....	83

ALTINCI BÖLÜM
SONUÇ VE ÖNERİLER

KAYNAKÇA	97
ÖZGEÇMİŞ	I

SİMGELER VE KISALTMALAR

akt	: Aktaran
çev	: Çeviren
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk	: Tahkik eden
Vb	: Ve Benzeri
Vd	: Ve Diğerleri
vs	: Vesaire
ed	: Editör

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Bu bölümde; çalışmanın konusu, amaç ve önemi, problem ve sınırlılıkları incelenmiştir. Annenin dindarlığının, hamilelik sürecine nasıl tesir ettiği, annenin bebeğiyle bağlanmasını nasıl etkilediği araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda bağlanma biçiminin dindarlık ile bir ilişkisi var mıdır? Kutsal varlığa bağlanma stillerinden bahsetmek mümkün müdür? Tanrı tasavvuru ile bağlanma ilişkisi arasındaki benzerlikler nelerdir? Hamilelik döneminde dindarlığın ne gibi etkileri vardır? gibi sorulara cevap aranacaktır.

1.1. Araştırmanın Konusu

İnsanlığın varoluşundan itibaren insan yapısı, fizyolojik ve psikolojik olarak araştırmalara konu olmaktadır. İnsan fizyolojisi zaman içerisinde değişen durum ve şartlara göre uyum sağlayabilecek yapıdadır. Ne var ki fizyolojik yapısından çok daha hassas ve değişken olan psikolojik yapısı halen tam olarak çözülebilmiş ve anlaşılabilmiş değildir. Bununla beraber doğum sonrası anne-bebek bağlanması noktasında önemli bazı bilgiler mevcuttur. Erken anne bebek ilişkisi, çocuğun gelecekteki sosyal, duygusal ve bilişsel gelişiminin temelini oluşturduğu için kritik öneme sahiptir (Ainsworth 1979'dan akt. Siddiqui ve Hagglöf, 2000: 14). Bebek doğar doğmaz bakışlarını yukarı kaydırır ve ona yanıt verecek anne yüzü aramaya başlar ve bu şekilde göz göze gelerek temel bir diyalog kurmaya başlar (Erikson, 2020: 69). Böylelikle anne ve bebek sadece birkaç saniye içerisinde duygusal yoğunluklarını senkronize ederler (Masterson, 2013: 28). Bu süreçte anne-bebek arasındaki bağlanmanın oluşmasında ve bağlanmanın kalitesinin belirlenmesinde birçok etken mevcut olabilmektedir. Bebeğin doğum sonrası annesiyle kuracağı bağlanma şekli (güvenli- güvensiz vb.) onun karakteri, düşünceleri, yaşayışı üzerine etkileri olabilmektedir. Bebekle anne arasında oluşan bağın temelinde korunma ihtiyacı yatar. Bebek annesine sığınarak tehlikelerden korunmaya çalışır (Bowlby, 2015: 56-57). Dindar bir bireyin de tehlikelere karşı Tanrı'ya sığınması (Hayta, 2007: 182) bağlanma kuramıyla dindarlık arasında bir ilişkinin varlığını sorgulatmaktadır. Bu noktada dindar bir kişiliğe sahip olan bir anneye güvenli bağlanmış bir çocuğun Tanrı tasavvurunun oluşmasındaki etkisi incelenmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkar.

İnsan dünyaya gözlerini açmadan önce anne rahmine düşmesinden itibaren bir hazırlık serüveni yaşar. Bu süreç aslında dünyaya geldikten sonra nasıl bir kişilik, karakter sahibi olacağının da temellerinin atıldığı zaman dilimidir (Dereli, 2013: 30-32; Atasever ve Çelik, 2018: 62). Psikoloji biliminde önemli bir yere sahip olan bağlanma kuramının ilk adımı hamilelik ve hatta hamilelik öncesine dayanır. Hamilelik psikolojisi ve bebeğin anne karnında iken anne ile kurduğu özel bağ (prenatal bağlanma) özellikle son dönemlerde üzerinde durulan ve araştırılan konulardandır. Bu dönemde annenin hayatında gerçekleşen her değişim bebeği bir oranda etkiler ve dolayısıyla anne ile bebek arasında kurulan bağ da olumlu yahut olumsuz olarak etkilenir (Atasever ve Çelik, 2018: 62). Bu anlamda anne karnındaki canlının, 9 aylık serüveni daha hassas ve incelikle ele alınmalıdır. Hamilelik, kadın dünyasında eşsiz ve oldukça radikal bir deneyimdir. Bu dönemde fizyolojik değişimlerin yanında psikolojik değişimler yaşayan kadın, bebeğine karşı olumlu ya da olumsuz birtakım hisler taşır. Bu süreçte annenin bebeğine karşı taşıdığı olumlu duygular onun bebeğine bağlanmasına yol açabilir. Bu bağlanma biçimi prenatal bağlanma şeklinde ifade edilmektedir (Çevik ve Kurnaz, 2019: 114). Annenin bebeğiyle bu süreçte bağlanmasını etkileyen birçok faktör söz konusudur. Bu faktörlerin anneyi ve bebeği ne denli etkilediği önemli bir konudur. Özellikle annenin dindar bir kişiliğe sahip olmasının onun bu süreci yaşamasında ne gibi etkileri olduğu ve bunun bebeğe yansımalarının olup olmadığı mevzularının irdelenmesi gerekmektedir. Annenin dindarlığının, hamilelik sürecine nasıl tesir ettiği ve annenin bebeğiyle bağlanmasını nasıl etkilediği bu bağlamda ele alınmalıdır. Zira din hakkındaki tartışmalar ve araştırmalar insanlığın var oluşuyla yaşittir. İnsan hayatında büyük rol sahibi olan din olgusu kişinin günlük yaşantısından düşünce yapısına kadar etkilidir. Kişinin kendi hayatında, çevresiyle ilişkilerinde ve toplumsal hayatın döngüsünde etkili olabilen dinin, hamilelik sürecini yaşayan anneler için de önemli bir dayanak olup olmadığı ve psikolojik destek sağlayıp sağlamadığı üzerinde durulması gereken konulardan biridir. Bu çalışmada, bağlanma kuramı ele alınacak ve bağlanma kuramının dindarlık ile ilişkisine yoğunlaşılacaktır. Bunun yanı sıra İslam'ın hamilelik dönemindeki anne adaylarına ne denli ve ne şekilde etki ettiği, anneye olan etkisinin bebeğe ne şekilde yansıdığı ele alınacaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Anne ile bebek arasında kurulan bağın, insan davranışları üzerinde ciddi bir etkisi olduğunu ve insan yaşamını doğrudan etkilediğini iddia eden bağlanma kuramı (Bulut ve Yıldız, 2018: 83; Nacar ve Gökkaya 2019: 50) anne-bebek arasında kurulan özel bir iletişim şeklini ifade etmekte ve çocuğun sosyalleşmesinde anne önemli bir figür olarak resmedilmektedir. (Cranley 1981: 281). Annenin bebeğiyle bağlanmasının belli koşullarda gerçekleştiği, bebeğin annesine bağlanmasının arka planında bazı ihtiyaçların olduğu ve bebekte bağlanmanın oluşup oluşmadığının bazı verilerle tespit edilebileceği çalışmalarda ele alınan konulardandır. Bu bağlamda bu konuların bütüncül bir bakış açısıyla ele alınması önemlidir. Bağlanma biçimi ile dindarlık arasında bir ilişkinin mevcudiyeti, dindarlığın anne ve bebek bağlanmasına etki ettiği alanlar, çocuğun dindar bir birey olarak yetiştirilmesinde annenin dindarlığının etkisi gibi konuların mukayeseli bir şekilde ele alınması bebeğin gelişim sürecinde dindarlığın rolünü ortaya koymak açısından önemlidir. Bunun yanı sıra, araştırmanın konusunu oluşturan, İslam özelinde dinin prenatal ve doğum sonrası bağlanmada etkisi olup olmadığı sorusu mühim bir mesele olarak ön plana çıkmaktadır. Bu araştırma konuları ele almayı amaç edinmektedir. Bu konular birçok açıdan incelenmeyi önemli kılmaktadır. Zira hamilelik dönemi hem annenin bebeğine kavuşması hem de bebeğin yeni dünyaya uyum sağlaması için uzun süren bir hazırlık sürecidir. Bu dönem anne ve bebek açısından ne kadar olumlu his ve duygularla geçirilirse sonraki sürecin bu doğrultuda geçmesi muhtemeldir.

Dindar ebeveynlerin bebeğin üzerindeki tesirlerinin ne olacağı önemlidir. İslam dininin, müntesipleri üzerinde büyük etkileri vardır. Temelde bir anne, anneliği dindarlığından ve dinin gerekliliği algısından hareketle yaşayabilir. Bu bağlamda prenatal bağlanma sürecinde annenin dindarlığının hamileliğe ve henüz doğmamış bebeğe ve bebeğin dünyaya gelişinden sonraki hayatında yaşayacağı ilişkilere ne denli tesir edeceği mühimdir. Annenin kişiliği, dindarlığı, bebeğine yaklaşımı gibi konular son derece önemli olabilmektedir. “Anne sevgisinden yoksun büyüyen çocuklar, kendilerini sevmek, diğerlerinin onları seveceğine inanmak veya başkalarını sevmek için gerekli olan temel güven duygusunu geliştiremezler. Yetişkin hayatlarında yabancılaşırlar, içlerine kapanırlar ve başkalarıyla genellikle düşmanca ilişkiler kurarlar...” (Yalom, 2019: 57). Anne ile kurulan bağ başka insanlarla ilişkilerde bu derece etkiliyken, kuşkusuz Tanrı’yla kurulacak ilişkiye de etki edecektir.

Bu çalışmada, Türkiye’de merak edilen bir konu haline gelen ve eskiye nazaran daha çok araştırılan prenatal dönemin anne bebek bağlanmasındaki önemini ve özelinde İslam ve

dindarlığın bu bağa olan etkilerinin irdelenmesini amaçlanmaktadır. Olumlu ve güvenli bağ kurmanın kişinin hayatındaki önemi bugün artık tartışılmaz bir gerçektir. Ancak bağlanmanın zamanı için prenatal ve doğum sonrası dönemin, bağlanmanın niteliği için de dindarlığın ele alındığı bu çalışmada, Türkçe din psikolojisi literatüründe yer alan bir boşluğun doldurulması hedeflenmektedir.

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde, şimdiye kadar yapılan çalışmalarda genel olarak din ve dindarlığın insan hayatındaki pratik yahut psikolojik etkilerinin tartışıldığı görülmektedir. Pek çok çalışma, bağlanma ile dindarlık ilişkisini konu edinmiştir (Hayta, 2012-2017; Clark, 1998; Shaver ve Kirkpatrick, 2001; Kirkpatrick ve Shaver, 1990; Korkmaz, 2012; Kirkpatrick, 2006; Mehmetoğlu, 2006; Subaşı, 2012). Diğer yandan anne ile bebeğin güvenli bağlanmasını ele alan çalışmalar daha çok annenin psikolojisinin iyi olması ile ilişkilendirilerek işlenmiştir (Lysa Parker, 2020; Berument, 2016; Bowlby, 2014a, 2014b, 2015, 2017; Güneş, 2020; Thompson, 2006: 2002; Akdemir vd., 2009; Tüzün ve Sayar, 2006; Öztürk, 2002; Brisch, 2019). Ne var ki prenatal bağlanma sürecinde bireyin dindarlığının, birey ve bağlanma süreci üzerindeki muhtemel etkileri ve bu halin prenatal dönemde bebeğe yansımaları araştırmalara pek sık yansımamıştır. En önemli unsurlardan biri ise genel çoğunluk anne bebek arasında hayatî öneme haiz olan bağlanma meselesini bebeğin dünyaya gözlerini açması itibariyle başlatmış olmalarıdır. Bu çalışmada anne ile bebek arasında kurulan bağın temellerinin doğumdan çok daha öncesine dayanıp dayanmadığı, bu bağı etkileyen çok sayıda etkenin içinden dindarlığın, hamilelik üzerindeki etkisini ve bu dindarlığın bebeğe ne oranda ve ne şekilde yansıdığı tartışılacaktır. Hamilelik dönemi yaşayan annenin hem hamilelik psikolojisinin hem de kendi dindarlığının ve dinî inancının etkisiyle yeni dünyaya gelecek canlının bundan nasıl etkilendiği ve sonraki hayatında ne gibi etkilerin devam ettiği, konuyla ilgili yapılan araştırmalar ve yürütülen tartışmalar birlikte değerlendirilerek ele alınacaktır.

1.3. Araştırmanın Problemi

Anne ile bebeğin güvenli bağlanması oldukça hayatîdir ve bu bağı etkileyen pek çok etken vardır (Bowlby, 2014b: 63; Berument, 2016: 13). Bu etkenler doğum öncesi ve sonrasını kapsamaktadır. Yukarıda da zikredildiği üzere konuyla ilgili araştırmalar yapılmıştır. Bu alanda yapılan araştırmaların çoğu bağlanma kuramı çerçevesinde anne-bebek ilişkisini ele almıştır.

Bu bağlamda doğum sonrası anne- bebek ilişkisi incelenmiş ve bebekle kurulan bağlanma stilleri irdelenmiştir. Ancak bu bakış açısı ebeveyn-bebek ilişkisinin bir bölümünü yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra prenatal bağlanma ve dindarlık ilişkisi de bu bağlamda ele alınması gereken ve yeterli çalışma yapılmamış bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu araştırmada şu sorulara cevap aranacaktır:

- 1- Bağlanma biçiminin dindarlık ile bir ilişkisi var mıdır?
- 2- Bebeklik çağında bakıcı ile kurulan bağlanmanın türü, ileriki yaşlarda kişinin dindarlığını etkiler mi, nasıl etkiler?
- 3- Kutsal varlığa bağlanma stillerinden bahsetmek mümkün müdür?
- 4- Dindarlık bu bağın güvenli kurulmasında ne kadar yardımcıdır, annenin dindarlığı bebeği ile olan ilişkisinde etken midir, etken ise nasıl bir etkisi vardır?
- 5- Tanrı tasavvuru ile bağlanma ilişkisi arasındaki benzerlikler nelerdir?
- 6- Hamilelik döneminde dindarlığın ne gibi etkileri vardır?
- 7- Prenatal bağlanmanın dindarlık ile ilişkisinden bahsetmek mümkün müdür?
- 8- İslam özelinde hamileliğe ve prenatal bağlanma ve dindarlık ilişkisinden bahsetmek mümkün müdür?
- 9- Güvenli bağlanma için doğum öncesinde ebeveynlerin dikkate alması gerekenler nelerdir?

Dindar bir anne ve babanın doğum öncesi çocuk üzerindeki muhtemel etkileri nelerdir? Çalışmada bu sorulara cevap aranacaktır. Bu bağlamda konuyla ilgili yapılmış çalışma ve araştırmalardan hareketle prenatal ve doğum sonrası dönemde bağlanmanın etkisi ele alınacak ve bunun dindarlıkla olan ilişkisine odaklanılacaktır. Bu bağlamda prenatal ve doğum sonrası dönemde bağlanmayı ele alan çalışmaların yanı sıra dinî bazı metinlerden de yararlanılacaktır.

Araştırmada bağlanma kuramı ele alındıktan sonra bağlanma kuramı ile dindarlık ilişkisi irdelenecek ve bunun çocuk üzerindeki muhtemel etkilerine yer verilecektir. Çalışmanın bir diğer bölümü, hamilelik sürecinde dindarlığın prenatal gelişim sürecinde bebeğin üzerinde bir etkisinin olup olmadığını tespiti üzerinedir. Konuyla ilgili veriler değerlendirilecek ve onun üzerinden neticeye ulaşılabilecektir. Bu bağlamda prenatal, bağlanma ve dindarlık kelimeleri ele alınarak birbirleri ile ilişkileri ortaya çıkarılacaktır. Bu yapılırken kavramların doğru anlaşılmasına önem verilecek ve bunların hamilelik süreci üzerinde ne gibi bir etkisi olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bebeklik döneminde anne ile bebek arasında kurulan bağ, bebeğin yetişkinlik dönemindeki duygu durumuna ve kişilik özelliklerine etki edebilmektedir (Brisch, 2019: 40-43; Parker, 2020: 20; Bowlby, 2014b: 146). Annenin dindarlığının da bebeğin üzerinde etkisinin olup olmayacağı prenatal ve doğum sonrasında anneyle kurulan bağın daha sonra Tanrı ile kurulan bağa da tesir edip etmediği bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışma bebeğin anne ile kurduğu bağın neticesinde görölen etkilerin bir benzerinin dindarlık için de geçerli olup olmadığını tespit etme üzerine kuruludur. Bu bağlamda çalışma, hamilelik döneminde bağlanmanın bebeğin gelişimi üzerine etkileri, dindarlık-bağlanma arasındaki ilişki, dindarlığın prenatal bağlanmaya etkisi ile sınırlıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞUM ÖNCESİ BEBEĞİN GELİŞİMİ

Kadınlar doğum öncesi ve sonrasında zorlu bir süreç yaşarlar. Bu dönemde birtakım fizyolojik değişimler yaşayan kadınlar, psikolojik anlamda da bazı sorunlarla baş başa kalabilmektedir. Zira bu sürecin her aşamasının kendine göre problemleri ve zorlukları mevcuttur. Bebeğin anne rahmine düşmesinden önce başlayan gebelik sürecinin her aşamasının dikkatle anlaşılması, anne-bebek bağlanmasının daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Gebelik başlamadan önce ebeveynlerin buna hazırlıklı olması ve birbirlerini bu konuda desteklemeleri son derece önemlidir. Zira bu süreç, hamilelik öncesinden başlamaktadır. Bu bağlamda gebelik öncesi psikolojik ve fizyolojik anlamda ebeveynlerin bu sürece hazırlıklı olmaları özellikle de annenin buna hazırlıklı olması hamilelik sürecinde yaşanacak değişimlerle baş etmede önemli bir moral kaynağı olacaktır. Bu bağlamda annenin gebeliği kabul etmesi, annelik rolünün ilk adımıdır (Ünsal ve Saruhan, 2002: 144).

Gebelik, kadının yumurtlama¹ döneminde olur. Erkeğin yeterli miktardaki spermelerinin kadının yumurtalarına ulaşmasıyla beraber döllenme başlamaktadır. Ancak her yumurta döllenmeyebilir. Bu durumda yumurta ölür ve kadının adet kanaması başlar. Kadının yumurtalarından biri olgunlaştığında kesesinden dışarı çıkar ve rahme doğru sürüklenir. Yumurtanın keseyi yırtıp ilerlemesi bazı kadınlar tarafından hissedilebilmektedir. Bu süreçte kadınların karın bölgelerinde şişlik, ağrı, kramp hissedilebilir. Şayet erkeğin spermiyle kadının yumurtası birleşirse döllenme meydana gelir. Döllenmeyi engelleyen herhangi bir durum olmadığında embriyo dölyatağının astarına yapışır. Ardından yumurta ve sperm 46 kromozomluk DNA'yı oluştururlar. Sonraki aşamada zigot, rahim duvarına konar, plasenta oluşur (Jordan ve Ufberg, 2016: 17).

¹ Yumurtlama, "Bir adet döneminden 14 gün önce yumurta olgunlaşır ve döl yatağına salınır. Buna yumurtlama denir".

Bir gebelik ortalama 40 hafta sürmektedir (Thompson, 2006: 66). Hamileliği bazıları haftalar şeklinde ele alsa da bu sürecin üç trimester şeklinde incelenmesi alışkanlığı sürmektedir. Latince bir kelime olan trimester üç ay anlamına gelmektedir. Bu kelimeyle hamilelik sürecinin genel gelişimi ifade edilmektedir (Kocatepe, 2009: 9).

2.1. Birinci Trimester Dönemi (1-13. Hafta)

Birinci trimester hamilelik sürecinin ilk üç ayı için kullanılmaktadır (Kocatepe, 2009: 9). Gebeliğin ilk üç ayında büyük değişimler yaşanır. Zira cenin ilk üç ayın sonunda çalışan organlara sahip olur (Jordan ve Ufberg, 2016:46). Bebeğin ilk haftasında yumurta hücresi olgunlaşmakta ve dördüncü haftayla beraber cenin rahim içine girmektedir (Kocatepe, 2009: 9-22; Murkoff ve Mazel, 2019: 151). Gebeliğin 4. haftasına kadarki süreçte bebeğin büyüklüğü yaklaşık bir raptiye kadardır (Thompson, 2006: 66).

Bu süreçte kadın hamileliğinin çok erken dönemlerinde hamile olduğunun farkına varabilir. Kadın daha ilk haftalarda vücudunda bazı değişimleri hissedebilmektedir. Bu süreçte yorgunluk, kendini uyuklu hissetme, kokulara karşı hassasiyet, gaz, kramp, göğüslerde şişkinlik ve ağrı, bitkinlik, güçsüzlük, bulantı ve kokuya duyarlılık, sık idrara çıkma, geciken adet yahut hafif kanamalar, tırnak ve kıllarda uzama gibi fiziksel işaretler hamileliğin ilk haftalarından itibaren görülebilmektedir (Jordan ve Ufberg, 2016: 54-59; Murkoff ve Mazel, 2019: 153). Bazı kadınlar bu dönemlerde yüzüstü yatarken bile sıkıntı hissedebilmektedir. Hormonlar kadının enerjisini olumsuz etkileyebilmektedir. Duygusal anlamda da kadın bu süreçte bazı olumsuzluklarla baş başa kalabilmektedir. Bu dönemde kadın, duygusal anlamda iniş çıkışlar, gerginlik, mantıksızlık, sabırsızlanma, sulu gözlülük gibi duygusal değişimler yaşayabilmektedir (Murkoff ve Mazel, 2019: 153). Dolayısıyla baba adayının bu süreçte eşinin huzursuzluk, huysuzluk gibi olumsuz davranışlarıyla karşılaşması muhtemeldir.

5. haftaya gelindiğinde bebeğin gelişimi oldukça hız kazanır. Bebek beşinci haftadan itibaren bir portakal çekirdeği kadar büyür. Bu süreçte önemli bir diğer nokta, bebeğin kalp atışlarının başlamasıdır (Murkoff ve Mazel, 2019: 184). Bu hafta itibariyle organlar da oluşmaya başlar. Beyin-omurilik, sinir sistemi ve duyu organlarının ilk oluşumları gelişmeye

başlar (Jordan ve Ufberg, 2016: 46; Kocatepe, 2009: 32). 6. haftaya gelindiğinde bebeğin boyu 6 milimetre kadar uzar (Thompson, 2006: 66). Gelişimde bebeğin en savunmasız olduğu dönem, bu haftadır (Jordan ve Ufberg, 2016:46). Bu haftada bebeğin yanakları, çene kemikleri ve çenesi gelişmeye başlar. Ayrıca bebeğin yüzündeki siyah noktalar bebeğin gözlerini, baş çevresindeki girintiler de kulağının kenarlarını oluşturmaya başlayacaktır. Kadınlarda ise baş ağrısı, yorgunluk, sık idrara çıkma, bulantı gibi belirtiler baş gösterebilir. 7. haftaya gelindiğinde ise bebek ilk döllenmiş halinden 10.000 kat daha büyük hale gelir. Buna rağmen hala küçük bir üzüm tanesi kadardır. Bu haftadan itibaren bebeğin ağız ve dili oluşmaktadır. Ayrıca bebeğin gelişimi büyük oranda baş çevresinde şekillenir ve bebeğin böbrekleri de gelişmeye başlamaktadır (Murkoff ve Mazel, 2019: 185). Ayrıca akciğerleri belirlemeye başlar (Jordan ve Ufberg, 2016:46). Kalpte gelişim gösteren organlara kan pompalamaya devam etmektedir (Kocatepe, 2009: 42). 8. haftaya gelindiğinde bebeğin gelişimi çok hızlı bir şekilde ilerleme kaydetmektedir. Bu süreçte boyu bir santimi geçer ve bu haftadan itibaren bir insana benzemeye başlar (Murkoff ve Mazel, 2019: 186). Bu haftada göz kapakları, burnu, dudakları, bacakları, sırt üstü şekillenir (Jordan ve Ufberg, 2016:46). Bir diğer önemli nokta bebeğin hafif hareket etmesidir. (Murkoff ve Mazel, 2019: 186). Örneğin bebek bu haftadan itibaren dirseklerini bükebilmektedir. (Kocatepe, 46). Bebek gelişimini sürdürürken annenin bu süreçte uyku hali, bitkinlik, mide bulantısı, kusma, halsizlik, kabızlık, gaz ve şişkinlik, aşırma gibi şeylerle karşılaşması muhtemeldir. Bu fiziksel değişimlerin yanında duygusal anlamda da kadında bazı değişimlere rastlanılmaktadır. Bu dönemde kadınlarda vesvese, sevinç, kıvanç, korku, hamileliğin gerçek olup olmadığını sorgulama ve duygusal iniş çıkışlara rastlanılmaktadır (Murkoff ve Mazel, 2019: 186). Bu süreçte bazı kadınlarda ergenlik dönemi sivilceleri gibi bazı cilt sorunları ortaya çıkabilir. Ancak bu cilt sorunlarına karşı panik yapılmaması gerekmektedir. Zira çoğunlukla birinci trimesterden sonra bu sorunlar kaybolmaktadır (Kocatepe, 2009: 45).

9. haftaya gelindiğinde bebek, embriyoluktan fetüslüğe geçiş yapmaktadır. Bebeğin minik kasları da bu haftada oluşmaya devam eder. Bebeğin yüzünde de büyük ilerlemeler kaydedilir (Murkoff ve Mazel, 2019: 204). Bebek artık hareket edebilmektedir (Jordan ve Ufberg, 2016: 47). Örneğin artık bebek ağızını açıp kapayabilmektedir. Bunun yanı sıra gözler ve dudaklar gelişimi devam eder. Bebeğin 9. hafta bitiminde ağırlığı 4 gram boyu ise 4 santimetreye kadar çıkabilmektedir (Kocatepe, 2009: 489). 10. haftada ise embriyonik evre sona erer (Jordan ve Ufberg, 2016: 47) ve bebeğin temel organ gelişimi süreci neredeyse

tamamlanır (Thompson, 2006: 66). Bebeğin kıkırdak ve kemikleri de bu haftadan itibaren oluşmaya başlar (Murkoff ve Mazel, 2019: 204). Bu haftayla beraber bebek, böbreklerinden idrar üretmeye başlar. Bu idrar zararlı olmadığından bakteri üretmez. Ayrıca bebeğin karaciğeri de fonksiyonlarını yerine getirerek kan üretimini yapar. Plasenta rahim içi görevlerini yerine getirir (Kocatepe, 2009: 50). 11. haftaya gelindiğinde bebeğin boyu 5 santimetreyi geçer, ağırlığı da 10 gram civarında olur (Murkoff ve Mazel, 2019: 204). Bu hafta bebeğin en fazla gelişim gösterdiği haftadır. Bebeğin bu haftadaki gelişimi onun dış dünyayla olan irtibatının da başlangıcını oluşturmaktadır. Zira kulak zarı ve dış kulak yolu bu hafta oluşur. Ayrıca bebek, kendine dokunarak kendini tanımaya başlar. Bunun yanı sıra bebeğin bu hafta tat almaya başlaması onun bu duyuları depolamasına ve ilk öğrenme faaliyetinin başlamasına yol açmaktadır (Kocatepe, 2009: 54). Bu haftadan itibaren bebeğin el-ayak tırnaklarının bölgesi şekillenmeye başlamaktadır. Bebek şayet kızsız yumurtalıkları gelişim göstermektedir. Fetüs bu hafta itibarıyla bariz bir şekilde insanın taşıdığı özellikleri yansıtır. Birinci trimesterin son haftasına gelindiğinde bebeğin organlarının tümü oluşur ve hacim olarak da gelişim gösterir. (Jordan 47; Kocatepe, 2009: 58, Murkoff ve Mazel, 2019: 205). Bebek bu süreçte ağızını sıklıkla açıp kapatır, son derece hareketlidir. Yutmayı yeni öğrendiğinden dolayı hıçkırıklar baş gösterir (Kocatepe, 2009: 58) 13. haftadan itibaren bebek, bir şeftali büyüklüğüne yaklaşır. Ayrıca bu hafta, bebeğin ses tellerinin geliştiği haftadır (Murkoff ve Mazel, 2019: 234).

2.2. İkinci Trimester Dönemi (14-16. Hafta)

Birçok kadına göre bu dönem, hamileliğin en kolay dönemidir. Zira hamileliğin ilk trimester döneminde görülen birçok problem bu dönemde azalmakta yahut bitmektedir. Örneğin mide bulantısı bu dönemde bitebilmektedir. Bunun neticesinde kadının yediği yemeklerden haz alması, koku hissetmesi güzelleşebilmektedir. Bunun yanı sıra ilk döneme göre bu dönemde hamilelik daha enerjik geçebilmektedir. Tuvalete gitme sıklığı da azalmaktadır (Murkoff ve Mazel, 2019: 234). Annenin fetüsün hareketlerini hissetmesi ve yaşadığı fiziksel değişimler fetüsü kendisinden bağımsız bir birey olarak kabul etmesine ve gebeliği daha gerçek bir vakıa olarak algılamasına yardımcı olmaktadır (Ünsal ve Saruhan, 2002: 145)

Bebeğin gelişimine bakıldığında ikinci trimesterden sonra bebeklerin büyümedeki gelişimleri farklılık arz etse de tüm bebekler aynı aşamalardan geçmektedir. 14. haftadan itibaren bebeklerde solunum yapma çabaları başlar (Jordan ve Ufberg, 2016:76; Kocatepe, 2009: 69). Ayrıca bebeklerde saçların çıkma ihtimali vardır (Murkoff ve Mazel, 2019: 234). Bir diğer belirgin özellik bebeğin, el-kol hareketlerini rahatlıkla yapabilmesidir (Kocatepe, 2009: 69). Bunun yanı sıra bebekte kaş ve vücut tüylerine rastlamak mümkündür. 15. haftaya gelindiğinde bebeğin boyu 11 santime ulaşabilir. Ağırlığı da 60 ile 90 gram arasında değişiklik gösterir (Murkoff ve Mazel, 2019: 234). Bu süreçte bebeğin fiziksel gelişimi daha çok artmıştır. (Murkoff ve Mazel, 2019: 234; Kocatepe, 2009: 72). Bebeğin cilt yüzeyi bu haftadan itibaren şeffaftır ve somut damarlar bebeğin cildinde belirginleşir (Kocatepe,2009: 72). Ayrıca lanugo adında şeffaf bir tüy tabakası bebeğin tüm vücudunu kaplar (Thompson, 2006: 67).

16. haftadan itibaren bebeğin boyu yaklaşık 17 santimetreye ulaşır. Ağırlığı da 110 grama kadar çıkar (Kocatepe, 2009: 74). Ayrıca bu haftadan itibaren bebeğin tırnakları daha da uzamaya başlar (Kocatepe, 2009: 235). Bebeğin dokunma duyusu da bu haftadan itibaren daha hassas hale gelmektedir. Öyle ki anne karnını okşadığında bebeğin kıvılcadığını hissedebilecektir (Murkoff ve Mazel, 2019: 235). 17. haftaya gelindiğinde anne karnı daha da belirginleşmektedir. Yağ tabakaları da bu haftadan itibaren oluşur (Jordan ve Ufberg, 2016:76). Ayrıca bebekte bu haftada yutma, göz kırpması, emme refleksleri ortaya çıkmaktadır. (Thompson, 2006: 67; Murkoff ve Mazel, 2019: 235; Kocatepe, 2009: 80). Kalp atışları da beyin tarafından düzenlenir hale gelir ve kalp her gün 30 litre kadar kan pompalar (Kocatepe, 2009: 80; Murkoff ve Mazel, 2019: 235). Anneye bakıldığında fiziksel anlamda birtakım değişimler gözlenebilir hale gelir. Annenin bu haftadan itibaren iştahı açılabilir, vajinal akıntıda bir miktar artış görülebilir, diş etlerinde hassasiyet baş gösterebilir, burun kanamasına rastlanılabilir, basur sorunu yahut bacaklarda varisli damarlar oluşabilir (Murkoff ve Mazel, 2019: 236).

18. haftaya gelindiğinde bebeğin kıvrılma, dönme, tekme ve yumrukları anne tarafından bariz bir şekilde hissedilmektedir (Thompson, 2006: 67, 67; Murkoff ve Mazel, 2019: 270). Çünkü fetüs bu haftada anne rahminde kolaylıkla hareket edebilmektedir (Jordan ve Ufberg, 2016:76). Ayrıca bu haftada görülen bir diğer özellik bebeğin hıçkırma ve esnemelerinin başlamasıdır (Murkoff ve Mazel, 2019: 270). El ve ayaklarını çok sıkı bir şekilde açıp

kapatmayı öğrenen bebeğin gözleri biraz büyük görünse de ileriki haftalarda normal seyrine dönmektedir. (Kocatepe, 2009: 83). Hamileliğin 19. haftasına gelindiğinde fetüsün bağırsaklarında ilk dışkısı oluşur (Jordan ve Ufberg, 2016:77). Ayrıca bebeği etrafındaki amniyotik sıvılardan koruyan verniks kazeoza adıyla bilinen koruyucu bir maddeyle kapanır hale gelir. Bu maddenin amacı bebeği sıvı ortamdan korumaktır (Kocatepe, 2009: 88; Murkoff ve Mazel, 2019: 270). 20. haftaya gelindiğinde bebek daha yeni doğmuş gibi uyku-uyanıklık halleri yaşar (Kocatepe, 2009: 96). Bazı uzmanlara göre gebeliğin 16-20. haftasında anne-bebek bağlanmasının temelleri atılır. Bu bağlamda bebeğin hareketlerini hisseden annenin hissetmeyen anneye oranla bebeğine daha çok bağlandığı ifade edilmiştir (Heidrich ve Cranley 1984'ten akt., Koptur ve Emül, 2017: 156).

Gebeliğin 21. haftasında bebeğin uyku düzeni oluşmaya başlar (Jordan ve Ufberg, 2016:77). Ayrıca bebeğin kıkırdakları kemiğe evrilmeye başlar. Bu durum bebeğin ani hareketleri esnasında kasılmaların olacağı anlamına gelmektedir (Murkoff ve Mazel, 2019: 271). 22. haftadan itibaren anne karnındaki bebek, oyuncak bir bebek boyutundadır. Yaklaşık yarım kilogram ağırlığında olan bu bebeğin boyu, 20 santime kadar uzayabilmektedir. (Murkoff ve Mazel, 2019: 271). Aslında bebek bu yapıyla küçük bir insan gibidir (Kocatepe, 2009: 103). Bebeğin gözleri bu haftadan itibaren ışık vasıtasıyla karanlığı ayırt edebilecek yapıdadır. Diğer duyu organları da son derece gelişmiştir. Anne-baba seslerini, bağırsak ve midenin gurultularını, kalbin atışlarını duyabilmektedir. Tat almada da benzer durum söz konusudur. Annenin yediği şeylerin tadını alabilmektedir (Murkoff ve Mazel, 2019: 271). Çoğu anneler bebeklerinin hareketlerini hissedilmektedir (Jordan ve Ufberg, 2016:77). Bu dönemde annelerde ise canlanma, iştah açılması, bacak krampları, nabızda artış, mide kaynaması, bel ve sırt ağrısı gibi değişimler baş gösterir. Duygusal değişimlere bakıldığında ise kadınlarda hamileliğin gerçekliği noktasında bir hisse kapılma durumu daha da artmaktadır. Ayrıca ruh salınımları azalmaya başlamaktadır. (Murkoff ve Mazel, 2019: 272).

23. haftaya gelindiğinde bebek, 20 santim uzunluğuna ve 450 gram ağırlığına ulaşarak gelişimini hızla tamamlamaya devam eder (Murkoff ve Mazel, 2019: 302). 24. haftadan itibaren bebeklerin derisi kalınlaşmaktadır (Thompson, 2006: 67). Ayrıca kilo alımı hızla artar. Zira artık bebeğin haftalık kilo alımı 180 gram civarına çıkar. Bunun sebebi ağırlaşan kemikleri ve bebekte biriken yağ dokularıdır (Murkoff ve Mazel, 2019: 302). Zira bu haftada bebeğin kas

dokusu ve kemikleri çok hızlı bir şekilde ilerlemesini tamamlamaya devam etmektedir. (Kocatepe, 2009: 113). Bu haftada bebeğin yüz hatları da belirginleşmektedir. (Murkoff ve Mazel, 2019: 302). Bu haftadan itibaren bebek, yaşam yetisini kazanabilmektedir. (Jordan ve Ufberg, 2016:77). 24. haftadan itibaren doğan bebeklerin yoğun bakımda kalarak hayatta kalma şansları olduğu belirtilmektedir (Thompson, 2006: 67). 25. haftayla beraber bebeğin boyu 33 santim, ağırlığı 800 gram civarında olur (Kocatepe, 2009: 116). Kılcal damarlar bebeğin derisinin altında oluşur. Bu haftanın sonunda kılcal damarlarla kaplı bir şekilde bebeğin ciğerlerinde hava kesecikleri de oluşmaya başlar. Bunun neticesinde bebek ilk nefesini almaya başlar. (Murkoff ve Mazel, 2019: 303) 26. haftayla beraber bebeğin ağırlığı, 1 kiloyu bulabilir. (Murkoff ve Mazel, 2019: 303). Bebeğin el ve ayak izleri bu haftadan itibaren oluşur (Kocatepe, 2009: 120). En belirgin gelişimlerden biri olan bebeğin gözlerinin açılması da bu haftadan itibaren ortaya çıkar (Murkoff ve Mazel, 2019: 303; Jordan 77). 27. haftaya gelindiğinde bebeğin beyin dokusu hızlı bir şekilde gelişimini devam ettirir. (Kocatepe, 2009: 124). Bu haftayla beraber bebeğin ağızında çeşitli tat alma tomurcukları oluşur. Annenin yediği yemeklere karşı tepkiler verebilir. Örneğin bazı bebekler, baharatlı yemeklere karşı hıçkırıkla yahut tekmeyle karşılık verirler. (Murkoff ve Mazel, 2019: 303).

2.3. Üçüncü Trimester Dönemi (27-41. Hafta)

Hamileliğin son trimesteri olan bu süreç, kadın açısından ağrı ve sancıların arttığı bir dönemdir (Murkoff ve Mazel, 2019: 322). Bu trimesterde kadınlarda varisler, basur, kramplar, bel ağrıları, ayakta şişmeler, hazımsızlık, mide yanması diğer iki döneme oranla daha sık görülmektedir (Kocatepe, 2009: 127). Bebek açısından bakıldığında ise sistemleri yerli yerinde olup doğuma kadar olgunlaşma evresindedir (Jordan ve Ufberg, 2016:106).

Gebeliğin 28. haftasında bebeğin saçları uzamaya devam eder (Kocatepe, 2009: 128). Hatta göz kırpmaya, emme, öksürme gibi giderek artan özellikler kazanır, ciğerleri olgunlaşır (Murkoff ve Mazel, 2019: 322). 29. haftaya gelindiğinde şimdiye kadar annenin desteğiyle işleyen bebeğin beden savunmasına bebeğin de katkısı eklenir. Zira bu hafta bebeğin kendi savunma sistemi de devreye girer (Kocatepe, 2009: 134). 30. haftaya gelindiğinde bebeğin beyni, kıvrımlarıyla gerçek bir beyin haline gelmektedir. (Murkoff ve Mazel, 2019: 322). Bunun yanı sıra bebeğin cildinde meydana gelen tüyler kaybolmaya başlar (Murkoff ve Mazel,

2019: 322; Kocatepe 138). 31. haftada bebeğin beyin bağlantıları oluşmaya ve bebek bu bağlantıdan faydalanmaya başlar (Kocatepe, 2009: 140; Murkoff ve Mazel, 2019: 322). Bu bağlantı sayesinde, ışığı takip etmeye, beş duyardan gelen sinyalleri takip etmeye, kendisine ulaşan bilgileri işlemeye başlamıştır. Bu haftada görülen bir diğer özellik, bebeğin çok fazla uyumasıdır. Giderek daha çok uyumaya başlar (Murkoff ve Mazel, 2019: 323).

Yedinci aya geldiğimizde kadında da birtakım değişikliklere rastlanmaktadır. Fetüsün hızlı hareketleri, kabızlık, vajinal akıntının artması, baygınlık hissi, baş dönmesi gibi bir takım fiziksel sorunlardan bahsetmek mümkündür. Duygusal anlamda da heyecan, korku ve endişenin arttığı görülür. Ayrıca dalgınlık, hamilelikten sıkılma, canlı rüyalar görme gibi duygusal birtakım durumlar söz konusu olabilmektedir (Murkoff ve Mazel, 2019: 324).

Gebeliğin 32. haftasında bebek açısından dikkat çeken özelliklerden biri, kendi kendine nefes alıp verebilmesidir (Thompson, 2006: 67). Ayrıca bir diğer değişiklik bebeğin cildinin insanlar gibi değişmesidir. İlk aylardaki saydamlığı ve şeffaflığı bu haftadan itibaren ortadan kalkar (Murkoff ve Mazel, 2019: 348). 32 hafta itibariyle doğan bebeklerin yaşama ihtimalleri yüksektir. (Thompson, 2006: 67). 33. haftada bebeğin beyin dokusunun çok çabuk gelişip büyümesi sebebiyle baş ölçüleri de çok hızlı bir şekilde büyür (Kocatepe, 2009: 146). Ayrıca bebek bu haftada çok fazla kilo alır. Haftada yaklaşık 225 gramı aşabilmektedir. Öte yandan sıvının azalması sebebiyle bebeğin tadmeleri daha çok hissedilir (Murkoff ve Mazel, 2019: 3499). Gebeliğin 34. haftasına gelindiğinde bebeğin solunum hareketleri çok hızlı bir şekilde artmaktadır. Bu solunum hareketleri gerçek dünyaya bir hazırlıktır (Kocatepe, 2009: 148). Hamileliğin 35. haftasında, artık doğumun yaklaştığı bu haftalarda, erken doğum gerçekleştiğinde bebeğin kuvöze ihtiyaç duymaması oldukça muhtemeldir. Bu haftayla beraber bebeğin boyu 51 santimetre, ağırlığı da 2500 gramı bulabilir. Ancak bebeğin bu hafta itibariyle kilo alımı devam etse de bebeğin boyunun uzaması yavaşlamaya başlar (Murkoff ve Mazel, 2019: 350). Bu dönemde annenin hamileliğinin çok daha zorlaştığı görülür. Kabızlık, vajinal akıntı artmakta ve fetüsün güçlü hareketleri devamlılık arz etmektedir. Ayrıca anne, basur, varisli damarlar, kramplar, sırt ağrısı, baygınlık hissi, gaz ve şişkinlik, nefes darlığı, hantallık, sakarlık, uyum güçlüğü gibi problemlerle karşılaşır. Duygusal anlamda da gebeliğin bitmesi için sabırsızlık, heyecanlanma, artan korkular gibi durumlar baş gösterir (Murkoff ve Mazel, 2019: 351).

Gebeliğin 36. haftasına gelindiğinde bebek, dışarıda yaşamaya hazır bir yapıda olur. Zira kas-iskelet sistemi, dolaşım sistemlerinin çoğu tamamlanmıştır. (Murkoff ve Mazel, 2019: 381). Ayrıca tüm organları biçimlenmiştir (Thompson, 2006: 67). Bu haftayla beraber bebekler pelvise doğru yönelebilir veya aşağıya doğru ilerleyebilir (Thompson, 2006: 67). Bu haftada doğan bebekler prematüre olarak adlandırılmaz (Kocatepe, 2009: 154). 37. haftaya gelindiğinde bebek doğuma hazırdır (Jordan ve Ufberg, 2016: 107). Bebeğin kilosu ortalama olarak 2950 grama kadar çıkabilmektedir. Bu süreçte baş parmağını emme ve gözlerini kırpıştırma gibi hareketleri devam ettirmektedir. (Murkoff ve Mazel, 2019: 380). Gebeliğin 38. haftasına gelindiğinde yaklaşık olarak bebek, 50 santimetre ve 3 kilogram civarında olur. (Murkoff ve Mazel, 2019: 381). Esasen verilere bakıldığında doğumların yüzde 75'inin 38-42. haftalarında olduğu görülmektedir. Öte yandan doğum sancıları bu haftadan itibaren başlayabilir. Kasılmalar devamlı ve düzenli bir şekilde oluşursa anne adayının hastaneye başvurması gerekmektedir. (Kocatepe, 2009: 265). Hamileliğin 39. haftasında bebeğin pembe olan derisi beyaza dönüşür ve kafası pelvise inmektedir. Bebeğin büyümesi bu süreçte oldukça yavaşlamaktadır (Murkoff ve Mazel, 2019: 382). 40. haftaya gelindiğinde doğum yapma ihtimali çok yüksektir. (Murkoff ve Mazel, 2019: 382, Kocatepe, 2009: 175). Bebek dünyaya geldiğinde anne karnındaki gibi büzülmüş bir halde durabilir. Doğum sonrası anne-babanın bebekle konuşması ve iletişim kurması önem arz etmektedir. (Murkoff ve Mazel, 2019: 382). Şayet bebek 40.haftada doğmazsa 41-42. haftalara sarkma söz konusu olabilmektedir. Bu durumda bebek gününü geçirmiş olmaktadır. Günü geçen bebeğin saçları, tırnakları daha uzun olabilmektedir. Ayrıca daha dikkatli ve uyanık olurlar (Murkoff ve Mazel, 2019: 382). Ancak doktorlar plasentanın gaz kaybı yaşamaya başlamasından dolayı 42. haftadan itibaren suni sancı önermektedirler. (Jordan ve Ufberg, 2016:107).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAĞ KURMA VE BAĞLANMA

Bu bölümde; öncelikle bağlanma kuramının tanımı yapılmış ardından kuramın tarihi gelişimine ve temel yapı taşlarına değinilmiştir. Başta kuramın kurucusu olan Bowlby'nin ve bağlanma kuramını ele alan bazı araştırmacıların çalışmalarından örneklere yer verilmiştir. Bağlanmaya engel olan ve bağlanmayı destekleyen unsurların tespit edilmesinin ardından güvenli, güvensiz-kaçınan ve güvensiz-kaygılı bağlanma şeklinde bağlanma türleri üç grupta incelenmiştir.

3.1. Bağlanma Kuramı

Bağlanma kelimesinin anlamına dair çok sayıda tanımlamalar yapılmıştır. Ancak bu tanımlamalar birbirine yakın anlamdadır. Genel olarak bağlanma kuramı, çocuğun anne yahut yakın bakım veren kişiyle karşılıklı duygusal temelli bir ilişki kurması ve bunu devam ettirmesi şeklinde tanımlanabilir (Bowlby, 2015: 55; 2012: 167; Kemp ve Page 1986: 179; Güneş, 2020: 18; Thompson, 2006: 2002'den akt. Karakaş ve Dağlı 2019: 77; Akdemir vd., 2009: 106; Tüzün-Sayar, 2006: 24). Bağlanmayı anlatmak için İngilizcede iki ayrı kavram kullanılır bunlar; *bonding* ve *attachment* kelimeleridir. Bond-bonding daha çok ebeveynin çocukla kurduğu bağ için kullanılır ve kısaca koruma ihtiyacını anlatır. Attachment ise çocuğun korunma ve emniyet ihtiyacı neticesinde biriyle bağ kurmasını ifade etmek için kullanılır (Brisch, 2019: 27). “*To attach*”, yani “bağ” ifadesinin dilbilimsel açısından manası, bir işe bağlı olmak yahut bir işi tamamlama manasına gelmektedir (Kavlak ve Şirin, 2009: 190). Diğer taraftan ilişkilerde kendini bırakabilme durumu, bağlanma kuramını yansıtan en belirgin özelliklerden biridir. Çünkü kendilerini annelerine yahut bakım veren kişilere bırakabilenler bağlanabilir (Güneş, 2020: 18). Aslında annenin bebeğini kısa bir süreliğine bıraktıktan sonra bebeğin buna itiraz edip etmediği ve bunu nasıl yansıttığı meselesi, bağlanmayı tanımlama noktasında en önemli kriterlerdendir (Bowlby, 2013: 402). Araştırmalar, bebeğin annesine bağlanmasının değer dizisinin annenin kısa süreliğine bebeğini bıraktıktan sonra çocuğun annenin dönüşüne verdiği tepki biçiminde olduğunu ortaya koymaktadır (Bowlby, 2013: 406).

Bağlanma, yaşamın erken dönemlerinden itibaren görünür olmakta, hayat boyu devamlılık arz etmekte ve kişinin başka bireylerle ilişki kurma şeklini ifade etmektedir. Bağlanma kuramcılarının iddia ettiğine göre bağlanma şekli, süt çocukluğu evresinde güvenli yahut güvensiz bağlanma şeklinde bir defa belirlenmesinin ardından hayat boyu devamlılık arz etmektedir. Süt çocuklarında tespit edilen bağlanma hususiyetlerinin ergenlik zamanında da sürdüğüne dair kanıtlar vardır. Bağlanma kuramı nesne ilişkileri kuramı ile yakından ilişkilidir. Zira bebek doğduktan sonra etrafını keşfetmeye başlar ve bu süreç kendisini tanımakla başlar. Sonrasında annesini ya da ona ilk bakımı sağlayan kişiyi tanımasıyla devam eder (Korkmaz, 2011: 298).

Bağlanma kuramı, birçok araştırmaya konu olmuştur. Bağlanma kuramının öncü ismi John Bowlby'dir. Dünya Sağlık Örgütü'nün Bowlby'den evsiz kişiler hakkında bir rapor istemesi ve onun konuyla ilgili anne faktörünün önemini ortaya çıkaran yazıları neticesinde bağlanma kuramı ortaya çıkmıştır (Set, 2019: 31). Bowlby annelerinden ayrılmış bebeklerin verdiği tepkileri, yeniden birleşme arzusu, karşı çıkma, umutsuzluk ve tamamen kopma şeklinde üç kısımda değerlendirmiştir (Masterson 2013: 21). Bağlanma kuramı, çocukların annelerinden yahut yakın bakım veren kişilerden ayrı kalması konusu üzerine yoğunlaşarak ortaya çıkmıştır. Özetle "ayrılma" vb. ifadeler bu kuramın temel kavramlarından (Yörükân, 2020: 9). Ancak bağlanma kuramı bununla sınırlı olmayıp birçok yönü vardır. Bowlby, bu konuda pek çok eser kaleme almış ve bağlanma teorisini birçok açıdan incelemiştir. O, bağlanma ilişkisini derinlemesine ele almak için 1969, 1973, 1980, 1988 yıllarında bağlanma kuramına çok farklı açılardan yaklaşmış ve çeşitli eserleriyle konuyu somutlaştırmaya çalışmıştır. Bowlby bağlanmayı üç adımda ele almıştır. Bunlar; çocuk ve anne arasındaki bağlanma, bebeğin/çocuğun anne yahut bakıcısına yönelik gösterdiği davranış şekilleri ve çocuğun anneye veya bakıcısına göstermiş olduğu soyut- psikolojik bağlanmadır (Bowlby, 1969: 299).

Bu kurama göre, bebeğin biyo-sosyal davranış sistemiyle ilgili gelişimi, çocuğu dış çevrenin zarar veren tesirlerinden ve diğer tabii olumsuzluklardan muhafaza eden ilk bakıcısı aracılığıyla düzenlenir. Bu kuramda değerlendirilen kişinin motivasyon sistemi, yeniden yapılanma ve beslenmeyle ilişkin başka sistemlerden farklıdır. Bu kuramın bebek ve ebeveyn ilişkisinde çok erken dönemlerde başlaması ile ilgili esas etkin işlevi şu şekilde değerlendirmek mümkündür: Bebek, anne yahut bağlandığı kişiye ağlamak, sarılmak gibi mesajlar gösterir.

Kuramın öngördüğü işlevler sanıldığı gibi oluştuğunda; çocukta kendisi için güvenlik, sığınma ve korunma figürü olan anne, baba yahut bakıcısına karşı güvenli bir bağlanma gerçekleşir (Kirkpatrick, 2006). Şayet bebek, güvenliğinin sağlandığını hissederse gelişimi paralel olarak olumlu yönde ilerler (Maslow, 2021: 55).

Bağlanma kuramı üzerine yapılan araştırmalar, Mary Ainsworth'un çalışmalarıyla daha da somutlaşmıştır. Ainsworth ve Bowlby'in öncülük ettikleri çalışma ve teorileriyle, bağlanma kuramı, bebek gelişimi hakkında yapılan çalışmaların çoğunun merkezini oluşturmaktadır (Hayta, 2006: 32). Bilgi işleme, psikanaliz, güdübilim, etoloji, gelişimsel psikoloji kavramlarından istifade eden Bowlby bağlanma kuramının temel ilkelerini belirlemiştir. Ainsworth ise yenilikçi metodolojisi ile Bowlby'in görüşlerini ampirik olarak uygulanabilirliğini test etmenin imkân dahilinde olduğunu göstermenin yanında, bağlanma kuramının genişlemesine katkı sunmuştur. O, kuramın şu anki halinin bazı şekil ve yönlerinden sorumludur (Demirdağ, 2017: 1). Başka bir ifadeyle bugün Bowlby bağlanma kuramının babası olarak kabul edilmektedir. Özellikle onun çocuk suçlularla ilgili yaptığı araştırmalarla, küçüklükte bakım veren kişiden uzun süreli ayrılık yaşayan çocuklarda bu ayrı kalıptan kaynaklı olarak yaşamın ileriki sürecinde ortaya çıkan “duygusuz karakter” arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmıştır (Parker, 2020: 19).

Bowlby, bağlanmayı insan hayatının sadece belli süreçlerini etkisi altına alan bir teori olarak görmemektedir. Ona göre bağlanma, yakın bakım ve davranışsal hususiyetler açısından şekillenen düşünce, duygu ve davranış örüntülerini beşikten mezara değin etkiler ve kişinin gelişim aşamasında diğer ilişkilerine yansır. Bu bağlamda yaşam boyu devam eden bağlanmada eski ve yeni figürler seçilerek iletişim ve yakınlık devam eder (Bowlby, 2013: 421). Bu yaklaşım bağlanmanın insan davranışları üzerindeki etkisinin sadece belli bir zaman dilimiyle sınırlı olmadığını göstermektedir. Bilakis kişinin tüm yaşantısını etkilemektedir (Bulut ve Yıldız, 2018: 83; Nacar ve Gökkaya 2019: 50). Bunun yanı sıra anlaşıldığı üzere anne ile bebek arasında oluşan olumlu ya da olumsuz bağ ve bunun sonucunda oluşan zihin şemaları kişinin kendisine, etrafına ve en nihayetinde yaratıcısı ile olan ilişkisine yansıdığı için hayatî öneme sahip olan bir meseledir.

Bağlanmanın oluşmasının temel etkenleri vardır. Bunlardan biri bebeğin buna ihtiyaç duymasıdır. Bebek yardıma muhtaç bir yaratıktır ve bağlanma bu gerçekliğin tabii bir sonucu olarak, bir ihtiyaç sebebiyle ortaya çıkar. Bağlanma bu anlamda bebek için koruyucu bir fonksiyon anlamına gelir. Ayrıca bebekte bağlanmanın oluşup oluşmadığının tespiti noktasında iki koşuldan bahsetmek mümkündür. Birincisi, bebeğin/çocuğun sinyallerine karşılık verme noktasında annenin yahut yakın bakım veren kişinin duyarlılığıdır. Bir anne bebeğinin sinyallerini alıp hızlıca cevap verdiğinde bebeğin gelişimi pozitif etkilenir ve mutlu bir hale gelir. Ancak tam tersi bir durumda yani anne bebeğini anlamadığında yahut sinyallerine karşılık vermediğinde veya istediğini vermeyip arzulamadığı bir şey verdiğinde durum negatif neticelere yol açar ve aralarındaki ilişki yanlış evrilir. Diğeri ise anne ve bebeği arasındaki etkileşimin boyutu ve doğasıdır (Bowlby, 2013: 400-429). Çocuklarda bağlanma durumu, ebeveynin farklı yaklaşım biçimlerini temel alarak değişik şekillerde ifade edilmiştir. Doğal ebeveynlik, bilinçli ebeveynlik, şefkatli ebeveynlik, empatik ebeveynlik gibi adlandırmalara rastlamak mümkündür. Ancak her ne kadar farklı tarzlarda dile getirilse de günümüzde en yaygın adı “bağlanma temelli ebeveynlik”tir. Bağlanma temelli ebeveynlik Pediatr William Sears ile Pediatrı Martha Sears’ın otuz yıl kadar önce yazarlık kariyerlerinin başında koydukları bir tabirdir (Parker, 2020: 26). Anlaşıldığı üzere bağlanma kuramını en güzel şekilde aydınlatan ifadelerin başında “bağlanma temelli ebeveynlik” ifadesi gelmektedir.

Bağlanma konusunda yapılan araştırmalar, bağlanma kuramının çok boyutlu olduğuna işaret etmektedir. Çünkü konuyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında farklı ülkelerin çocukları üzerindeki bağlanma düzeyleri ve çeşidi birbirinden farklılık göstermektedir. Ganda² çocuklarının 27’si üzerine yapılan gözlemler Ganda çocuklarında bağlanma davranışı görüldüğünü göstermiştir. Sadece dört çocuk üzerine bağlanma davranışı gözlemlenmemiştir. Ancak İskoç çocukları üzerine yapılan araştırmalar Ganda çocuklarına oranla bağlanmayı iyi geliştirmede geç kaldıkları ve yavaş hareket ettiklerini ortaya çıkarmıştır. Bowlby bu durumu farklı bağlanma ve araştırmadaki gözlem metotlarına bağlamaktadır (Bowlby, 2013: 258-261). Her iki araştırmada farklı bulgulara ulaşılsa da ortak kimi noktalar dikkat çekmektedir. Bu araştırmaların hemfikir olduğu sonuçlardan biri, bağlanmanın değişik bebekler tarafından ilk

² Ganda projesi, Ainsworth’un Uganda’daki 27 bebekli 25 anneyi yedi ay boyunca gözlemlemesiyle gerçekleşmiştir. Ainsworth bu araştırmayı anne-bebek bağlanmasında bireysel farklılıkları ortaya çıkarmak ve bebeğin işaretlerine annenin duyarlılığını incelemek için yapmıştır. Bowlby, J. (2017). *Bağlanma: Bağlan ve Kaybetme*. (Çev. Nur Nirven-Nüket Diner). İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 257,258.

kez gösterilmesidir. Bu dördüncü aydan on ikinci ayın sonuna değin geniş bir aralığı kapsamaktadır. Bir diğer nokta ise, bağlanma esnasında bebeklerin/çocukların farklı figürlere de yönelmeleridir. Bağlanmasından sonraki ay çocukların dörtte biri diğer aile üyelerine de yönelmişlerdir. Bu durum artarak devam etmiştir. Öyle ki on sekiz aylığa gelene kadar çok azı hariç neredeyse hepsinin en az aile figürlerinden birine bağlandıkları tespit edilmiştir. Ancak bu durum anneye olan bağlanmanın derecesini azaltmamıştır. Hatta çocuğun bağlandığı figürler arttıkça anneye olan bağlanma güçlenmiştir. Bu sebeple bebeklerin annelerinden aldığı ilgi şekli bağlanma şeklini ve davranışının ilerleme biçimini belirlemede merkezi bir yere sahiptir (Bowlby, 2013: 258-261). Bu araştırmada ortaya çıkan bir diğer nokta ise; bağlanmanın içsel bir yönünün olduğunun belirginleşmesidir (Yörükân, 2020: 87).

Bowlby, bağlanma kuramının hafife alınmaması gerektiğini ve insan sağlığı ve gelişimi açısından son derece önemli olduğunu sıklıkla tekrarlamıştır. Ona göre bebeklerin ruh sağlığı ve gelişimleri için anneye yahut yakın bakım verenle ikisinin keyif aldığı, tatmin olduğu yakın, samimi ve sıcak bir ilişkinin içinde olunması çok önemli ve gereklidir (Bowlby, 2014b: 10-11). Bu açıdan bakıldığında onun nazarında bu ilişkinin varlığı zorunludur. Elbette bu bağlanma her zaman mümkün olamayabilir. Bu sebeple bağlanmanın olabilmesi için annenin birtakım gerçekleri göz önünde bulundurması gerekmektedir. Bunun ön koşulu, annenin bebeğin taleplerine karşı duyarlılık düzeyidir. Bunun gerçekleşme düzeyi ve ilişkinin kalitesi, bağlanmayı etkileyen en önemli etkidir (Bowlby, 2014b: 63; Berument, 2016: 13). Bu da devamlılık arz eden bir süreçtir. Kesintiyi kabul etmediği gibi sürekli bir canlılık haline ihtiyaç duymaktadır. Zira çocuğun bağlanma hali devamlı olarak şu soruyu sormaktadır: “Annem (yahut bakım veren kişi) gerektiği kadar yakında mı, dikkati benim üzerimde mi, kendisine ulaşmak kolay mı” ve benzeri soruların yansıması cevap olarak “evet” ise bebek kendisini bağlanma duygusu içerisinde hissedecek, korunduğu ve sevildiği düşüncesiyle davranışlarına devam edecektir. Ancak bahsi geçen sorunların cevabı bebekte yansıması “hayır” şeklinde olursa, bu durumda bağlanma ile aktif keşif arasındaki sağlam uyum zedelenir. Böyle bir durumda bağlanma kişisi tekrar teminat vererek sağlıklı avutma tutumunu yansıtmazsa çocuk hissettiği uzaklaşma kaygısından dolayı dikkatini keşiften ayırarak annesine odaklanır. Bunun neticesinde kaygının artmasıyla beraber yapışma, ağlama tutumları ortaya çıkar. Hatta annenin tutumu uzun süreli uzaklığa, soğukluğa, yaklaşmamaya evrilirse çocuk üzerinde kalıcı hasarlar meydana gelmesine sebebiyet verebilir (Bowlby, 2014b: 63; Berument, 2016: 15-16). Dolayısıyla bu sürecin basite alınmaması son derece önemli bir gerçek olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Bu sebeple Bowlby bu konunun çok hassas olduğunu, bir çocuğun annesinin ilgisine, sevgisine, yakınlığına sahip olursa ve zamanla bu sevgi, ilgi ve yakınlaşma babasınıninkine de evrilirse libidinal bir açlığın aşırı nefreti ve baskısı hissedilmeden büyüyeceğini belirtir. Ancak aksi bir durumda libidinal nefret ve baskının görünür olma ihtimali oldukça fazladır. Bunun yansımaları çok üzücü bir şekilde olacaktır. Zira çocuk, devamlı bir şekilde ilgiyi, şefkati, sevgiyi arayacak ve kendisine devamlı bir şekilde bunlardan vermeyen/veremeyen bireylerden nefret etmeye yönelebilecektir (Bowlby, 2014b: 10-11). Bu sebeple annenin/bakım verenin bağlanmaya aracılık eden faktör ve davranış şekillerinin ne olduğunu iyi bilmesinde fayda vardır. Uzmanlar konuyla ilgili bebeğin bazı tepkilerini sıralamaktadır. Bunların ikisi bebeğin ağlaması veya gülümsemesidir. Bu davranış anneyi çocuğuna götürme ve ona yakın olmayı sürdürme eğilimini yansıtır. Diğer ikisi ise yapışma ve izlemedir. Bunlar çocuğun annesine yönelmesini ve anneye yakınlığını koruması etkisini gösterir. Diğer emmedir. Altıncısı ise bağırmadır. Dört ay sonra bebekler kısa ama keskin bağrışlarla annesine seslenmektedir. Esasen bağlanmayı oluşturan bu davranışları iki grupta sınıflandırmak mümkündür. İlki sinyalleşme davranışı; yani anneyi çocuğuna yönlendiren/getiren etki. Diğer ise yaklaşma davranışı; bu da çocuğu anneye getiren etkidir. Bu tepkiler ve roller bebeklerin gelişimde etkili olan dikkate alınması gereken unsurlardır (Bowlby, 2013: 266-305). Aksi halde ilgisiz kalan bebeklerde ileride travmatik olumsuzlukların görülmesi olasıdır. Bakımevlerine yahut hastaneye yatırılan çocukların yaşadıkları yoğun özlem ve üzüntü gibi karmaşık duygular buna örnektir. Bu çocukların eve dönüşlerinden hemen sonra duygularının sakinleşmesinin ardından annelerine umutsuzca sınıksız sarıldıkları ve annelerini takip ettikleri kanıtlanmış bir tepkidir (Bowlby, 2014b: 12). Özetle libidinal arzu ve nefretin yoğunluğundan dolayı, anneye doğru bir ilişki kurmuş bir çocuğun daha sonra bazı sebeplerden dolayı ondan uzaklaşmasının kişilik gelişimi açısından olumsuz bazı yansımaları görülmektedir (Bowlby, 2014b: 13). Heinicke'nin bir araştırması bu durumun vahametini gözler önüne sermektedir. O, on beş ile otuz aylık arasındaki iki grubun davranışlarını mukayese etmiştir. Bu gruplardan birisi yatılı bakımevinde diğeri ise gündüz bakımevinde ikamet eden çocuklardan oluşmaktadır. Gözlemler neticesinde yatılı bakımevinde kalan çocukların diğeri gruba kıyasen daha düşmanca davrandıkları görülmüştür. Bu grup taleplerini ağlamayla dile getirmişlerdir. Bu derin düşmanlığın, orantısız tepkinin başlarda anne-baba yokluğundan dolayı olduğu bir çıkarım olsa da istatistiksel bazı araştırmaların sonuçlarına göre çocuğun annesinden uzaklaşmasının sonuçlarından birinin, ikirciklilik çatışmasının çocukta daha fazla ve belirgin bir şekilde yoğunlaşması olduğu tespitindeki çok uzun süre önceden ortaya konulan bir hipotezle hemfikir durumdadır. Kaldı ki çocuğun gelişimi açısından anne ile

beraberlik son derece önemlidir. Çünkü çocuğun/bebeğin annesiyle kurduğu iletişim, bağlanma ve ilişki neticesinde kişilik oluşumu gerçekleşmektedir. Bu durum ne denli sağlıklı olursa, çocuğun kişilik oluşumu o denli iyi etkilenecektir. Zira çocuğun, kendilik duygusu annenin ona sağlayacağı güzel ortam sayesinde gerçekleşmektedir (Demir, 2018: 18).

Araştırmalar bebeklerin doğduktan dört haftalık olana kadar insan yüzüne son derece odaklandıkları ancak başka nesnelere aynı şekilde odaklanmadıklarını göstermektedir. Bu durum onların yaşamında artarak devam etmektedir. On sekiz haftadan itibaren ise başkaları bebekleri kucaklarına aldıklarında yahut annelerinden biraz uzaklaştıklarında annelerine yöneldikleri görülmüştür. Bebek sadece annesini gözlemlemekle yetinmez. Onun sesiyle huzur bulur. Araştırmalar annenin sesinin üç yaşındaki bebek üzerinde sakinleştirici, susturucu bir etkisi olduğunu kanıtlamaktadır. Hatta doğumdan itibaren ilk yirmi dört saat süresince annenin sesinin etkisinin mevcut olduğunu göstermektedir (Bowlby, 2013: 335-336). Dahası araştırmalar bebeğin üçüncü günle beraber annesinin sesini diğer kişilerin sesinden ayırt edebilmektedir (Bowlby, 2013: 336). Bu durumda annenin bebeğine karşı duyarlı olması karşılıklı etkileşimi arttıracaktır. Görüldüğü üzere özellikle annenin bebek üzerinde önemli bir etkisi mevcuttur. Bu bağlamda annenin bağlanmadaki rolü yadsınamaz.

Annesine güvenli bağlanan, sevgiyle yetişen çocuk, yumuşak ve iyi huylu olma eğilimi gösterir. Aksi şekilde nefretle, soğuklukla ve uzaklaşmayla büyüyen çocuklar ileriki yaşamlarında güvensizlik ve sevgisizlik hissederler. Bu durum onların tüm yaşamları boyunca tutumlarını belirler (Korkmaz, 2011: 304). Anne ile güvenli bağlanan çocuklar dışa dönük olarak da sevebilen, sevilebilen, yetenekli, iyi ve yumuşak huylu olma eğilimi gösterirler. Aksi şekilde anneleri tarafından reddedilen çocuklar ileride kendilerine ve başkalarına karşı güvensiz, sevgisiz, soğuk olma eğilimi gösterirler. Bu davranışlar kişinin hayat boyu tutumlarını şekillendirmeye devam eder. Bu sebeple annenin çocuğunu sevgiden mahrum bırakmaması gerekmektedir. Esasen anne sevgisi, bebeğin/çocuğun ihtiyaç duyduğu tüm şeylerin eksiksiz yerine getirilmesi/karşılanması gerekmektedir (Fromm, 2021: 69).

Bowlby anne ile çocuk arasında kurulan güvenli bağlanmanın ilerde çocuğun psikolojik açıdan sağlıklı gelişmesine olanak sunduğunu belirtir. Bowlby bu düşüncesini bir örnek üzerinden de somutlaştırmaktadır. Buna göre Rhesus maymunlarında tespit edilen bu bağlanma

bağı ile bireylerdeki bağlanma süreçleri arasında bir benzerliğin varlığı mevcuttur. O, yanlış yahut kimi zaman kesintiye uğrayan bağlanma bağlarının bireyin kişilik sorunlarına, zihinsel hastalıklara sebep olacağını iddia eder. Bowlby'ye göre bebek açısından güvenli bağlanmanın gerçekleşmesi son derece önemlidir. Bowlby, maymun örneğinde görüldüğü üzere hayvanlar üzerinden yaptığı tespitlerden hareketle anneyi takip etme ve yapışmanın çocuğun hayatta kalma şansını arttırdığı neticesine varmaktadır. Ona göre doğadaki hayvanların anneleri, yavrularını kendilerine yakın tutmaları noktasında büyük rol oynamaktadır. Şayet yavru annesini istenilen düzeyde kavrayamıyorsa anne yavrusuna destek olmaktadır. Eğer yavru uzaklaşıyorsa anne onu geri çekmektedir. Tehlikeli durumlarda yani yavrunun başka bir hayvan saldırısına maruz kalma durumunda ise annesi onu kucağına alıp korumaktadır. Bu nedenle de anne, yavrunun bazı isteklerine karşı çıkar ve rahat davranmasına izin vermez (Bowlby, 2013: 251). Bu perspektiften hareketle Bowlby, bağlanma davranışını şekillendirmiştir. Zira ona göre “çocuğun anneye bağlanması bugün tartışılmaz olduğu düşünülen pek çok hayvan türünde yaygın görülen davranışın insan versiyonudur” (Bowlby, 2013: 240). Bununla beraber ona göre bebeklerde bağlanma davranışının değişim süreci ve gelişimi eksik bir biçimde incelenmiştir. Bowlby'e göre bunun sebebi, insanın yapısını/halini yansıtacak detaylı bir bakış açısı sağlamak için tartışmanın “maymun, babun ve büyük insansı maymundaki bağlanma davranışı hakkında bilinenlerle” başlamasıdır (Bowlby, 2013: 240). Ayrıca insan olmayan primatlarda bağlanma davranışı ile insanın bağlanma davranışında kimi farklılıklar da dikkat çekmektedir. İnsan olmayan primatlarda doğumdan hemen sonra bebeğin anneye yapışması görülür. Ancak insanda bebek hemen annesine yapışmaz, yavaş farkına varır, bebek mobil olduktan sonra bu durum yani beraberlik arayışı ortaya çıkması olası olur (Bowlby, 2013: 256).

Bu konuda tartışılan bir diğer konu da bağlanmanın temel fonksiyonunun ne olduğu ile ilgilidir. Bowlby, bağlanma davranışının temel fonksiyonunun ne olduğu ile ilgili tartışmaların olduğunu ve bu konuda bir fikir birliğinden bahsedilemeyeceğini ifade eder. Bowlby'e göre çocukta bağlanma davranışının temel fonksiyonu Freud'un iddia ettiği gibi cinsellik değil (Freud 2021: 36); korunma ihtiyacıdır (Bowlby, 2013: 284; Bowlby, 2014b: 91). Ona göre bağlanmanın; güvenliği, desteği, rahatlığı kapsayan duygusal bir yönü vardır (Bowlby, 2013: 237). Ayrıca ona göre birçok hayvan türünde görülen anneye bağlanma şeklinin insan versiyonunda karşılığı olduğu günümüzde tartışılmaz bir gerçektir. Nitekim araştırmalarda bağlanmanın şekli ve doğası bu bakış açısıyla irdelenmektedir. Ancak bununla beraber ihtiyatlı olmakta fayda vardır (Bowlby, 2013: 240). Bu nedenle de annenin çocuğuyla vakit geçirmesi,

ondan uzaklaşmaması önemlidir. Ayrıca çocukların ihtiyaç ve gereksinimlerine saygı duyma duyarlılığının gösterilmesi ileride nefret eğiliminin ortaya çıkmaması adına önem arz etmektedir. Annenin çocuğuyla yakınlığı ve ondan ayrılmaması son derece hayattır. Çünkü bağlanma kuramında bağlanma figürünün bebeğe yakın olması erişilebilir olması son derece önemlidir (Bowlby, 2015: 55).

Annenin çocuğuyla beraber olması başka bir ifadeyle onu bakımevlerine göndermemesi tek başına yeterli değildir. Bilakis anne çocuğunun kendisine kolay erişebilmesine imkan vermelidir (Güneş, 2020: 18). Bu da bebek açısından annenin yahut bakımveren kişinin kulakla yahut gözle yakınlığı hissedebilir, denetlenebilir olması, aralıklarla göz temasının kurulmasından ibaret olabilir (Bowlby, 2015: 55). Başka bir ifadeyle anne fiziki anlamda sürekli bebeğinin yanında olmasa dahi bebeğin, annesinin yakınlığını hissedeceği, ona çok kolay bir şekilde ulaşabileceği bir ortam oluşmalıdır (Bowlby, 2014a: 253). Bazı anneler çocuklarının bu kadar ilgili olmalarına anlam veremeyebilir. Hatta bebeğin bağlanma çabasından tedirgin olup korkabilir. Oysaki durum annenin ürkmesini gerektirecek bir boyutta değildir. Zira annesine kolay erişebilen bir çocuk kendisini emniyette hissedecek ve bu güven duygusundan dolayı sağlıklı bir bağlanma süreci yaşayacaktır. Şayet bebek ilk iki yıl annesiyle sağlıklı bir bağlanma süreci yaşarsa ikinci yılın sonuna doğru sağlıklı ayrılma sürecini rahatlıkla atlatabilir (Güneş, 2020: 18).

Bağlanmada bir diğer önemli nokta bağlanma sürecinde kurulan ilişkinin kalitesidir. Çocuğuyla vakit geçirdiği süre zarfında ilişkinin güven, iletişim, hoşgörü ve sevgi temelli yürütülmesi çok önemlidir. Çocukla yanlış bir iletişim kurulması, cezalandırma ve suçluluk duygusuyla birtakım yaklaşımların sergilenmesi çocuğun zorlu bir kişilik kazanmasına sebep olabilmektedir (Bowlby, 2013: 15-16). Bowlby bağlanma teorisini yapılandırma amacını şu ifadelerle açıklar: “Bunu insan canlısının özel diğerleriyle güçlü duygusal bağlar kurma eğilimini kavramlaştırmanın bir yolu olarak görmem ile istenmeyen ayrılıklar ve kayıpların ortaya çıkardığı anksiyete, öfke, depresyon ve duygusal kopma gibi duygusal sıkıntı ve kişilikteki bozulmaların pek çok şeklini açıklamanın bir yolu olarak görmemdedir” (Bowlby, 2014b: 164). Bu açıdan bakıldığında bağlanma kuramının irdelenmesi, kişinin küçük yaşlarda yaşadığı sürecin ileriki dönemlerine ışık tutmakta ve karakter gelişimini ne denli etkilediğini belirginleştirmektedir (Parker, 2020: 13-15). Nitekim bağlanma kuramının birçok savunucusu, psikiyatrik rahatsızlıkların birçok şeklini bağlanma davranışının gelişimindeki başarısızlıklara

yahut sapsmalarla bağlamaktadır (Bowlby, 2014b: 165). Bu nedenle de çocuğun uzak durması istenilen kimi hareket ve davranışlar, ilgi ve sevgiyle öğretilmelidir. Aksi halde çocuğun korkutulması, cezalandırılması ve bu yolla disipline edilmesi çocuğun kişiliğini olumsuz etkileyebileceği gibi, o tarz yöntemlerin neticesi başarısızlık ve hayal kırıklığına yol açabilmektedir (Bowlby, 2014b: 18). Nitekim anne-bebek ilişkisi cümlesini ilk kullanan kişi olan Fransız yazar Rousseau’un bağlanma ile ilgili yazılarının ekseriyeti “annelik sevgisi” ile ilgili olması, bağlanma kuramında sevginin önemine işaret etmektedir (Kavlak ve şirin, 2019). Bowlby, cezalandırma, korkutma yerine “arkadaşça müdahale” yöntemini savunur. Ona göre bu yöntem, çocuğa kıskançlık, ağzllk ve şiddetin barışçıl yollarla dizginlenebileceğini, cezalandırma ve ayıplama gibi zararlı davranışlar sergilemeye hiç gerek olmadığını hissettirir. Çünkü bu yıkıcı yönelişler ocuk tarafından kopyalandığında, acımasızca kendisini cezalandırmaya tahavl etme durumu ortaya çıkabilir (Bowlby, 2014b: 19). Bu sebeple korkutmanın, cezalandırmanın olmadığı bir modelin tercih edilmesi anlamlıdır. Ancak ne yazık ki bazı kültürlerde çocuklara yaklaşım biçimi şiddete dönüşebilmektedir. Kimi toplumlarda görülen sıklıkla tersleme, azarlama, utandırma, aşağılama, yok sayma, dövme ve hatta kimi durumlarda işkenceye maruz bırakma bunun yansımalarındandır. Bu durumun ocuk gelişimi üzerinde olumsuz yansımalarının olacağı bir gerçektir. Çünkü bağırmak, hakaret etmek, aşağılmak, çocuğun saygınlığına zarar vereceği gibi ebeveynle aralarındaki güven duygusunu da zedeleyecektir. Dolayısıyla “bırakın ağlasın” mantığıyla yaklaşılan yahut fiziksel cezaya maruz bırakılan çocukların ileride kimi problemler yaşaması ve yaşatması mümkündür (Parker, 2020: 13-15). Bağlandıkları kişi veya kişiler tarafından şiddete maruz kalan çocuklar korku anlarında bu kişilere güvenmezler. Örneğin bir köpek havladığında bağlandıkları kişilerin yanında ağlayıp, stres yapmalarına rağmen beden teması kurmamaları bu durumu yansıtmaktadır (Brisch, 2019: 76). Başka bir ifadeyle, ocuk sığınacak güvenli bir yer bulamadığını düşündüğünden dolayı ağlamakla yetinmektedir.

Araştırmalar ocuk yetiştirme uygulamaları ile karakter gelişimi arasında sağlam bir bağ olduğunu göstermektedir. Mesela Yeni Gine’deki Dağ Arapeşleri çocuklarıyla iyi iletişim kurdukları için ve ihtiyaçlarını zamanında giderdiklerinden dolayı çocukları iş birliğine yatkın, nazık, saldırganlığa meyletmeyen bir kişilikte oluyordu. Ancak bunu yansıtmayan ve çocuklarına yarım yamalak ve düzensiz bir ilgi gösteren Mundugomor çocukları ise iş birliği yapmayan, bencil, düzensiz, saldırgan bireyler oluyorlardı (Parker, 2020: 22). Ulusal Sağlık Kurumu uzmanları, depresyon ile ocuk travmaları arasında bir ilişki tespit etmişlerdir. Yapılan

araştırmalara göre istismar edilmiş, ihmal edilmiş, yeterli bakım ve ilgiden yoksun bırakılmış bebeklerin ileriki yaşlarında depresyona girmesi daha yüksek ihtimaldir (Parker, 2020: 154). Ayrıca anne- ocuk etkileşim ve iletişimindeki uyum ve uyumsuzluğun bağlanmanın ne kadar güvenli olacağını gösterdiğini kanıtlamaktadır. Müdahaleci, aşırı uyaran, istikrarsız annenin bebeğiyle güvensiz bağlanması yüksek bir ihtimaldir. Esasen ocuklara arkadaşça müdahale, iyi iletişim, sevgi ve hoşgörünün olduğu yaklaşımın ahlâkî bir tohum olduğu ve bu çekirdeğin yeşmesine olanak verildiğinde çocuğun kişiliği üzerinde ahlâkî açıdan duygusal temellerin oluşturulacağı anlayışına dayanmaktadır. Bu doğumdan itibaren kişinin masumiyet üzerine doğduğu ve günahkar doğmadığı anlayışı üzerine kuruludur. Bu bağlamda kişide “kendiliğinden iyilik” uygun ortamlar sağlandığında “kendiliğinden kötülüğe” baskın çıkacaktır. Bowlby bu düşünceyi insan yapısına, fitratına iyimser ve doğru bir yaklaşım olarak görmektedir (Bowlby, 2014b: 19). Bu yaklaşımın benzer yansımalarını İslam dininde de bulmak mümkündür. İslam’da kişi doğduğunda kötülük eğilimi üzerine başka bir ifadeyle günahkar doğmamaktadır. Bilakis iyilik fitratı üzerine doğmaktadır. Sonrasında ise anne ve babanın rolleri ocuk üzerinde etkili olmaktadır. Onların çocuğu iyiliğe yönlendirmeleri halinde Bowlby’in de işaret ettiği model olan iyilik ve iyimserlik hali baskın çıkar. Ancak anne ve babanın tutumu olumsuz olduğu takdirde çocuğun karakterinin kötülüğe meyyal bir Şekilde oluşması ihtimali vardır. Hz. Muhammed’in “her ocuk İslam fitratı üzerine doğar...” (Müslim, Kader 6) sözü de buna işaret etmektedir.

Annenin bağlanma örüntüsünü ölçmede başat bir rol oynadığını destekleyen birçok kanıt mevcuttur (Bowlby: 2017: 414). Bu kanıtlar, üvey yahut bakıcı ailede geçen kırk bebeğin gelişimi araştırmasında sağlanmıştır. Altı ay boyunca gerginlikle mücadele etme ve engelleme yönlerinin/kapasitelerinin değerlendirilmeleri aşağıdaki annelik davranışıyla uyumlu olduğu tespit edilmiştir:

- Annenin bebeğine yansıtığı fiziksel temas yoğunluğu,
- Annenin çocuğunun ritmine uygun Şekilde bebeğini tutma biçimi ve süresi,
- Dingin duruma getirme teknik ve yöntemlerin etkili olduğu miktar,
- Bebeğin ihtiyaçlarını ifade etme noktasında değişik Şekillerde cesaretlendirme ve teşvik etme ls,

-Bebeğin yansıtığı deneyimin bireysel kapasiteye göre ölçüsü ve bebeğin anne, baba ve diğer insanlara gösterdiği, yönelttiği olumlu duyguların sıklığı ve yoğunluğu. Tüm bunların

korelasyon katsayısı artı 0.50 ve üstüydü. Aslında bu, bir annenin çocuğunun gelişimi ve ritmine uyum sağladığı ölçünün en yükseğidir (Bowlby, 2013: 414).

Bağlanma kuramında önemli bir role sahip olan diğer bir kişi babadır. Babanın bebeğe yaklaşım ve davranışları bağlanmada çok önemlidir. “Anne baba arasındaki sevgi, çocuklar için de sevgiyi doğurur” (Yalom, 2019: 56). Çocuk iki yahut üç yaşına gelene kadar babanın rolü anneye oranla ikincil plandadır. Baba bu süreçte bebeğin hayatında ikincil bağlanma figürü olabilir (Parker, 2020: 101). Bebeğin gelişiminde kimi aksilikler söz konusu olmadıkça normal şartlarda bağlanma davranışı anneye yönelir ve çocuk anneye sükûnet bulur. Genellikle bebek yaşamın ilk aylarında annesini ayırt etmeyi kavrar ve annesinin yanında olmasını güçlü bir şekilde arzular (Bowlby, 2014b: 60; 2014: 43). Bebek ile anne arasında kurulan bu tanıma güçlü etkilere sahiptir (Erikson, 2014: 77). Bebek altı aylık olduktan sonra annesine tercihlerini açık bir şekilde yansıtır. Bu durum devam eden aylarda güçlü bir şekilde artarak devam eder ve annesinin kendi yanında olmasını ayrı kalmamasını ister (Bowlby, 2014b: 60). Ganda çocukları üzerinde yapılan gözlemlerde dokuz aylık bir bebeğin, odadan dışarı çıkan annesini daha dikkatli bir biçimde izlediği ve annenin varlığıyla ağlamalarının durduğu görülmüştür. Özellikle çocuk bir tehlike sezdiğinde anneye yapışma gözlenmiştir. Dolayısıyla çocuğun anneye yapışması daha güçlü ve tutarlıdır. Ancak gelişimde babanın önemli bir figür olduğu hallerde bebeğin babaya doğrudan yönelmesi de olasıdır. Çünkü bağlanmada bir insan birkaç kişiye bağlanabilir. Mesela altı ve dokuz aylık bir bebek, düzenli bir şekilde eve gelen bir babayı neşeye karşılayacaktır (Bowlby, 2013: 238- 258). Bu durum babanın bağlanma sürecinde ne denli önemli bir figür olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla babanın bebeğin annesiyle iyi bir iletişime sahip olması ve bebeğin annesine iyi bakması bebeğine olumlu yansıyacaktır (Parker, 2020: 77). Bir araştırmada eşiyile olumlu bir ilişki yaşayan anneler, bebeklerine daha fazla bağlı olduklarını ifade ettiler (Siddiqui ve Hagglöf, 2000: 378). Bu, babanın çocuğuyla doğrudan iletişim kurmayacağı anlamına gelmemelidir. Baba çocuğuyla iletişim kurmak için mesajdan faydalanabilir. Özellikle babalar için mesaj, bağlanma ilişkisini güçlendiren ehemmiyetli bir araçtır (Parker, 2020: 117).

Bebekler sadece babalarına yönelmekle kalmaz diğer aile üyelerine de bağlanabilir. Zaten olması gereken de budur. Zira bir bebeğin/çocuğun tüm sevgisini, ilgisini, dikkatini sadece annesine gösterip diğer aile bireylerine hiçbir şekilde bağlanamaması doğru değildir (Adler, 2021: 84). Doğru olan bebeğin diğer aile üyeleriyle de güzel bir bağ kurabilmesidir.

Nitekim birçok kültürde ailenin büyükleri bağlanılan kişiler olarak benimsenmiştir (Yörükân, 2020: 101). Dolayısıyla bebekler sadece bir kişiye değil, kendilerine ilgi gösteren herkese bağlanmaları mümkündür (Solter, 2010: 238). Araştırmalara göre bağlanma davranışını ilk kez gösteren bebekler takip eden ay süresince bebeklerin dörtte birinin bağlanma davranışını ailenin diğer bireylerine de yansıttığı ve bu durumun on sekiz aylığa varana değin birkaçı dışında tamamının aile bireylerinden en az birine ve büyük oranda birkaç üyeye bağlandıkları görülmüştür (Bowlby, 2013: 260). Diğer taraftan Bowlby ve diğer kuramcılar tarafından biyolojik ve etnolojik hususiyetleri sebebiyle bağlanma kuramının dünyanın her yerinde geçerli ve doğru bir yaklaşım şeklinde ileri sürülmesine rağmen bağlanma kuramının çeşitli ve farklı kültürlerde değişik fonksiyonlar gösterebileceği ve bağlanma kuramında kişisel özellik ve farklılıkların kültürden kültüre değişebileceği ihtimali söz konusudur (Hayta, 2006: 31). Yukarıda zikrettiğimiz çeşitli toplumlardaki bebeklerin davranış şekillerindeki farklılıklar ve bağlanma biçimleri arasındaki çeşitlilikler bu duruma örnektir. Ebeveyn-çocuk ilişkisi ve çocukları eğitme ve yetiştirme uygulamalarındaki farklılıkların kültürel etkisi apaçık ortadadır (Hayta, 2006: 31). Bu bağlamda şunu söylemek mümkündür: Bağlanma kuramı bir davranış şekli olarak evrensel olsa da yansımaları nesnel değildir. Ayrıca bağlanma kuramı ile ilgili pek çok araştırmanın batı kültüründe yapılmış olması ve diğer kültürlerde bu bağlamda çalışmaların az ve yetersiz olması (Hayta, 2006) bağlanma kuramının tüm toplumlar üzerindeki etkisinin ne olduğunu ortaya koyma noktasında yetersiz kalmaktadır.

Uzmanların bu konuyla ilgili altını çizdiği bir diğer konu, bağlanma kavramının “bağımlılık” yahut “bağımlı olma” ifadeleriyle karıştırılmaması gerektiğine dairdir. Uzmanlar bağlanma kavramı yerine zikredilen ifadelerin kullanılması noktasında çekinmişlerdir. Mezkûr terimler, bebeğin fizyolojik tatmin kaynağı olarak annesine yahut yakın bakım veren kişiye bağımlı olması sebebiyle annesiyle bağlı olduğu fikrinden hareketle ulaşılmaktadır (Bowlby, 2013: 288). Bowlby’e göre bu anlayış, tümüyle yanlış olan bu düşünceden hareketle elde edilmiştir. Dolayısıyla bu ifadelerin kullanılmaması gerekmektedir. Zira bebeğin annesine bağlı olması ile bağımlı olması arasında ciddi farklılıklar söz konusudur. Öncelikle bağımlılık yahut bağımsızlık mukayeseli ele alındığında birbirini dışlayıcı bir görüntü sunarken birine bağlanmak ise birbirini tamamlayıcı bir şekil sunmaktadır. Ayrıca birine bağımlı olmada küçümseyici bir durum mevcuttur. Birine bağlanmada ise bu söz konusu değildir (Bowlby, 2014a: 266). Bunun yanı sıra bağlanma kavramında sürekli olarak sevilen kişilere bağlanmak anlamı söz konuyken bağımlılıkta ise anonim bir durum vardır (Bowlby, 2014b: 151). Kaldı ki

bebek ilk haftalarda annesinin bakımına bağımlı olsa da ona bağılı değildir. Yabancılar tarafından bakılan bir çocuk (iki veya üç yaşlarında) o esnada annesine bağımlı değildir. Ancak o çocuk güçlü bir şekilde annesine bağılı olmaya devam eder (Bowlby, 2013: 288). Ayrıca bağlanma kuramı bağımlılık yaklaşımından şu özellikleri vurgulayarak farklılaşmaktadır:

a) Spesifik olma. Bağlanma davranışı genellikle belirli bir veya birkaç kişiye yöneliktir.

b) Duygusal bağlanma. Bireylerde yoğun duygular bağlanma ilişkilerinin korunması, kurulması, bozulması, yenilenmesi esnasında ortaya çıkar.

c) Süre. Bağlanma süreci hayatın büyük bir kısmına şamildir. Ergenlik döneminde bağlanmalar zayıflayıp yenileriyle tamamlanabilse de erken dönem bağlanmalarında ise büyük oranda devam eder, terk edilmezler (Bowlby, 2014b: 168).

d) Öğrenme. Bağlanma kuramında tanıdıkları yabancı olanlardan ayırt etmek temel süreçtir.

e) Ontojeni. Bebeklerin büyük oranında bir figüre bağlanmak hayatın ilk dokuz ayı içerisindeydir. Bu sebeple de bir bebeğe kim annelik ediyorsa bebeğin bağlanma figürü o olacaktır.

f) Biyolojik işlev. Bağlanma kuramının en belirgin görünen işlevi korunmadır. Bir bebeğin/çocuğun sürekli annesine olan yakınlığını koruması bir kuraldır. Anneden ayrılmanın esasen tehlikeli addedilmeyecek, bununla beraber korkuyu ortaya çıkartan birçok durum söz konusudur. Bunlar karanlık, ani hareket, yüksek sesler, büyük değişimler, yabancı insanlar ve benzeri şeylerden oluşur. Bu yönüyle bağlanma davranışı, cinsel ve beslenme davranışından ayrı olup insan hayatında eşit öneme sahip bir davranış çeşididir (Bowlby, 2015: 55).

f) Organizasyon. Başta bağlanma süreci basit ama organize bazı tepkilerle devam eder. Bu davranışlar bazı koşullarda harekete geçer bazı durumlarda da sona erer. Yabancılık, açlık, korkutucu şeyler, yorgunluk harekete geçirici koşullardandır. Annenin görünümü yahut sesi vb. sona erdirici koşullardır. Bağlanma etkili bir şekilde harekete geçtiğinde annenin bebeğine dokunması, yapışması, kucaklaması gerekecektir (Bowlby, 2014b: 168-173; 2015: 56). “Bağımlılık” ifadesi bir kişinin varoluşu için başkasına bağılı olma ölçüsüne atıfta bulunurken; bağlanma ifadesi ise bir davranış biçimine işaret eder ve bu yönüyle tanımlayıcıdır. Ayrıca ilişkilerde bağımlılık, kaçınma yahut geride kalma durumunu ifade ederken bağlanma ise genelde değer vermeyi ifade eder (Bowlby, 2013: 289).

Bağlanmanın ebeveynlere yönelik bazı gereklilikleri olduğu gibi hukuk sistemini ilgilendiren bazı yönleri söz konusudur. Zira birçok ülkede hukuk sistemi bebeklerin bağlanma ihtiyaçları doğrultusunda işlememektedir. Mahkemelerdeki birçok boşanma davalarında bebek ve çocukların ihtiyaçları dikkate alınmadan kararlar verilebilmekte ve bu durum çocukları olumsuz etkileyebilmektedir (Parker, 2020: 203). Bağlanma kuramı hususunda bazı konuların netleşmediğini de söylemek mümkündür. Zira psikanalistler, bebeğin ilk insan ilişkisinin onun hayatının merkezini oluşturduğu başka bir deyişle temel taşı olduğu noktasında hemfikir olsalar da çocuğun annesiyle olan ilişkisinin temeli ve doğası noktasında bir fikir birliği yoktur. Bowlby bu durumu duyguların sürekli değişmesine ve önemli farklılıkların kesinliğine bağlamaktadır. Çünkü bebeklerin on iki ay boyunca anneleriyle ciddi bir bağ geliştirdikleri ampirik hakikat hususunda fikir birliği olsa da bu durumun hangi hızda ortaya çıktığı, devam etme sürecinin ne olduğu, sürdürülmesinin nasıl olduğu, hangi fonksiyonların bu durumu ortaya çıkardığı hususunda bir fikir birliğinden söz etmek mümkün değildir (Bowlby, 2013: 233-234; Yörükân 2020: 119). Bowlby'e göre bebek ve çocuklarda bağlanma şeklinin gelişimi ve süreç içerisinde değişiminin belgelenmesi yeterli değildir. O bunun en büyük nedeninin insanın bağlanma durumunu yansıtmak için babun, maymun ve insansı maymunun bağlanma şekli hususunda bilinenlerle başlanmasına bağlar (Bowlby, 2013: 240). Dolayısıyla bağlanma kuramının ortaya koyduğu verileri mutlak anlamda doğru kabul etmek ciddi hatalara sebebiyet verebilmektedir. Zira bebeklik veya çocukluk döneminde yaşanan duygular ve durumlarla yakın ilişkiler ve kişilik gelişimindeki duygular arasındaki bağlar bu denli spesifik ve tek nedenle izah edilemez. "Mizaç"ın bireyin kalıtsal karakter özellikleri üzerindeki etkisi, kişinin içinde yaşadığı çevresel koşullar (zenginlik, yoksulluk, yoksunluk vb.) ailenin sahip olduğu dinî düşünce vb. birçok faktör, kişinin yakın ilişkileri ve bağlanma tarzları üzerinde etkisi söz konusudur. Bununla beraber araştırmalar, güvenli bağlanma stiline sahip çocukların yetersizlik, değersizlik vb. olumsuz duygulardan uzak olduklarını ortaya koymaktadır. Zira sevgi, merhamet ve güvenle yetiştirilen çocuklar; kibirlenmeden özsaygılı olmayı, başkalarını aşağılamadan değerli hissetmeyi başarabilmekte ve başkalarıyla mutluluğu paylaşabilmektedirler (Hayta, 2006).

3.2. Bağlanma Türleri

Çocuklar henüz bebekliklerinden itibaren çeşitli bağlanma türleri geliştirirler. Bu stiller birinci yaşın sonuna kadar görülür (Brisch, 2019: 48). Bebeklerin bağlanma örüntüsünde, anne

yahut bakıcısıyla olan ilişkinin kalitesi temelinde kimi kişisel farklılıkları olabilmektedir. Bu konuyla ilgili ilk araştırmalar ve sistematik bilgiler Ainsworth ve bir kısım araştırmacı arkadaşlarının “Yabancı Ortam Yöntemi” ismiyle bilinen deneysel gözlem metoduyla ortaya çıkarılmıştır. Bu metotla 12-18 aylık bebekler bağlanma sistemini harekete geçirmek niyetiyle düşük miktarda strese maruz bırakılmışlardır. Bebekler önce anneleriyle beraber kaldıktan sonra annelerinden uzaklaştırılmış ve bir yabancıyla bırakılmışlardır ve tekrar anneleriyle bir araya getirilmişlerdir. Ainsworth ve arkadaşları çocuğun ayrılma, yabancıyla yalnız kalma ve tekrar bebeklerin anneleriyle beraber olma esnasındaki tepkilerini ortaya çıkarmak için çocukları güvenli (*secure*), kaçınan (*avoidant*) ve kaygılı (*anxious/ambivalent*) olarak üç şekilde sınıflandırmışlardır. Onların araştırmalarına göre bu stiller, anne-baba yahut bakıcının bebeğin kendisine ihtiyaç hissettiğinde hemen yanında/yakınında olması, güvenlik ve koruma sağlaması, bebeğin ihtiyaçlarına duyarlı olup, doyum sağlamasıyla ilgilidir (Berument, 2016: 18; Masterson, 2013: 21; Hayta, 2006: 36; Set, 2019: 36). Bu sınıflandırmanın mutlak olmadığı, zira çocukların bağlanma stillerinde mizaç faktörünün son derece önemli olduğu ifade edilmiştir. Değişik mizaçlara sahip çocuklar annenin aynı davranışı karşısında farklı bağlanma özelliklerini gösterebilmektedir. Mesela duyarlı bakımın az olduğu durumlarda çekingen çocuklar kaygılı bağlanırken çekingen olmayanlar ise kaçınan bağlanma örüntüsü geliştirdikleri görülmektedir. Dolayısıyla Ainsworth’ün araştırmalarıyla ortaya koyduğu bağlanma stillerini değişmez, sabit, çok katı olarak değerlendirmek doğru değildir. En güvenli bağlanan çocukların bile kimi zaman ilişkilerinde olağan iniş çıkışlara rastlamak mümkündür (Berument, 2016: 24; Hayta, 2006: 38). Aynı şekilde güvensiz bağlanan çocuklar da büyük bir çaba ve gayretin neticesinde güvenli bağlanabilirler (Solter, 2010: 238). Dolayısıyla bu stilleri değişmez ve stabil değerlendirmek doğru değildir. Çocukların %60-65’i annesiyle ilk yaşına kadar güvenli bir bağ geliştirir. Ancak babalarıyla güvenli bağ kuran çocukların oranının ise %55 olduğu görülür. Çocukların %25’i annelerine kaçınan-güvensiz bir bağ kurarken, %10’u ise güvensiz-kararsız bir bağ kurar (Brisch, 2019: 49).

3.2.1. Güvenli Bağlanma

Güvenli bağlanma özelliklerine sahip bebekler aktif bir şekilde keşiftedir; bakım veren kişi (anne yahut bakıcı) ayrılınca hemen üzülürler, döndüğünde ise mutlu olurlar. Bu bebekler anneleriyle fiziksel teması çok önemserler. Güvenli bağlanmaya sahip bebekler, anneleri bağlanmayı benimsemiş kişilerdir. Bu tür annelerin duyarlı, sevecen, ilgili olduğu görülür.

Bebekleri ağladığında bekletmeden kucaklarına alırlar, uzun süre keyifle kucaklarında tutarlar (Parker, 2020: 21). Güvenli bağlanma, anne- bebek ilişkisinde son derece önemli bir bağlanma şeklidir. Çocuğun ebeveynine güvenli bir şekilde bağlanabilmesi, çocuğun okul öncesinde sosyalliği, keşfetme yeteneği, problem çözme vb. özelliklerle ilişkilendirilmiştir. “Bu nedenle anne ve çocuğu arasındaki bağlanma, bebeğin yaşamının ilk yılında kritik bir gelişimsel sorun olarak kavramsallaştırılır” (Kemp ve Page, 1986: 179). Özellikle erken dönemde annenin çocuğuna karşı kuracağı duyarlı bakım, güvenli bağlanmanın temelini oluşturabilecektir (Berument, 2016: 30). Güvenli bağlanmış bebek, annenin uyumlanmış, öngörülebilir özelliklerindeki yanıtlarını istikrarlı şekilde tekrar tekrar deneyimlemiş demektir. Bu davranışlar bebeğin beynine örtük şekilde kodlanır. Zihninde bu ilişki ve iletişime dair bir genelleme oluşturmuştur ve bebek bunu kullanarak anneden ne beklemesi gerektiğini bilir. Sürekli tekrarlanan bu deneyim ve davranışların öngörülebilir nitelik/özellik taşımalarının birçok faydası vardır (Parker, 2020: 155). Özellikle anne-bebek iletişiminin/ilişkisinin koptuğu ya da sekteye uğradığı zamanlarda annenin bu problemi onarmak için nispeten etkili ve hızlı hareket etmesi şartıyla, bebeğinin anneye arasındaki duygusal, samimi ilişki konusunda organize ve güvenli bir model oluşturmaktadır (Parker, 2020: 155).

Anne-bebek arasındaki etkileşimin kalitesi, hem bebeğin annesiyle olan bağlanma kalitesini hem de bilişsel gelişiminin önemli bir yönü olan nesne kavramının gelişimini etkiler (Ainsworth ve Bell 1972: 24). Ayrıca çocuğun anne ile güvenli bağ kurması ileriki yaşantısında psikolojik ve ruhsal açıdan olumlu sonuçları da beraberinde getirmektedir. Çocuk için güvenli bağlanmanın en somut göstergesi kendisini iyi hissetmesi ve iyi biri olmak istemesidir (Parker, 2020: 16). Tam tersi bir durum oluştuğunda ise ileriki yaşlarda bireyin ruhsal açıdan problemler yaşayabildiği gibi diğer bireylerle bağ kurmada sorunlar yaşaması da olasıdır. Bu bağlamda güvenli bağlanmanın hayati bir yönü olduğunu söylemek mümkündür.

Güvenli bağlanan çocuklar, tüm hayatları boyunca psikolojik olarak bir korunma içerisinde olurlar. Hassaten psikolojik problem ve yüklerle karşılaştıklarında bu bağın desteğini hissederler. Zira güvenli bağlanan çocuklar psikolojik yüklerle karşı dirençli olurlar ve olumsuz durumlarla daha kolay baş edebilirler (Brisch, 2019: 64). Ayrıca bu tür çocuklar, arkadaş ilişkilerinde iyidirler, farklı gruplarla daha kolay iletişim sağlayabilirler. Çatışmalı durumlarda daha az kavgalı olurlar. Bu çocuklar çözüm odaklıdır ve bu nedenle çoğunlukla kendi kendilerine problemlerin üstesinden gelebilirler (Brisch, 2019: 64).

Güvenli bağlanmanın çocuğun oyunlarında da ciddi bir etkisi mevcuttur. Güvenli bağlanmış çocuğun temel karakteristiği, oyun esnasında aktif olması, annesinden kısa süreli ayrılıktan sonra üzüldüğünde iletişim ve temas arama ihtiyacı hissetmesidir. Böyle çocuklar kısa süreliğine rahatlatıldıktan sonra oyunlarına geri dönerler. Zira güvenli bağlanmış bebek, oynarken yahut keşifleyken annesini bir üs olarak kullanır, ondan uzaklaşmaz. Annesinin hareketlerini izler ve zaman zaman annesine yönelir. Başka bir deyişle, güvenli bağlananlar, anne yahut bakıcıları onları kısa süreliğine terk ettiklerinde yahut onlardan uzaklaştıklarında kısmen huzursuz olsalar da panik yaşamadan anne yahut bakıcılarıyla temas ve yakınlık ararlar. Anneleri geldiğinde ise hemen sakinleşip çevrelerini keşfetmeye devam ederler. Güvenli bağlanan çocukların bu şekilde davranmaları son derece normaldir. Zira böyle çocuklar, anne-babalarına karşı son derece olumlu düşünürler. Onlar uzakta olsalar dahi anne-babalarının onları düşündüğünü, onların iyiliklerini istediğine inanırlar. Bu güven bağından dolayı kendilerini güvende hissederler. Duydukları güven sayesinde diğer çocuklarla da iş birliğine yatkın ve dost canlısıdırlar (Bowlby, 2013: 406-407; Berument, 2016: 18; Bowlby, 2014b: 60; Hayta, 2006). Araştırmalara göre bağlanabileceği bir anneye sahip olan bebeklerin neredeyse tamamının sekizinci aydan itibaren annelerinden keşif için uzaklaştıkları ve tekrar döndükleri gözlemlenmiştir (Bowlby, 2014b: 142).

Güvenli bağlanmaya sahip bebekler/çocuklar anne yahut bakıcıları tarafından yalnız bırakıldıklarında tabii olarak huzursuz olmaktadır. Ancak bu çocuklar huzursuz olsalar da çok fazla panik veya kaygı yaşamadan anneleriyle birleşmek için yakınlık kurmaya çalışmaktadırlar. Anneleriyle birleştiklerinde ise çevreyi keşfetmeye ve faaliyetlerine kaldıkları yerden devam etmektedirler. Çünkü güvenli bağlanan çocuklar annelerini yahut yakın bakım veren kişileri keşif için güvenli üs olarak görmektedirler (Berument, 2016: 18-29; Brisch, 2019: 49). Söz gelimi bir yaşında olan bir çocuğun güvenli bağlanıp bağlanmadığının tespiti ayrılığa korkuyla yaklaşım tepki vermesinden, bağırarak ayrılığa karşı çıkmasından, annesinin arkasından koşup ona yakınlaşmaktan ve bağlandığı annesini aramasından ibarettir (Brisch, 2019: 49). Anne geri döndüğünde bebek büyük bir arzuyla beden teması istemektedir. Böylelikle sakinleşip teselli bulacaktır. Güvenli bağlanan bir çocuk bu gibi durumlarda beden temasıyla kısa sürede sakinleşir (Brisch, 2019: 49). Nitekim Ainsworth, güvenli bağlanan bebek ile güvenli bağlanamamış bebek arasındaki en temel farkın ağlama konusunda ortaya çıktığını belirtir. Örneğin uykudan uyandıklarında annelerini yanında bulamayan güvenli bağlanan

bebekler, kaçınan ve kaygılı bağlanan bebeklere kıyasla daha az ağlar, daha sakin kalırlar (Ainsworth ,1995: 6). Öte yandan bebeklerin oyun esnasında vb. kısa ayrılıklarda ciddi problemlerden bahsetmek mümkün görünmese de ciddi ayrılıklarda durumun farklı olduğu görülür. Güvenli bağlanmaya sahip ve annesinden daha önce hiç ayrılmamış bebekler üzerine yapılan araştırmalar ayrılıkların bebekler üzerindeki bazı etkilerini yansıtmaktadır. Buna göre annesinden ayrılan bir bebek; karşı çıkma, umutsuzluk ve kopma evrelerini yaşamaktadır. Protesto yani karşı çıkma evresi çocuğun yaşadığı ilk duygulardır. Kaç gün boyunca öfkeyle annesinin geri dönmesini ister ve onun geri döneceğine dair umutla bekler. Anne geri dönmediği takdirde çocuk sessizleşir ve annesini özlemeye devam eder. Anne dönmediğinde umutsuzluk hali belirginleşir. Şayet anne geri gelmezse bu evre kopma evresine evrilir. Böylece çocuk tam anlamıyla annesini unuttur. Dolayısıyla ihmal edilen bebek annesini ihmal edebilir. Öyle ki annesi geldiğinde dahi bir tepki vermez. Tüm evrelerde çocuk psikolojik olarak etkilenmektedir. Bir tür şiddete maruz kalmıştır (Bowlby, 2014b: 63; 2015: 22; 2014: 28-31, 43). Bu veriler, annesinden yahut yakın bakım veren kişiden ayrılmış yahut mahrum bırakılmış çocukların hem psikolojik hem de fizyolojik anlamda olumsuz etkilendiklerini göstermektedir (Yörükân, 2020: 31). Çocuklar da yetişkinlere benzer şekilde bir yakını kaybettiğinde kederlenir ve üzülürler. Araştırmalara göre bakımevlerinde kalan bir ve iki yaş çocuklarının sürekli kederlendikleri gözlemlenmiştir (Bowlby, 2014b: 65, 115; 2015: 23). En tedirgin edici şey ise, erken yaşta bu ayrılığa maruz bırakılan çocuklarda ileriki yaşlarda psikiyatrik rahatsızlığa ve hatalı kişilik gelişimi yatkınlığına yol açabilmesidir (Bowlby, 2014b: 75). Bu durum bireyin ileriki yaşantısını derinden etkilemektedir. Bu sebeple de annenin bebeğiyle göz teması kurması, ilgiyle, merhametle, şefkatle dokunması, doğumdan itibaren onunla konuşması, ağlama, gülme ve mırıltılarına cevap vermesi, diyaloglar kurarak onunla iletişimi devam ettirmesi güvenli bağlanmanın temellerini oluşturmaktadır (Brisch, 2019: 40-43; Parker, 2020: 20). Ebeveynlerin çocukların verdiği işaretleri takip etmesi ve çocuklarıyla karşılıklı iletişim kurmaları bağlanma ilişkisini güçlendirmektedir. Aynı zamanda bu durum bebeğin anlaşıldığı mesajını iletir (Parker, 2020: 74). Hassaten bebeğin korktuğu, strese kapıldığı yahut hastalandığı durumlarda annenin kaliteli bakım vererek çocuğuna “güvenli sığınak” sağlaması çok önemlidir (Berument, 2016: 16).

Bağlanma süreci tek taraflı değildir. Çocuk ile ebeveyn arasında karşılıklı dinamik bir süreçtir. Bowlby’in, anne ve bebeğin birbirine yakın olma eğilimini sevgi bağı olarak ifade etmesi, bu bağı derin bir anlama işaret ettiğini göstermesi açısından önemlidir (Bowlby,

2014b: 89-97). Esasen Bowlby'in ifade ettiği bu sevgi bağı, "bir eksikliğin doyurulması gereksinimidir" (Maslow, 2021: 47). Bu sevgi bağında her ikisi de birbirinden işaret alır ve birbirlerine karşılık verirler. Bebek gülümser, anne gülümseyerek karşılık verir; bebek ağlar anne yahut baba onu kucağına alıp sakinleştirir. Başlarda anlamsız görünen bu iletişim tarzı aslında güvenli bağlanmayı oluşturan en önemli unsurlardır. Zira bağlanmayı sadece bebeğin ebeveyne bağlanması ile sınırlandırmak doğru değildir. Aynı zamanda anne ve babanın da çocuğuna bağlanması gerekir. Duyarlı ve hassas olan bir ebeveyn çocuğunun işaretlerini alır ve bunları doğru yorumlar. Bu işaretlere hızlı ve uygun bir şekilde karşılık vermek için devamlı uyanık haldedir. Bu şekilde bağlanılan bebek, ileride mutsuz bir çocuk olmaktan çok uzaktır. Bu tarzda bir annelik yaklaşımı, ilk yaş gününde annesine güvenli bağlanmış ve onun yanında olmaktan mutlu olan bir çocuğa sahip olmaya yol açar (Brisch, 2019: 40-43; Parker, 2020: 20; Bowlby, 2014b: 146). Güvenli bağlanmada kurulan iyi bir iletişim sadece çocuğa güvenli bir ortam sağlamakla sınırlı kalmayacak etkileri söz konusudur. Sevgi bağı ihmal edildiğinde ve sevgi bağı bozulduğunda çeşitli psikiyatri hastaları artacaktır (Bowlby, 2014b: 97). Başka bir ifadeyle, bir çocuğun annesiyle kuracağı ilişki ile sonraki yaşantısında duygusal ilişkiler kurmadaki becerisi arasında ciddi bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Bu bağlamda çocuklarda görülen sürekli problemler, evlilik sorunları, kişilik sorunları ve nevrofik semptomlar gibi varyasyonlar ebeveynlerin rollerini yerine getirme noktasındaki problemlerden kaynaklı olduğu iddia edilmiştir (Bowlby, 2014b: 175). Bilim adamları hayvanlar arasında büyümüş, vahşi ortamlarda yetişmiş, yetimhanelerde ihmal edilmiş çocuklar üzerinde yaptıkları araştırmalarda güvenli bağlanmanın gerekliliğini gözler önüne sermektedir. Buna göre söz konusu çocuklarla iletişim kurulmadığından, çocuklar konuşma yetisini kaybetmişlerdir. Zira beyin kullanılmadığında yitirilebilecek bir organdır. Hatta sinirbilimcilerin elde ettiği verilere göre beynin bazı bölgelerindeki gelişim faaliyetleri bağlanma süreciyle örtüşmektedir. Bu da ilk üç yılda gerçekleşmektedir (Parker, 2020: 17). Ayrıca beynin kendisini organize etmesi başka bir beyinle ilişki kurmasıyla mümkündür (Parker, 2020: 21). Benzer şekilde bağlanmada sıkıntılar oluşması neticesinde bebek annenin sosyal tepkilerini kavramada yahut öngörmede zorlanabilir. Bu etkileşimdeki problemler ve etkileşim yetersizliğinden dolayı bağlanma gelişiminde ciddi gecikmeler meydana gelir. Büyük ihtimalle kimi otizm biçimleri bahsedilen gelişim bozuklukları arasında yer almaktadır (Bowlby, 2013: 416). Bu sebeple onlarla maddî ve mânevî kurulacak bağlanma onların sağlıkları ve gelişimleri açısından hayatidir. Nitekim sağlıklı bir bağlanma sürecinin ve iyi bir anne-bebek uyumunun orbitofrontal korteks gelişimi üzerinde de ciddi bir etkisi olduğu iddia edilmiştir (Parker, 2020: 17). Dolayısıyla annenin, bebeğin sinyallerine karşı duyarlı olması,

onun ritmine uyumlu bir şekilde taleplerine karşılık vermesi, doğru zamanlamayla hareket etmesi gibi hassasiyetler annenin sosyal girişimlerini ölçme noktasında önemli bir yere sahiptir (Bowlby, 2013: 416).

Güvenli bağlanan çocuk, “olumlu başkaları” ve “olumlu benlik” şekillerini temel alarak annesiyle yahut en yakın bakıcısıyla güven bazlı bir ilişki yapılandırır. Güvenli bağlanma stili, bireyin ileride samimi ve içten bağlar kurabilmesine, doğal olmasına, yaşama karşı pozitif, samimi ve iyi niyet beslemesine, tutarlı davranışlar göstermesine olanak sunmaktadır. Güvenli bağlanma ile yetişmiş çocuklar ileride karşılaşacakları problem ve sorunlara karşı başarılı olabilirler. Çünkü bu tür bireyler, sorunlara baş etme becerilerini etkili bir şekilde kullanabilmektedirler. Ayrıca çocuklar ilişkiye tarafsız yaklaşırlar (Masterson 2013: 25; Akçakaya, 2015: 62). Aynı şekilde bu bireyler gerektiği durumlarda başkalarına destek olabilmekte veya ihtiyaç duyduğunda başkalarından destek isteyebilmekte ve sağduyulu hareket edebilmektedirler. Çünkü bu stile sahip çocuklar, kendisini başka bireylerin yerine koyabilme becerisine sahiptirler. Bu çocuklar ana okulundan itibaren başkaları hakkında şunları kavrayabilmektedirler: “Benim hissettiğimi hissettiğini hissediyorum. Benim düşündüğümü düşündüğünü düşünüyorum...Duygularımız, düşüncelerimiz ve davranış niyetlerimiz hakkında fikir alışverişi yapabiliriz” (Brisch, 2019: 65). Bu açıdan bakıldığında güvenli bağlanmayla yetişmiş çocukların karakter ve kişiliklerinin de olumlu etkilendiğini söylemek mümkündür. Uzmanlar; güvenli bağlanan kişilerin, diğer bireylerle suhuletle yakınlık kurduklarını, güvenli bağlanmayan bireylere oranla daha az korku ve kaygı yaşadıklarını, kendi kararlarını verebildiklerini başkalarının onların kararlarını onaylamasına daha az ihtiyaç duyduklarını ve bu kişiliklerinden dolayı özerk hareket ettiklerini ve bunu da başardıklarını belirtmişlerdir (Akçakaya, 2015: 62).

Güvenli bağlanmanın olması için anne yahut bakıcının bazı hassasiyetleri göz önünde bulundurması gerekmektedir. Yapılan araştırmalar bağlanma örüntüsünde anne yahut bakım verenlerin duyarlılıkları ve tepkilerinin çok etkili olduğunu göstermektedir (Berument, 2016: 18; Bowlby, 2013: 12). Zira güvenli bağ ilişkisine sahip çocuklar ilk dönemlerinde onların hareketleriyle, jest ve mimikleriyle ilgilenen ve bunu güven duygusunu hissettiren yapan, duygusal anlamda çocuğun işaretlerine cevap veren ve ulaşılabilir olan, işaretleri onaylayan ve zamanında bu işaretlere cevap veren, ilgilenen anne yahut bakıcıya sahiptirler. Bu bağlamda güvenilir bağlanmada annenin rolü yadsınamaz. Esasen annenin çocuğun ne demek istediğini

bilmemesi doğaldır. Ancak temel mesele o çocuğun ne demek istediğini anlama çabası, çocuk açısından etkili bir şekilde algılanmasıdır. Zira annenin çocuğun işaretlerine ilgi duyması, anlama çabası içerisine girmesi, bunun için bir şeyler yapmasının çocuk tarafından olumlu bir yansıması olacaktır. Bu durum çocuğa güven olarak dönecek ve stresli bir süreç yaşamamasına imkan verecektir (Brisch, 2019: 50). Hatta anne, bebeği doğmadan önce çocuğuna nasıl davranacağı noktasında taşıdığı fikirler bağlanma üzerinde etkili olmaktadır. Araştırmalara göre bebeğin ilk üç ayı esnasındaki ağlamalarına annesinin nasıl cevap verdiği ve verilen cevapların bebeğin ağlaması üzerinde ne denli etkili olduğu konusu, annenin çocuk sahibi olmadan önce bebek hakkındaki düşünceleriyle, bebekle ilgilenme, onu sevme, bebeğe sahip olma fikri vb. ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre yirmi üç anne ve bebeklerinden oluşan araştırmada, daha çocuk sahibi olmadan iki yıl önce kendisini bebeğe bakma noktasında ödüllendirici ve başarılı görüp bu konuda ilgili, sevecen bir rolü benimsemiş annelerin bu ölçek üzerinde daha zayıf ve ilgisiz olduğunu düşünen annelere oranla bebeğin ağlamasına daha duyarlı oldukları görülmüştür (Bowlby, 2013: 412).

Güvenli bağlanmada üzerinde durulması gereken önemli bir diğer konu da fiziksel temastır. Bazı uzmanlar, bebekler on üç aylık olduklarında Yabancı Durum Tekniği'nden istifade ederek bir analiz yaptılar. Buna göre yumuşak taşıyıcılarda taşınan çocukların %83'ünün annelerine güvenli bağlandıkları tespit edildi. Ama plastik ana kucağında taşınarlarda ise güvenli bağlanma oranının %38 gibi küçük bir etkisi olduğunu gördüler. Bu sonuç, yalnızca fiziksel temasın dahi bebekler için ne denli önemli olduğunu, güvenli bağlanma için çok önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir (Parker, 2020: 121).

Her ebeveyn çocukla güvenli bir bağ kuramayabilir. Güvenli bağlanmanın ortaya çıkması bağlanılan bireylerin davranışlarında saklıdır. Bebeğinin ilk yaş dönemine özenle yaklaşan bağ bireyleri, genellikle kendileri de anne ve babalarıyla yani bebeğin ninesi ve dedesiyle güvenli bağ tecrübesine sahiptirler. Onların güvenli bağlanma ile büyütülmeleri kendi çocuklarına yansımaktadır. Güvenli bağlanmış çocukların ebeveynleri daha duyarlı, güvenilir ve çocuklarını kabullenici olmaya eğilimlidirler (Brisch, 2019: 50; Parker, 2020: 88). Bunun tam tersi durum da geçerlidir. Yani çocuklarının davranışlarına sert, uyumsuz, katı yanıt veren kişiler, kendi çocukluklarından kalma, tam kapanmamış bazı meselelerle yüz yüze gelmektedirler (Parker, 2020: 10). Çocuğa karşı ölçsüz korku, stres, üzüntü, orantısız sevinç, öfke gibi davranışların gösterilmesi eski yaraların tekrar gün yüzüne çıktığına işaret etmektedir.

Bu durumda ebeveynler kendi gerçeklikleriyle yüzleşmelidirler (Parker, 2020: 10). Kişi anne-babasının çocukluğunda kendisine yaptığı hataları görmezden gelmek yerine yanlışları açıkça kabul edip aynı hataları kendi çocuklarına yansıtılmamak için çabalamalıdır. Böylelikle zor da olsa kuşaktan kuşağa aktarılan bağlanma kalıbını değiştirmesi mümkün olabilir (Solter, 2010: 245).

3.2.2. Güvensiz-Kaçınan Bağlanma

Bağlanmada kaçınma stili, annenin çocuğunun ihtiyaçlarına ve yardım isteklerine kızgın, mesafeli ve soğuk davranarak cevap vermesi ile ilgilidir (Berument, 2016: 21). Bu tür bebekler, annelerinden yahut bakıcılarından ayrıldıklarında diğer iki bağlanma şekline oranla çok daha az huzursuzluk göstermektedirler. Dışarıdan bakan biri için bu bebekler aşırı derecede serinkanlı görünürler. Bağlanılan kişi ayrılık sonrası geri döndüğünde ona selam vermezler. Hatta başka yöne bakarlar. Böylelikle ona karşı herhangi bir sevinç yahut heyecan beslemediklerini göstermek isterler. Bu sebeple de güvenli bağlanan çocukların aksine bu stile sahip bebekler kucağa alınmak için annelerine doğru yürümezler. Hatta kimi zaman soğuk davranarak sırtlarını dönerler. Başka bir deyişle; bağlanma stili kaçınan olan çocuklar, anne yahut bakıcılarından ayrılma durumlarında çok fazla etkilenmezler. Anneleriyle birleştiklerinde temas kurmaktan kaçınırlar, dikkatlerini annelerine değil, daha çok oyuncaklarına verirler (Brisch, 2019: 52; Hayta, 2006). Annelerinin onlarla iletişim kurma girişimlerini görmezden gelirler. Bu bebekler yabancı kimselerle iletişim kurabilirler ancak benzer durumlarda onları da yok sayabilirler. Bu çocukların annelerine bakıldığında genellikle problemlili bir yapıya sahip oldukları görülür. Çünkü bu bebeklerin anneleri fiziksel temastan hoşlanmamakta ve bebekleriyle alaycı konuşabilmektedirler (Parker, 2020: 21). Dolayısıyla kaçınan/güvensiz bağlanan bebeklerde bunun asıl müsebbibi ebeveynlerdir. Bebeklerinin bağlanmasına karşı olan ve bunu reddeden ebeveynler “bakıcılık davranışı” olarak isimlendirilmeleri (Bowlby, 2013: 238) aslında onların durumunu çarpıcı bir şekilde resmetmektedir. Çünkü bu yapıdaki ebeveynler çocuklarını kendilerinden bir şekilde uzaklaştırıp kreş vb. yerlere göndermektedirler. Oysaki kreş vb. eğitim kurumları anneye güvensiz bağlanma olasılığını arttırmaktadır (Parker 2020: 156; Bowlby 2012: 12). Bazı uzmanlara göre haftada yirmi saat yahut daha çok gündüz bakım evlerinde kalan bebekler ebeveynleri tarafından bakılanlara oranla güvensiz bağlanmış şeklinde sınıflandırılmaları daha uygundur. Araştırmalara göre bu oran 35 saate çıktığında ise kreş eğitiminin çocuğa faydasından ziyade zararlarının daha fazla

olduğu tespit edilmiştir. Bu şekilde gündüz bakım merkezinde kalan çocukların ebeveynleriyle ilişkilerinin olumsuz olduğu ve kırılmanlaştığı tespit edilmiştir (Parker, 2020: 159).

Bir bebeğin yahut çocuğun güvensiz bağlanmasının yaşamında derin olumsuz izler barındırması ihtimali vardır. Nitekim Bowlby, güvensiz bağlanmayı çocuğun ileriki yaşamında psikopatolojinin belirleyicisi olarak görmektedir (Bowlby, 2015: 249). Zira Bowlby çocuk psikanaliti uzmanlığından dolayı çocuklarda psikopatolojiye sebep olan faktörlerle ilgili çalışmalar yapmıştır (Tüzün ve Sayar, 2009). Ona göre olumsuz davranışlara devamlı maruz bırakılan çocuklar, belli bir süre sonra duygularına ket vururlar ve kendilerini ifade etmekten vazgeçerek başkalarıyla paylaşmamaya başlarlar. Bunun neticesinde ise aşırı yakınlaşmalardan uzaklaşırlar, duygularını kimseye açmazlar, sosyal destek talep etmekten ve başkalarına destek olmaktan kaçınırlar. Aslında bu tür davranışlar muhtemel tehdit yahut stres esnasında duyguların ortaya çıkmasını engellemeye yönelik bir amaca dayanır. Duyguların ve davranışların engellenmesi neticesinde başkalarından yardım isteme ve yakınlaşma, yerini bireylerin ihtiyaçlarına duyarsızlık geliştirmeye bırakabilmektedir. Bunun neticesinde ise zamanla katılaştıran bir davranış ve duygu biçimi oluşur (Berument, 2016: 21).

Bu bağlanma çeşidinin en belirgin özelliklerinden biri, bu şekilde yetişen çocukların bağlandıkları anne yahut bakıcısından uzaklaştıklarında az tepki göstermeleri veya tepkisiz kalmalarıdır. Bu güvensiz bağlanma türüne sahip kişiler, uzaklaşma anında umursamazlar, bu şekilde duygusal bir problem yaşamadıklarını hissettirmek isterler. Bu tür çocuklar ayrılık durumlarında kendilerini “serinkanlı” bir görüntüde sunmak isterler. Bu stile sahip çocukların anne yahut bakıcıları uzaklaşmadan sonra tekrar geri döndüklerinde ona yönelmezler, selam vermezler, başka yöne yoğunlaşırlar. Böylelikle sevinç, özlem ve heyecan hissettirmezler. Hatta kimi zaman anne yahut bakıcısına sırtlarını dönüp soğuk bir davranışta bulunurlar. Ancak bu durumun müsebbibi çocuk değildir. Başka bir ifadeyle kaçınan bağlanmanın temel sebebi, bağlanılan bireyin eylemleri neticesinde ortaya çıkmaktadır (Brisch, 2019: 52). Çünkü bunun sebebi bağlanmaya karşı olan ve bunu doğru görmeyen ebeveynlerin tavırlarına bağlıdır. Nitekim bu durum “bakıcılık davranışı” şeklinde ifade edilmiştir (Bowlby, 2013: 238). Çocuğunu/bebeğini güvensiz bağlanma ile büyüyen bireyler, çocuklarının bağlanma ihtiyacının olduğu korunma ve emniyet arayışı gibi durumlarda bebeklerini göz ardı edip geri bildirimde bulunmazlar. Böyle bireyler çocuklarına stres ve korkuyla kendilerinin baş etmesi gerektiğini ve bedensel teması, desteğe ihtiyaçlarının olmadığını öğretirler. Böyle kişiler çocuklarının hiç

kimsenin yardımına ihtiyaç duymalarını istemezler, bağımsız olmalarını isterler (Brisch, 2019: 53). Bazı ebeveynler çocuklarının bağımsız olmalarını arzulamaları neticesinde bedensel yakınlık dahi kurmazlar. Bunun neticesinde farklı bakıcılarla sürekli değişim yaşayabilirler. Görünürde böyleleri ayrılığa dayanabilen, bağımsız çocuklar olarak biliniyor olsa da bu yaklaşım doğru değildir. Çünkü araştırmalar bu tarz çocukların ayrılık esnasında stres yaşadıklarını ve içlerinin rahat olmadığını göstermektedir (Brisch, 2019: 54). Bu tür çocukların “kalp atışları ve frekansı, ten direnci incelemeleri, tükürükteki stres hormonu olan kortizonun ölçümleri gösteriyor ki bu çocuklar da güvenli bağlananlar gibi bedensel bağlanma sistemini stres dolu bir şekilde çalıştırarak tepki gösteriyorlar. Nabızları hızla artıyor ve stres hormonu salgılıyorlar” (Brisch, 2019: 54). Tüm bunlara rağmen bu özelliklerdeki çocuklar güvenli bağlanmış çocukların aksine streslerini dışarı vurmaktan çekinirler. Annelerinin yahut yakın bakım veren kişilerin yakınlıklarına muhtaç olmadıklarını yansıtmaya çabalarlar. (Brisch, 2019: 54).

Kaçıman-bağlanan bebeklerin ebeveynlerinin kendileri de küçükken benzer problemlerle karşılaşmışlardır. Onlar da ebeveynleri tarafından stresli durumlarda teselli görmemiş ve kimi zaman reddedilmişlerdir. Düşüp ağladıklarında ebeveynlerinden “Bundan bir şey olmaz, abartma, o kadar da kötü görünmüyor, erkekler ağlamaz” gibi cevaplar almışlardır (Brisch, 2019: 57). Özetle çocuğun ebeveynlerinin yansıttığı davranışların benzerini kendileri anne babalarından görmüştür. Bunun farkında olan ebeveynler yaşadıkları olumsuz duygu ve davranışları çocuklarına yansıtmama noktasında karar alabilirler.

3.2.3. Güvensiz-Kaygılı Bağlanma

Kararsız yahut başka bir ifadeyle kaygılı bağlanma stiline sahip çocuklar annelerinden uzaklaştırıldıklarında aşırı bir endişe, kızgınlık, korku ve gerilim yaşarlar (Parker, 2020: 21). Bu stile sahip bebekler, annelerinden ayrılmak zorunda kaldıklarında çok sarsılırlar. Hatta bu ayrılma neticesinde mide ağrıları gibi fiziksel rahatsızlıklarından yakınır (Rapee vd., 2021: 14-15). Bu özelliklere sahip bebekler annelerine yakın dururlar, aktif keşif yapmazlar bilakis sınırlı bir keşif yaparlar, annelerinden ayrıldıklarında huzursuz olurlar. Anneleri döndüğünde ise nasıl davranacaklarını bilemezler. Bu konuda kararsızdırlar. Ama buna rağmen yakın durmaya çalışırlar (Parker, 2020: 21). Bu bebeklerin anneleri için farklı bir odaya gitmek bile

çok zor olabilir (Brisch,2019: 59). Zira bu bebekler annelerinden kısa süreliğine bile uzaklaştıkları zaman isteklerine cevap verilmeyeceğini, ihtiyaç duyduklarında ulaşamayacaklarını düşündüklerinden dolayı ancak yakın olmayla isteklerinin karşılanacağını ve annelerine ulaşabileceklerini düşünürler (Bowlby, 2014a: 269). Hatta bazıları kaygılı bebeğin yaşadığı bu duyguları, daha somut ifade etmek için “aşırı bağımlı” yahut “ayrılık kaygısı” şeklinde tanımlamışlardır. Ancak Bowlby bu tanımların karmaşık olduğunu ve buna gerek olmadığını düşünmektedir (Bowlby, 2014a: 269). Aynı şekilde Bowlby, kaygılı bağlanmada şımarıklığın da bir etkisi olduğuna ve kaygılı bağlanan çocukların yoğun ilgiden dolayı kaygılı bağlandıklarına dair görüşlerin doğru anlaşılması gerektiğine işaret eder. Ona göre tek başına şımartılma kaygıya yol açmaz. Şımartmanın yanında çocuğun kendi işlerini yapmasının engellendiği durumlarda kaygının görünür olabileceği ama tek başına sevgi ve şefkatin yol açtığı şımartmanın çocuğu kaygılı yapmayacağını, bilakis kaygıyı ortaya çıkaran şeyin bebeğin bağlanma figürüne ulaşılabilir olamamasından ve anne sevgisizliğini hissetmesinden kaynaklı olduğunu ifade eder. Buna rağmen hala aşırı bağımlı ve şımarıklık terimlerinin kaygılı bebek için kullanıldığını ve bu terimlerin güncelliğini koruduğunu, oysaki aşırı bağımlı kavramının çocuk için değil, anne için kullanılmasının daha uygun olduğunu, bu kavramın çocuğuna aşırı bağımlı tutum sergileyen annenin davranışlarını daya iyi yansıttığını belirtir. (Bowlby, 2014a: 303-305).

Kaygılı bağlanan bebeklerin en belirgin özelliklerinden biri ayrılık sonrası annelerine gösterdikleri tavırdır. Bu bebekler hemen sakinleşmezler. Başka bir ifadeyle, bağlanma stili kaygılı/kararsız (anxious/ambivalent) olan çocuklar, anne yahut bakıcılarından ayrıldıklarında yoğun bir şekilde kızgınlık, gerilim, kaygı yaşarlar. Bu süreçte yabacıyla iletişimi reddederler, anneleri geldiğinde hemen ve kolaylıkla sakinleşmezler. Çevreyi keşfetmek yerine anne yahut bakıcılarına sınıksız sarılıp birlikte olmanın yolunu ararlar (Brisch, 2019: 59; Hayta, 2006). Zira bu stile sahip çocukların en belirgin özelliği, çevreyi keşfetme noktasında isteksiz olmalarıdır (Özer 2018: 128). Ayrıca bu bağlanma tipine sahip çocuklar gerek arkadaş çevreleriyle gerekse yetişkinlerle iletişimlerinde olumsuz tavırlar sergilerler, daha soğuk davranırlar. İlişkilerinde yetersizdirler. Bu sebeple de kimi zaman dışlanma ve saldırgan durumlara maruz kalabilirler (Brisch, 2019: 59; Hayta, 2006). Bu bağlanma stiline sahip bebek, bazen kısa ayrılıklardan sonra dahi on-on beş dakika sakinleşme ihtiyacı hisseder. Bir yandan kollarıyla annesine sınıksız sarılırken bir yandan da annesini tekmeleyebilir. Başka bir ifadeyle bir yandan bağlanma belirtileri gösterir bir yandan da annesini tekmeleyerek bağlanmaktan uzaklaşmak

ister. Ayrıca bu çocuklar birbirine zıt işaretler gönderdiklerinden dolayı anne babalarını yorarlar. Mesela kucaktan inme ve binme sıklığı buna örnektir (Brisch 2019: 59).

Kaygılı bebekler bakımevlerine bırakıldıklarında kaygıları daha çok artmaktadır. Araştırmalara göre bakımevlerinde kalan bebeklerin anneleriyle yaşayanlara oranla daha kaygılı oldukları tespit edilmiştir. Buna göre bakımevinde kalan 30 çocukla, ailesiyle beraber yaşayan 30 çocuğun bağlanma davranışı mukayese edilmiştir. Bakımevinde kalan 30 çocuktan 24'ü; ailesiyle yaşayan çocuklardan ise sadece 13'ü sevdikleri bağlanma figürü odadan çıktığında ağlamıştır. Bağlanma figürü odaya tekrar girdiğinde bakımevindeki çocukların ikisi dışında hepsi bağlanma figürüne yönelip kucağa alınmak istemiştir. Ailesiyle yaşayan çocuklarda ise 4'ü bu tavrı göstermiştir. Bu açıdan bakıldığında bakımevinde kalan çocukların büyük bir kısmı kaygılı bir bağlanma stili yansıttıkları ancak ailesiyle yaşayan çocukların ise çok azının kaygılı bir davranış stili geliştirdikleri anlaşılmaktadır (Bowlby, 2014a: 272-273).

Kaygılı ve güvensiz bağlanan bebeklerin annelerinde kimi problemler dikkat çekicidir. Bu tür anneler, düzensizlik ile yetersizlik, katılık ile ilgisizlik arası bir durumdadırlar. Esasen bu kadınlar iyi niyetli olsalar da bebeklerine karşı uyumlu, sevecen ve tutarlı bir şekilde yanıt vermekte zorluk çekerler (Berument, 2016: 18). Zira onların da bebekliklerinde bağlanma işaretleri kendi anne babaları tarafından kimi zaman güven ve korunma hissettiren olumlu bir davranışla kimi zaman da istekleri anne babaları tarafından geri çevrilerek yanıtlanmıştır (Brisch, 2019: 59). Bu çocuklar kendileriyle temas kurmak ve onları avutmak isteyen yabancılara karşı olumsuz tepki verirler. Bu nedenle de yabancıların desteklerini reddederler. Öyle ki ayrılığın ardından anneleriyle birleştiklerinde dahi sakinleşmeleri çok uzun sürmektedir. Böyle bebekler ayrılık sonrası annelerine kavuştuklarında keşif davranışlarını da sonlandırırılar. Tek yaptıkları annelerine sınıksız sarılıp kalmaktır (Berument, 2016: 18). Bu bağlanma çeşidinde annenin çok önemli bir rolü vardır. Zira çocuğun kararsız yahut kaygılı bağlanmasında annenin yahut bakım veren kişinin doğrudan etkisi söz konusudur (Brisch, 2019: 61). Şayet anne çocuğuna karşı aşırı müdahaleci yahut sürekli tutarsız davranırsa çocukta kararsız bağlanma stili baş gösterir (Berument, 2016: 18). Kaygılı çocuklar ise anneleriyle ve çevreleriyle yeterince uyumlu olmazlar. Daha çok şaşkın, kaygılı, tutarsız ve aşırı müdahaleci davranırlar (Berument, 2016: 19).

Kaygılı bağlanmış bireylerde, olağandışı yoğunlukta yas görülür. Bu yas, kendini suçlama, depresyon, öfke ile karakterize olup normalde daha uzun sürer (Bowlby, 2014b: 180). Bu stile sahip çocukların problemlerle baş edemedikleri ve sosyal hayatlarının da çok başarılı olmadığı görülür. Kaygılı-kararsız bağlanan çocuklar, kendi başlarına çözüm üretemezler. Bu sebeple de bağlandıkları kişilere yapışıktırlar. Çok fazla arkadaşları yoktur, yeni gruplarla uyum sağlayamazlar. Problemleri durumlarda çözümün bir parçası olmak yerine saldırganlaşırlar (Brisch, 2019: 67). Ayrıca bu çocuklar güvenli bağlanmış çocukların aksine kendilerini başkalarının yerine koyamazlar. Yetişkinlerin yahut oyun arkadaşlarının düşünce ve duygularını kavramakta çok zorlanırlar (Brisch, 2019: 68).

Kaygılı bağlanmaya yol açan dört faktörün olduğu söylenmiştir. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür: Birincisi, çok erken yıllarda çocuğun tutarsız bakıma maruz kalmasından dolayı öngörülemez ve güvenilmez bir bakım deneyimi yaşamasıdır. İkincisi, çocuğun anne yahut yakın bakım veren kişi tarafından özerk olarak problemleriyle baş etme çabalarının cezalandırılması yahut çocuğun kendisini geliştirecek beceriler kazanmasına müdahaleci bir yaklaşım sergilenmesidir. Üçüncüsü, çocuğun annesi yahut bakım veren kişi tarafından zayıf veya yetersiz olduğuna dair kapalı yahut açık mesajlara maruz kalmasıdır. Dördüncüsü ise, çocuk annesinden ayrı kaldığı zamanlarda yaşadığı travmalar veya istismara maruz kalmasıdır (Berument, 2016: 21).

Kaygılı bağlanmış kimi çocuklar nevrofik semptomlar, fobi yahut depresyon gösterme eğilimindedir. Araştırmalar bu çocukların patolojik ebeveynlik örüntülerinden bazılarıyla yetiştirildiklerini göstermektedir. Bu örüntüler şu şekildedir:

- a) Ebeveynlerin çocukların ilgi çekici davranışlarına tepkisiz kalmaları yahut onları reddetmeleri.
- b) Ebeveynlerin çocuklarını sevmediğini ifade edici tehditler.
- c) Ebeveynlikte sürekli kesintiye uğramalar.
- d) Ebeveynlerin terk etme, öldürme yahut intihar etme tehditleri.
- e) Bir çocuğu disipline etme yolu olarak sarf edilen tehditler.
- f) Bir çocuğu davranışının anne yahut babasının ölümüne yahut rahatsızlığına yol açacağını söyleyerek suçlu hissettirmek. Zikredilen bu davranışlar, çocukların bağlanma

figürlerini kaybedeceği endişesine yol açmakta ve bağlanma eşiğini düşürmektedir (Bowlby, 2014b: 177-178). Unutulmamalıdır ki, “çocuğu herhangi bir şeyle tehdit etmekle onu yapmak arasında bir fark yoktur” (Kaya 2018: 45). Tüm bu saydığımız maddeler ebeveyn tutum ve davranışlarının çocuğun kaygılı bağlanmada ne denli etkili olduğuna işaret etmektedir. Kaygılı bir bağlanmanın oluşmaması için ebeveyn duyarlılığı elzemdir. Bu bağlamda ebeveynler, ebeveynlik tarzlarını daha bilinçli hale getirmeleri ve çocuklarının yapmalarını istedikleri davranışlar noktasında rol model olabilmeleri anlamlı olacaktır (Dacey vd., 2017: 175).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANNE DİNDARLIĞI, BAĞLANMA VE TANRI TASAVVURU

Bu bölümde; din, dindarlık ve İslam kavramları ele alındıktan sonra alanın öncü isimlerinin ilgili kavramlar hakkındaki tanım ve görüşleri nakledilmiştir. Temelde İslam dininin öğretileri üzerinden analizler yapılmıştır. Önceki bölümde ele alınan bağlanma biçimleri ile dindarlık arasındaki ilişki hakkında tespitlerde bulunulmuştur. Kişinin sahip olduğu bağlanma biçiminin Tanrı tasavvurunun oluşmasında oynadığı rol tartışıldıktan sonra ebeveynlerin sahip olduğu dindarlığın, çocuklarının Tanrı tasavvurunun şekillenmesinde nasıl etkileri olduğu ele alınmıştır.

4.1. Din, Dindarlık ve İslam

İnsanoğlunun temel gereksinimlerinden biri hayatı ve sorumluluklarını sorgulama ihtiyacıdır (Frankl, 2021: 114). İnsan her şeyi anlama ve anlamlandırma çabası taşır. Dünya ve onun yaratıcısı, hayatın işleyişi, suçlar, cezalar, düzen gibi birçok soru insanların beyninde yer eden ve cevabını bulmak istediği şeylerdir. Tam burada din devreye girmektedir. Zira din, neden bulma üzerine kuruludur. Tüm dünyada tarihin tüm evrelerinde, ilahiyatlar ve yazılı metinler; kainatın nasıl yaratıldığı, mevcudat içinde insanın neden özel bir yere sahip kılındığı, doğal afetler ve mevsimsel değişmelerin nasıl ve neden meydana geldiği, insanlardan bazılarının çok başarılı iken niçin bazılarının başarısız olduğu, insanların bu dünyada neden eziyetlere maruz kaldığı, hayat ve ölümün ne olduğu, ölüm korkusunun neden yaşandığı, dünyadaki mevcut adalet sistemlerinin yaratıcının düşüncesini yansıtıp yansıtmadığı bu ve benzeri birçok soru dinin cevap vermeye çalıştığı bir alandır (Bernard vd., 2001).

Arapça kökenli bir kelime olan din, sözlük anlamı “durum, ceza, âdet, mükâfat, itaat, hesap, takip edilen yol gibi anlamlara gelmektedir (Tümer, 2021). Asırlardır görülen farklı inanç ve uygulamalar, din olgusunu tek bir tanımla ifade etmeyi neredeyse imkansız kılmış olsa da dini, kısaca kişinin benimsediği ilâhî kurallar bütünü olarak ele almak mümkündür. Herkesin din adına negatif ya da pozitif fikir ve tutumları vardır. Benzer şekilde kişi yaşamı boyunca her gelişim döneminde dine biraz daha meyleder ya da dinden biraz daha uzaklaşabilir. “...deneysel

araştırmalar dindarlığın kritik durumlarda genellikle yoğunlaştığını ya da hızlandığını göstermiştir” (Pargament, 2005: 286). Din, kişinin anlam ve değer dnyasını Şekillendirebilmektedir. Bu bağlamda din, kişinin gündelik hayatında hareket noktası haline gelebilir; insanın anlamada güçlük çektiği karmaşık durumlarda devreye girerek girift, anlaşılması güç durumlara yorum ve anlam katarak bireyin sorularına cevap aramada yardımcı olabilir. Böylelikle kişiye bazı Şeyleri kabul etmesi için fırsat tanıyabilir (Clark, 1998: 180-185). İnsanoğlunu diğer varlıklardan ayıran en belirgin hususiyeti inanan ve düşünen bir canlı oluşudur. İnsanda ilâhî-yüce bir varlığa inanma ihtiyacı vardır. İnsanoğlunun maddî-manevî birçok ihtiyacı vardır. Bu sebeple insanın insana ve en nihayetinde her Şeye güç yetirdiğine inandığı bir yaratıcıya ihtiyacı olması gayet doğaldır. Muhtaç bir varlık olan insanın birçok eyleminin temelinde inanç yatar. Din insanların bireysel dnyasını Şekillendirdiği gibi toplumsal hayatlarında da söz sahibidir. Din, kişiye iç güdülerinin esiri olmaktan kurtarıp dünya hayatının maddi esiri olmaktan özgürleştirmektedir (Tümer, 2021). Bu yönüyle dindarlığın olumlu etkilerinin olduğunu söylemek mümkündür. Zira araştırmalar göstermektedir ki dindarlık kişinin ruh sağlığını ve kişiliğini olumlu yönde etkileyebilmektedir (Cohen ve Koenig, 2016: 155). Örneğin Allport insanın sahip olduğu kişiliğin içsel olduğunu savunurken; Fromm ise başka Şeylerin de (dışsal) kişilik üzerinde etkili olabileceğini savunur (Karakaya, 2008: 10). Bu sebeple din psikolojisi literatüründe dinin ve dindarlığın tanımlanmasından ziyade daha çok ibadet, inanç ve bilgi sahalarında bıraktığı izlerle değerlendirilip anlaşılması üzerinde çalışılmalıdır. Nitekim dinler, inanç ve benzeri yaklaşımlardan kaynaklı değişik dindarlık tiplerini doğurmuştur (Tümer, 2021). Dinin tek tip tanımlanmasının zorluğunun getirisi olarak “dindarlık yönelimleri” ve “Tanrı tasavvurları” da farklı ve çok çeşitlidir. Psikologlar, ilahiyatçılar, sosyologlar vd. tarafından yapılan araştırmalarda bireylerin dinî yaşayışlarını ve dindarlık Şekillerini çok farklı Şekillerde kategorize etmişlerdir. Bu bağlamda ortaya koydukları tipler ve yaptıkları sınıflandırmalar; bunları yapan kişilerin mesleki eğilimlerine göre psikolojik, kültürel, antropolojik, sosyolojik bir karakter sunmaktadır. Dolayısıyla çok çeşitli ve farklı dindarlık Şekillerinin olduğu söylenebilir. Zira dindarlığın hangi ölçüte göre belli bir sınıflama içine dahil edileceği meselesi, yapılacak dindarlık tiplerine tesir etmektedir (Yapıcı, 2002: 76-77).

Bu çeşitli yaklaşımların bir benzeri inançsızlık mevzusunda da görülür. Tek bir inançsızlık tiplerinden bahsetmek mümkün değildir. Zira inançsızlık konusunda birbirinden

çok farklı yaklaşımlar mevcut olup her birinin Tanrı tasavvuru farklılık arz etmektedir (Sevinç, 2017: 105-106; Aydın 2018: 218). Dolayısıyla ne tek bir dinden ne de tek tip bir dindarlıktan ne de tek bir inançsızlık tiplerinden bahsedemeyiz. Dindarlık tipleri, kişiler sayısınca çeşitlidir. Nasıl ki bir Müslümanın din tanımı ve dindarlığı bir Hristiyan'dan farklı ise aynı dinin dindarları bile dindarlıklarını fiil ve söylemlerine farklı şekillerde yansıtırlar. İki insan birbirinin aynısı olamayacağı gibi, iki kişinin aynı Tanrı tasavvurunu paylaşmaları ve aynı dindarlık düzeyine sahip olmaları beklenemez. Dindarlık kişiden kişiye değişkenlik gösterir (Pargament, 2005: 293). Görüldüğü gibi bu konuda tek bir tanım ve yaklaşımı dayatmak mümkün görünmemektedir. Din, dindarlık ve inançsızlıkla ilgili söylenecek en önemli şey “Tanrı’yı kabul etmek veya reddetmek için yine de özgür seçimimiz olduğudur” (Vitz 2013: 134). Esasen Tanrı tasavvuru konusunda insanın özgür seçime sahip olması çok farklı yaklaşımların tabii bir sonucudur. Yukarıdaki bilgilerden hareketle şu değerlendirmelerde bulunmak mümkündür: Birincisi; din, dindarlık ve Tanrı tasavvuru noktasında araştırmacıların birbirinden farklı yaklaşımlara sahip olması bu kavramların soyut olmasından kaynaklanmaktadır. İkincisi, birçok dinin varlığı ve kişilerin mensup olduğu düşünce, din-dindarlık ilişkisine yaklaşımı etkilemiştir. Pek çok dindarlık tanımının olması, bu konuda tek bir din-dindarlık yaklaşımından bahsedilemeyeceğini göstermektedir (Karakaya, 2008). Üçüncüsü, değişik alanın uzmanlarının din-dindarlık yaklaşımı farklılık arz ettiği görülür. Bu bağlamda kişilerin din ve dindarlığa hangi pencereden yaklaştığı, kişinin vardığı neticelerin doğru anlaşılması adına önemlidir.

İslam düşüncesinde Allah inancı temelde tevhit düşüncesi yani Allah'ın tek bir ilah olarak kabul edilmesi üzerine kuruludur. Bu bağlamda İslam, Allah'ın birliğinin tüm insanlar tarafından kabul edilmesi için mesajlarını evrensel bir boyutta sunmaktadır. İslam, bu tefekkür ve düşünmenin sağlam bir inanca ve kişiliğe bürünmesini istemektedir. Bu doğrultuda İslam, tevhit inancına davet ederken insanların muhatap olduğu temel konulardan biri imandır. Bu bağlamda Kur'an'da müminler; Allah'a, meleklerle, peygamberlere, âhirete, kadere inanmanın yanı sıra ahlaki, itikadî ve ameli bütün sorumluluklarını yerine getiren kişiler olarak belirtilmiştir (Sinanoğlu, 2021). Aynı zamanda iman, Allah'a sevginin, bağlılığın, sığınmanın göstergelerinden biri olarak ele alınmıştır. İslam düşüncesinde Allah'a iman eden kişiler, bu anlam çerçevesinde Allah'a bağlanır ve ona güven duyarlar. Bu güven neticesinde sıkıntılı ve üzüntülü durumlarda Allah'a sığınıp teskin olurlar. Hassaten İslam, bu inancın çocukluktan

itibaren verilmesini istemekte ve ailenin bu konuda önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmektedir. Söz gelimi “Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. O ateşin başında gayet katı, çetin, Allah’ın kendilerine verdiği emirlere karşı gelmeyen ve kendilerine emredilen şeyi yapan melekler vardır” (Kur’ân-ı Kerîm, 66: 6) ayeti, aile bireylerinin sadece kendilerini değil, çocuklarını da İslamî terbiye ile büyütmek zorunda olduklarını ifade etmektedir. Nitekim ayetlerde örnek kişilik olarak anlatılan Lokman’ın çocuğuna yaptığı şu öğütlerde bu bağlamdadır: “Yavrucuğum! Yaptığın iş, bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa ve bu, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa, yine de Allah onu getirir. Doğrusu Allah, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır...” (Kur’ân-ı Kerîm, 31: 13-19). Bu öğütler, İslam’ın çocuk eğitimini önemseyişinin ve bu konuya hassasiyetle eğildiğinin göstergelerindedir. Özellikle Lokman’ın tavsiyeleri, kişinin hem kendisiyle hem Allah’la hem de insanlarla güzel ilişki kurmasına yöneliktir. Dolayısıyla İslam’da çocukların iyi bir inanç sahibi olmaları noktasında anne ve babanın rolü inkâr edilemez. İslam’da bebeğin dünyaya gelir gelmez bir dizi inançla ilgili uygulamalara tabi tutulması, İslam’ın bu süreci çocukluktan itibaren önemseyişinin ve aileye bazı görevler yüklediğinin bir göstergesidir. Söz gelimi, çocuklara güzel isim verilmesini emretmesi, bebeklerin sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okunmasını istemesi (Çetin, 2021) şükür niyetine kurban kesilmesini tavsiye etmesi (Atar, 2021) gibi uygulamalar bu bağlamda değerlendirilebilir. Dolayısıyla İslam, küçük yaşlardan itibaren çocukların sağlam bir Allah inancıyla yetişmesini tavsiye etmenin yanında teorik olarak da neler yapılabileceğini gösteren bazı örnekler sunmuştur.

4.2. Bağlanma Biçimleri ile Dindarlık Arasında İlişki

Dinin çocuklara güzel davranma, iyi terbiye etme, güzel isim verme, merhamet ve şefkatle yaklaşma, belli bir yaşa varmadıkları sürece ibadetler noktasında baskıcı olunmaması gibi bazı ilkelerin gözetilmesini emretmesi (Hökelekli, 2021) aslında bir yönüyle bağlanma biçimine uygundur. Hz. Muhammed’in “hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüklerinizden mesulsünüz” (Buhârî, “Cuma”, 11) sözü de bu bağlamda anlaşılabilir. Aslında bu yönüyle dindarlık- bağlanma kuramı arasında bir ilişkinin varlığı yahut benzerliği dikkat çekicidir. İmanın özünü güven ve sığınma oluşturmaktadır. Bağlanma kuramı faktörleri açısından İslam ve iman kavramları incelendiğinde; imanın bir sığınma ve bağlanış yaşantısı olduğu görülür.

Ayrıca iman kelimesinin filolojik anlamı da güvenlik ve emniyet manalarına gelmektedir (Hayta, 2006: 46). Esasen bebeğin annesine bağlanmasında da güven duygusu ön plandadır. Bu güven arayışı insanın Allah'la ilişkisine yansımaktadır (Korkmaz, 2011: 306). Bağlanma kuramında da korunma ve sığınma güdüsü ön plandadır. Bebek acıktığında, bir tehlike sezdiğinde, sığınmak ister (Bowlby, 2015: 56-57). Kişi korkutucu şeyler karşısında güvendiği birinin yanında olması tedirginliği azaltmaktadır (Bowlby, 2014: 253). Bu çocuk için büyük oranda anne tarafından karşılanır. Bebekler bu şekilde zamanla anneleriyle güvene dayalı bir ilişki içerisinde olurlar. İslam'da da küçük yaşlardan itibaren Allah tasavvuruyla büyüyen çocuklar, ileride Allah ile güvenli bir bağlanmaya sahip olabilirler. İnanç sahibi kişiler sıkıntılı zamanlarında yahut bir imtihan ve zorluk yaşadıklarında Allah'a sığınarak güven hissedebilirler. Bu açıdan bakıldığında bağlanma kuramı ile Allah tasavvuru arasında bir ilişki kuran çalışmaların da (Hayta, 2007: 182) isabetli olduğu anlaşılmaktadır. Zira bağlanma kuramcılarının altını çizdiği annenin çocuğun olumsuz durumlar yaşadığında yahut tehlike anında onu muhafaza eden, tehlikelerden uzaklaştıran, besleyen, sığınılacak yer olan, sevgi ve merhamet yeri; İslam dininde Allah kavramına yüklenen neredeyse tüm sıfatlara benzemektedir (Hayta, 2006: 48). Zira İslam tasavvurunda Allah, kullarını koruyan, gözeten, maddî-manevi güzellikler sunan, kötülüklerden muhafaza eden vb. birçok olumlu özelliklere sahip bir Allah tasavvurunu sunmaktadır. Hatta Allah'ın isim ve sıfatları bu bağlamda irdelenmesi gereken bir konudur. Esasen İslam düşüncesinde Allah'ı tanımanın yollarından biri, onun kendisini tanıttığı güzel isimlerini anlamaktan geçer (Hayta, 2006: 49). Zira Allah'ın 99 isminin her biri kullarla doğrudan ilişkili mesajlar barındırmaktadır. Örneğin Allah'ın Müheymin ismi dünyadaki her şeyi gözetip kollayan, Mümin güven veren, Alim her şeyi bilen, Hafız koruyup muhafaza eden anlamlarına gelmektedir (Topaloğlu, 2021). Görüldüğü üzere O'nun her bir isminde bireylere taalluk eden bir anlamı vardır. Aslında Allah'ın güzel isimleri, Allah'a ulaşmaya çalışan, arzu ve isteklerini dile getirmeye çalışanlara ışık tutmaktadır (Hayta, 2006: 49). Dolayısıyla bağlanma kuramında, ebeveynlerin çocuklarıyla kurdukları ilişki; merhamet, sevgi, koruma vb. özellikler içeren güçlü bir bağ olduğu gibi İslam düşüncesinde de Allah- insan ilişkisinde affetme, sığınma, merhamet etme, koruma vb. sıfatları içine alan güvenin merkeze oturduğu bir ilişki söz konusudur (Korkmaz, 2011: 307). Bu bağlamda Alfie'nin dinin koşulsuz bir sevgi sunmadığını düşüncesinden hareketle dini inançlar üzerinden çocuk yetiştirmeyi doğru bulmaması tutarlı görünmemektedir (Kohn, 2021: 120). Zira Kur'an'a bakıldığında merhametin, sevginin, şefkatin zikredildiği ayetler görülmektedir. Dolayısıyla İslam'ın ön gördüğü insan-Allah ilişkisinin merkezinde muhabbet ve sevginin olduğunu

söylemek mümkündür. Ancak bu sevginin bazı koşullara dayalı olması, olumsuz algılanmamalıdır. En nihayetinde bazı şartlara dayalı sevgi, yine de insana katkı sunmaktadır. Kur'an, insanın davranışlarından ötürü Allah ile kurulan ilişkisinin kimi zaman kesintilere uğradığına işaret etmektedir. Kur'an'a göre Allah'ın emirlerini ihmal eden veya İslam'ın istediği şekilde bir inanca sahip olmayan kişiler bu güveni derinden hissedemeyebilirler. Bunu telafi etmek için Kur'an'da kulların tövbeden faydalanmaları tavsiye edilmiştir: “Bilmiyorlar mı ki, kullarının tövbesini kabul eden Allah'tır, sadakaları kabul eden de O'dur. Şüphesiz Allah tövbe kapısını alabildiğine açık tutmaktadır, rahmetiyle her şeyi kuşatmaktadır” (Kur'ân-ı Kerîm, 9: 104). Bu ayet, inanç noktasında insanın gelgitler yaşayabileceği ve güvenin sekteye uğradığı durumların ortaya çıkabileceğine işaret etmektedir. Bu açıdan bakıldığında İslam tekrar güvenin tesis edilmesi noktasında Allah'a tövbe edip sığınmayı talep etmektedir. Esasen bu durum insanında değişim yaşayabileceğini göstermektedir. Ancak Kur'an, “Biz insana şah damarından daha yakınız” (Kur'ân-ı Kerîm, 50: 16) ayetinin de ifadesiyle Allah'ın insana her zaman yakın olduğunu belirtir. Başka bir ifadeyle, Yaraticı'yı kendimizden ayrı dışımızda var olan biri olarak değerlendirmek doğru değildir. Bilakis o, içimizde olup dıştan bizi kuşatmaktadır (Russell, 1997: 119).

Çocukluk çağında bakıcı ile kurulan bağlanmanın türü, ileriki yaşlarda kişinin dindarlığını etkiler mi, nasıl etkiler? Tanrı ile de farklı tiplerde bağlanma ilişkileri mi kurarız? Bunun gibi sorular son derece önemlidir. Bağlanma kuramının temelini annenin yahut bakıcının bebek ile kurduğu temas ve iletişim oluşturmaktadır. Bu iletişim ve ilginin kaliteli olması başka bir ifadeyle beklentileri karşılama sonucunda güvenli bağlanma oluşurken bağlanmanın sekteye uğradığı yahut çocuğun ihmal edildiği ve ebeveynin görevlerini yerine getirmediği durumlarda ise güvensiz bağlanma oluşmaktadır. Bu açıdan bakıldığında beklentilerin ne denli karşılandığı kilit öneme sahiptir. Dindarlığın bağlanma biçimiyle ilişkili olabileceği söylenebilir. Örneğin İslam düşüncesinde sevgi, ilgi, muhabbet ve güvenin olduğu bir düşünce hakimdir. Birçok ayette bu mefhum belirgindir. İslam'ın kendisini sığınılacak liman olarak görmesi, zorluk anında çözüm üreten bir yer olarak kendisini tanıtmayı, insanlara sevgi, şefkat ve merhametin ön planda olduğu bir inanca davet etmesi birçok açıdan bağlanma biçimiyle ilişkili olabilir. İnsanların farklı Tanrı tasavvurlarına sahip olması, dinin yaşantıdaki rolünün çeşitli olması tüm insanların aynı dini perspektife sahip olmadığına işaret etmektedir. Kimi insanlar Tanrı'ya inanmazken, kimileri dini sadece inanç boyutunda görmekle sınırlayıp

yaşantılarına dinin ilkelerini aktarmamaktadır. Kimileri de otoriter, güç sahibi, kontrol edici bir Tanrı tasavvuruna sahip olarak hayatı son derece kötümser görmeye neden olabilmektedir. Bu vb. yaklaşımların birçok nedeni olabilir. Tanrı tasavvurunun insanlardaki farklı şekillerdeki çağrışımlarının bağlanma biçimiyle bir ilişkisinin olup olmadığının irdelenmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda konunun uzmanları bağlanma biçimi ile Tanrı tasavvuru arasında bir ilişkinin varlığına işaret etmişler ve birçok açıdan ortak noktaları olduğunu belirtip konuyu irdelemeye çalışmışlardır. Zira bağlanma kuramı, psikolojik sorunların üstesinden gelme noktasında güvenli bir yer olarak dinin işlevini ve fonksiyonunu ön plana çıkarır (Kirkpatrick, 2006: 147). Bu bağlamda dinin ve ibadetlerin kişinin psikolojisi üzerinde olumlu etkisi olması mümkündür (Kaya ve Küçük 2017: 19; Doğan, 2014: 2-3). Kişinin psikolojik açıdan iyi olması demek; fiziksel sağlık, sindirimden solunuma, kan dolaşımı gibi birçok farklı konuları kapsamaktadır (Pavlov, 2017: 30). Ayrıca Tanrı tasavvurunda güven, güçlüye sığınma önemli bir yere sahiptir. Tanrı'nın güvenilir olması, emniyet ve dinginlik sağlaması bağlanma kuramıyla uyumlu bir görüntü sunmaktadır. Çünkü bağlanma kuramında kişi için güvenli bir ortamın sağlanması kişinin kaygılarını yatıştırmaktadır (Kirkpatrick, 2006: 148).

Yakınlık arayışı kriteri, bağlanma stili ile bireyin Tanrı ile olan ilişkisinde ortak nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağlanma teorisine göre bakımlan sıkıntılı durumlara ve tehditlere karşı, yaşamını devam ettirebilmek için kendisinden güçlü olan kişiye yani bakımverene ulaşabilir olmalıdır. Zira onun olumlu tepkilerine muhtaçtır. Bebek annesinin onu korumasına, kollamasına ve güven vermesine muhtaçtır. Bu nedenle fiziksel temas kurulması hayatî öneme sahiptir. Ancak bireyin yaşı ilerledikçe bu fiziksel temas ihtiyacı azalır ve onun yerine anne yahut bakım veren kişinin psikolojik yakınlığını hissetmek yeterli hale gelir. Aynı durum Tanrı ile ilişkide de görülür. İnanç sahibi kişiler, tehlikeli ve sıkıntılı anlarda Tanrı ile psikolojik yakınlık kurmanın çabası içerisine girerler. Bireylerin yaratıcılarının ulaşılabilir ve sıkıntılarına olumlu tepki vereceğine dair inançları, yaratıcılarını güvenli bir zemin olarak görmelerine imkan sunar ve bu durum onların sıkıntılarını daha rahat geçirmelerine olanak sunar. Bu sadece İslam'a has bir durum değildir. Neredeyse birçok dinin ortak noktasıdır (Bradshaw 2010'den akt., Subaşı 2012: 179). Bağlanma-dindarlık ilişkisinde görülen konulardan biri de din değiştirmedir. Özellikle ergenlik döneminde ergenin, stres ve üzüntü ile korku ve belirsizliklerle dolu yaşantısında yani sığınacak bir liman arayışı anlamında güçlü kudretli bir bağlanma figürüne yönelmek isteyebilmektedir (Kirkpatrick, 2006: 147).

Din psikolojisi alanında dini davranışların temel yönlerinin bağlanma kuramı çerçevesinde anlaşılabilirliğini iddia eden ve bu fikrin öncüsü Kirkpatrick'tir (Hayta, 2017: 40). O, Hristiyanlığı baz alarak bireyin; Tanrı, Bakire Meryem, İsa Mesih, çeşitli tabiatüstü oluşumlar, melekler vb. objelerden birine bağlanabileceğini belirtir. Dindar birinin, kendisini korkunç tehlikelerden muhafaza edecek Tanrı'ya yahut diğer bağlanma figürlerine yönelik inanmaya devam edeceğini ifade eder. Bu bağlamda Tanrı'nın bir bağlanma figürü olduğunu söyler (Kirkpatrick, 2006: 140). Başka bir deyişle, Kirkpatrick ve Shaver, bağlanma kuramının esas özelliği olan çocuğun, anne-baba yahut bakıcısıyla olan bağına devam ettirmesi ve böyle bir ilişkinin yaşam boyu onun hayatında etkisi olacağı fikrinden hareketle birçok dindarın Tanrı'sına bağlanmasının güvenli bağlanma figürüyle örtüştüğünü savunmuşlardır.

Kirkpatrick, ebeveynin çocuğa yaklaşımı ile Tanrı tasavvuru arasında doğrudan bir ilişkinin olduğuna inanmaktadır. Ona göre kişilerin Tanrı'yı da içine alan bağlanma figürleri noktasındaki inanç ve yaklaşımları, bağlanma ilişkileri kapsamında önceden sahip oldukları tecrübelerini doğrudan yansıtır. Ona göre kişilerin dünya perspektifine dair yaşam biçimleri, çok erken süreçlerde anne-babalarıyla kurdukları ilişkileri neticesinde oluşturdukları bağlanma imajları ve bağlanma figürleriyle kurdukları Tanrı'yla olan ilişkileri ümit vericidir. O, bu varsayımdan hareketle kişinin ebeveynleriyle kurduğu bağlanma stillerinin güvenli yahut güvensiz olmasını, kişinin dinsel eğilim ve tercihlerinin anlaşılması noktasında önceden tahmine dayalı bilgiler verebildiğini iddia etmektedir. Ayrıca o, kimi araştırmalardan hareketle, anne-baba, Tanrı imgeleri ve benlik arasında olumlu bir korelasyonun olduğuna vurgu yapmaktadır (Kirkpatrick, 2006; 158). Anlaşıldığı üzere Kirkpatrick bağlanma kuramında görülen güvenli-güvensiz bağlanma gibi stillerin Tanrı tasavvurunda da bir karşılığı olduğuna işaret etmekte ve her iki bağlanmanın ortak noktalarına temas etmektedir. Böylelikle o, Tanrı tasavvuru ve Tanrı'ya bağlanmanın oluşması sürecinde ebeveynin rolü dikkate alınmasının gerekliliğini göstermiş olmaktadır. Öte yandan konuyla ilgili birçok uzman tarafından Tanrı tasavvurunun nasıl oluştuğu sorusuna cevap aranmıştır. Bu bağlamda çocukluk sürecinde Tanrı tasavvurunun nasıl oluştuğuna dair çeşitli değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Freud'un kutsal baba ile biyolojik baba arasında ilişki kurması ile nesne ilişkileri teorisinden hareketle yapılan değerlendirmeler bu kapsamdadır. Nesne ilişkileri kuramının savunucularına göre Tanrı tasavvuru kişinin diğer tecrübelerinin bütününden oluşmaktadır. Dolayısıyla kişinin özellikle

çocukluk döneminde başta anne-babası olmak üzere diğer nesnelere kurduğu ilişkinin incelenmesi anlamlıdır. Buradan hareketle batıda çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Tanrı tasavvuru üzerine yapılan bir kısım çalışmalarda baba kökenli veya yansıtılmalı Tanrı tasavvuruna ulaşılmışken kimi araştırmalarda ise anne kaynaklı veya yansıtılmalı Tanrı tasavvuruna dayalı araştırmalar yapılmıştır (Seyhan, 2014: 70). Anlaşıldığı üzere kimin ne denli etkili olduğu meselesi tartışmalıdır. Ancak Tanrı'nın bir bağlanma figürü olması ve bireyler nezdinde bunun kabulünde ailenin rolü yadsınamaz. Bu bağlamda anne-baba tutum ve davranışlarının kişilerin sahip oldukları dinî tasavvur ve inançları üzerinde etkili bir kaynak oldukları söylenebilir. Zira genellikle aile bireyleri aracılığıyla din, çocuğun hayatına girmektedir (Clark 1998: 195). Çünkü çocukların Tanrı tasavvurunu oluşturan faktörlerin başında anne-baba gelmektedir (Kirkpatrick ve Shaver 1990'dan akt. Çayır, 2013: 29). Nitekim Hertel – Donahue'nin 1995, 1996 yıllarında yaptıkları araştırmalara göre anne-babanın Tanrı tasavvurları ve çocuklarına davranış biçimi, çocukların Tanrı tasavvurlarını ve kendi çocuklarına yaklaşım biçimlerini etkilemektedir (Hertel ve Donahue, 1995, 198'den akt. Hacıkeleşoğlu ve Karaca, 2021: 223). Bir başka araştırmaya göre anne-baba dindarlığının çocuğun dindarlığı ve Tanrı tasavvuru üzerinde etkileri olduğunu göstermektedir. Örneğin Dickie ve arkadaşlarının 2006 yılında yaşları 18-22 arasında değişen 92 kız ve 40 erkek üzerinde yaptıkları çalışmaya göre anne-babaların özellikle de annelerin erkek ve kız çocuklarının Tanrı tasavvurlarını ve dini algılarını etkiledikleri saptanmıştır (Dickie vd., 2006'dan akt. Yıldız, 2007: 32). Şu araştırmada benzer sonuçları yansıtmaktadır. Bilecik'in yaşları 20 ile 67 arasında değişen 13 kadın ve 12 erkek üzerinde yaptığı araştırmaya göre demokratik ebeveynliğin merkeze alındığı dindar bir aileden yetişen çocukların dine karşı olumlu bir davranış sergiledikleri ve kendilerini dindar olarak vasıflandırdıkları tespit edilmiştir (Bilecik, 2017: 28).

Ebeveynlerin Tanrı tasavvurlarının niteliği çocukların sahip olacağı Tanrı tasavvurunu yönlendirme potansiyeline sahiptir. Başka bir ifadeyle, “ilk çocukluk döneminde ebeveyn tarafından sergilenen tutumlar, her ne kadar dinle ilgili olmayan bir nitelik arz etse de daha sonraki dönemde dine yönelik zihinsel imgelerin oluşmasında hayati bir fonksiyon icra etmektedir” (Hacıkeleşoğlu ve Karaca, 2021: 202-203). Kartopu ve Tanrıverdi'nin 2013 yılında Gümüşhane Üniversitesi'nin dört farklı fakültesinde eğitim gören 161 kız ve 118 erkek, lisans öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmaya göre çocukların Tanrı tasavvurlarının oluşmasında

çocukluk dönemlerinde kendilerine anlatılan Tanrı tasavvuru arasında anlamlı bir bağ saptanmıştır. Buna göre Tanrı tasavvurlarını panik ve korku temelli oluşturanların büyük bir çoğunluğuna çocukluklarında Tanrı'nın korkulması gereken biri olarak anlatıldığı görülmüştür. Tanrı tasavvurlarını merhamet ve sevgi eksenli oluşturanların büyük bir çoğunluğuna çocukluk dönemlerinde Tanrı'nın kendilerine müspet ifadelerle anlatıldığını belirtmiştir (Kartopu ve Tanrıverdi, 2013: 637).

Bu araştırma ebeveynlerin dindarlık anlayışlarının çocukların Tanrı tasavvurlarını doğrudan etkileyebileceğini göstermektedir. Hassaten, ilk çocukluk döneminde çocuğa Tanrı hakkında verilen bilgiler çoğunlukla “çocuğun sınırlı tecrübeleri devreye girerek bir anlamlandırma çabası içerisine” girmektedir (Hacıkeleşoğlu ve Karaca, 2021: 203). Bu bağlamda anne ve babanın çocuğun Tanrı tasavvuru noktasında en önemli duygusal ve bilişsel veri kaynakları olduğu söylenebilir. Anne-babanın çocuklarına aktardıkları Tanrı hakkındaki bilgilerin tutarlı ve kati olması bu sürecin bilişsel boyutunu yansıtırken; çocuklarına yansıttıkları sevgi ve ilgili tutum ise bu konunun duygusal boyutunu oluşturmaktadır (Hacıkeleşoğlu ve Karaca, 2021: 202-203). Bu bağlamda ebeveynlerin bilgi aktarımı yanında çocuklarına yansıtacakları davranış faktörü de son derece anlamlı olmaktadır. Annenin sevgi, şefkat ve merhamet eksenli yaklaşımı yaratıcıya karşı benzer duyguların gelişimine olanak sağlar. Böylelikle birey, yaratıcıyı merhametli, şefkatli, koruyan vb. olumlu özelliklere sahip biri olarak algılar (Korkmaz, 2011: 309). Anasınıfı öğrencileri üzerine yapılmış bir çalışmaya göre anne- baba ve öğretmeniyle uyumlu ve yakın bir ilişki içerisinde olan çocukların Tanrı'yı daha “seven Tanrı” şeklinde tasavvur ettikleri tespit edilmiştir (De Ross vd Miedema ve Iedema, 2001'den akt. Yıldız: 2007: 24). Bu bağlamda çocukların sevgi, şefkat ve ilgiyle yetiştirilmeleri dine karşı algılarının daha olumlu şekillenmesine olanak sunabilir. Tam tersi bir durum söz konusu olduğunda ise Tanrı'ya karşı olumsuz bir algının oluşmasına sebebiyet verebilir. Zira dindar bir ailede yetişen çocukların dindar bir karakter kazanmaları mümkün olabilmektedir. Bunun neticesinde de dindar bir kişiliğin gereği olarak bazı ilkeler çerçevesinde yaşamını sürdürmesi olasıdır. Amerika'da yapılan bir araştırmaya göre ebeveynleri dindar olan çocukların sosyal kabul ölçümünde ebeveynleri dindar olmayan çocuklara oranla daha yüksek puan alma eğiliminde oldukları; makbul olmayan, doğru görülmeyen davranışlar noktasında da sosyal bakımdan daha onaylanabilir bir davranış yansıttıkları ortaya çıkmıştır (Hallahmi ve Michael 1975'den akt. Kurt, 2009: 4).

Bağlanma biçimlerinin Tanrı tasavvuruna olumlu yahut olumsuz yansımaları söz konusu olabilmektedir. Bunun temel sebebi çocuğun hangi bağlanma tarzıyla yetiştiği ile ilgilidir. Bu bağlamda bağlanma süreci; bireyin din ve Tanrı tasavvurunu olumlu yahut olumsuz etkileyebilmektedir. Çocuğun annesi ile kuracağı ilişki ve iletişimin niteliği, kişinin hem diğer insanlarla kuracağı ilişkileri hem de Tanrı ile kuracağı ilişkiyi etkileyebilmektedir (Hayta, 2017: 270). Ayrıca araştırmalar çocuğun yetiştirme tarzı ve bireyin karakteristik yapısının bağlanmanın değişik stillerinin Tanrı tasavvuruna yansiyebileceğini ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle bağlanma kuramına göre bireylerin duygusal ilişkileriyle sahip oldukları dinî inançları arasında bağ mevcuttur. Bu etkileşimin bağlanma stilleri arasındaki kişisel ve karakteristik farklılıklarında önemli bir rolü vardır. Güvenli bağlanan kişilerin, kaçınan bağlanma stiline sahip olanlara oranla Tanrı imaj ve tasavvurları daha olumludur. Onların Tanrı tasavvurunda daha çok seven, daha az kontrol eden ve daha yakın olan bir Tanrı algısı vardır. Güvenli bağlanan bireyler diğer iki biçime göre yani kaygılı ve kaçınan bağlananlara göre daha fazla dinî teslimiyet sahibidirler (Hayta, 2006). Öte yandan konunun İçsel Çalışan Modeller bağlamında değerlendirilmesinin mümkün olduğu iddia edilmiştir. Bireyin karşılaştığı korkular esnasında bağlanma figürüne erişebilmeden kaynaklı duyduğu güven ile erişememesinden dolayı hissettiği korku bu yöntemin yapısıyla ilişkilidir (Bowlby, 2014: 256). Hayta'ya göre yetişkinlik dönemine aktarılan İçsel Çalışan Modelleri, bireyler arasında yakın ilişkilerin kurulup sürdürülmesine öncülük ederler. Bireylerin Tanrı'ya yönelmeleri ve Tanrı'dan beklenen iletişim ve ilişkileri bireylerle kurdukları ilişkilerle benzer ve karşılıklı etkileşimle ifade edilir. Bağlanma figürlerini yani anne-baba yahut bakıcısını şefkatli, sevecen, olarak değerlendiren insanlar, kendilerini de severler. Kendilerini özen gösterilmeye değer olarak değerlendirmeye eğilimli olurlar. Bu kişilerin Tanrı imajı buna benzerdir. "Tanrı'yı sevecen ve yardımsever olarak görenler yüksek benlik saygısına ve genellikle pozitif kişilik kavramlarına sahip olma eğilimindedirler" (Hayta, 2006: 42). Bu bağlamda Hayta'nın belirttiği üzere romantik ilişkilerinde tatmin ediciliğe ulaşan bireylerin, taleplerini ve bireysel isteklerini cevaplayan bir Tanrı'ya inanmaları ve onunla güvenli bir bağ kurmaları daha muhtemeldir (Hayta, 2006: 42). Hayta'nın bu tespitleri son derece yerindedir. Zira İçsel Çalışan Modelleri'nde bireyin bağlanma figürüne güvenli bağlanabilmesi için sıkıntı anında ulaşılabilir olmalıdır. Bireyin bir şekilde bunu hissetmesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle bağlanma figürünün bir şekilde bağ kurduğu kişiye ulaşabildiğini ve sığınabileceği biri olduğunu karşı tarafa hissettirmelidir (Bowlby, 2014: 256). Tanrı'nın öğretileriyle kullarına yakın olduğunu,

sıkıntılarına, dertlerine, ihtiyaçlarına eşlik ettiğini ifade etmesi bu modelle örtüştüğünü söylemek mümkündür. Dindar kişiler Tanrı'yı kendilerine yakın gördüklerinden dolayı güvenin ve bağlılığın göstergesi olan inancı yansıtırlar. Bu bağlamda çocukların Tanrı'yla güvenli bir bağ kurabilmeleri ve Tanrı'nın yakınlığını hissedebilmeleri için öncelikle anneleriyle güvenli bir bağ kurmaları hayati öneme sahiptir. Zira ihtiyaç esnasında annesine ulaşabileceğini düşünmeyen/isteklerinin karşılık bulacağına inanmayan bir çocuk aynı zamanda istenmeyen bir role bürünmesi olasıdır (Bowlby, 2014a: 257). Bu da onun Tanrı tasavvurunu olumsuz etkilemesi ihtimali vardır. Öte yandan bireylerin yetişkinlikteki bağlanma davranışlarının incelenmesi neticesinde bireysel farklılıkları ile Tanrı tasavvurları arasında ilişki ve algılarını destekleyen kimi veriler söz konusudur. Güvensiz bağlanan kişilerin katıldığı bir araştırmanın sonuçları etkileyicidir. Buna göre bu kişiler, Tanrı'yla kurdukları sevgi eksenli ilişkiler neticesinde kendilerini daha güvenli hissetmelerine rağmen, kaçınmalı bağlanma stili ile ilişki yaşadıkları aşıklarda ise kendilerini daha az kontrol ettiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca kaçınma şekliyle bağlanan agnostik kişilerin kaygılı bağlanma, güvenli bağlanma davranışı gösteren kişilerden daha fazla anlamlılık seviyesine sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu veriler, çocukluk döneminde bağlanmanın ne denli önemli olduğunu göstermektedir. (Kirkpatrick, 2006: 159).

4.3. Bağlanma ve Tanrı Tasavvuru

Araştırmalar dindarlığın birçok açıdan bağlanma biçimleriyle ilişkili olduğunu, benzerliklere sahip olduğunu göstermektedir. Tanrı'ya yakınlığın ve ona sığınmanın önemli bir göstergesi olan dua, bağlanma kuramıyla benzerliği dikkat çeken konulardan biridir. “Bağlanma teorisi; dinin ve Tanrı'nın birey için sınımlanacak bir yer ve psikolojik problemlerle başa çıkmasına yardımcı olacak güvenli bir alan fonksiyonu görmesini açıkça ortaya koyabilen bir model sunmaktadır” (Hayta, 2006: 44). Dua da kişinin birine sığınıp yardım talep etmesinin en güzel biçimidir. Bu bağlamda bağlanma kuramında bireyin dua etmesi, inandığı Yaratıcı ile etkileşim kurduğunu yansıtmaktadır (Seyhan, 2014: 183). Ayrıca bağlanma stilinde bağın sürdürülmesi sevmekle mümkündür (Bowlby, 2015: 56). Dua da benzer bir durum mevcuttur. Allah'a dua eden biri, dua esnasında Allah ile en samimi, içten ve derin yakınlığın olduğu ve Allah'la bağlılığının devam ettiği durumlardan birini yaşar. Şu ayet, dindar birinin Allah ile kurduğu ilişkiye örnek gösterilebilir. “Bana dua edin ki duanıza karşılık vereyim” (Kur'an-ı Kerim, 40: 60). Bu bağlamda kişi dua aracılığıyla af dileyerek, hatalarından pişmanlık duyarak

Allah'ın merhamet ve şefkatine sığınarak bir bağ kurar (Korkmaz, 2011: 310). Bunun böyle olması son derece tabiidir. Zira insanın dünyada çeşitli olumsuzluklarla karşılaşması son derece doğaldır. Tam burada kişinin yaşadığı problemlere çözüm bulma ihtiyacı devreye girmektedir. Ancak birçok olumsuzlukları kişi tek başına aşamayabilir. Bu nedenle birçok kişi, yaşadığı olumsuzları tek başına aşamayacağını gördüğünde merhamet edici Tanrı'ya sığınır (Ayten vd., 2012: 47-48).

Yukarıda da ifade edildiği üzere çocuk annesinden ayrıldığında tekrar temas kurmak istemektedir. Böylelikle anne figüründen kopmayıp, güvenli bir üs olan annesinin yanında kalacaktır. Bu yönüyle bağlanma kuramının dua ibadetiyle ilişkisi dikkat çekicidir. Duada da Tanrı kendisine inanan bireylere güven, huzur ve kaygının olmadığı bir alan oluşturmaktadır. Bu bağlamda dua ibadeti annesini güvenli bir üs olarak gören çocuğun davranışıyla uyumludur. Her iki durumda da güvenli bir ortam oluşturma ihtiyacı hissedilmektedir (Çınar, 2015: 25; Hayta, 2016: 43). Ayrıca bu konuda yapılmış birçok araştırma, sıkıntılı ve korkulu anlarda güvenli bir sığınak olması yönüyle dua etmenin, Tanrı'ya inanmanın önemini belirginleştirdiğini göstermiştir. 1700'den fazla gence, niçin dua ettikleri sorulmuş, gençler, Tanrı'nın onları dinleyip taleplerine karşılık vermesi ile bunalımlı, stresli anlarda onlara destek olması şeklinde gibi iki kriter zikretmişlerdir. Bu konuda yapılmış birçok araştırmanın bulguları, Tanrı'ya inanıp dua etmenin sıkıntılı ve korkulu anlarda bireyler için emniyetli bir sığınak oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Kirkpatrick, 2006: 144). Kişi dua ederek birçok anlam arayışına cevap bulmaya çalışmaktadır. Tüm dinlerin ortak özelliklerinden biri olayları/vakıaları önceden tahmin ve kontrol edip bireylerin arzu ve ihtiyaçlarını giderebilmeleridir. Bu sonuç iki şekilde elde edilmektedir: Birincisi, çoğu din, prosedürler ve mekanizmalar sunar ve böylelikle bireyler bu şekilde geleceği kontrol ederler, bunu çoğunlukla indirekt şekilde Tanrı yoluyla yahut dua aracılığıyla talep edilen ibadetleri yaparak, belli davranış şekillerini uygulayarak yaparlar. Uzmanlar bunu dış güdümlü instrumental kontrol biçimi olarak adlandırmaktadırlar. Daha çok kontrolün yansıması olan Tanrı'ya iman ve güven ise her durumun iyiye dönüşeceği şeklinde yansımaktadır. Başka bir deyişle din ile (dua vb.) gelecekteki olayları tahmin ve kontrol etmek için herhangi bir adım atılmamış olsa da kontrol ihtiyaç ve arzusu inançta vardır ve bu inançla Tanrı her şeyi kontrol etmektedir. Özetle dinî kavramlar sistemi, ferdin vakıaları tahmin edip, kontrol etme ihtiyaç ve isteklerini tatmin eder. Bu, ya gelecekte olacakları direkt etkileyecek mekanizmalarla (*extrinsic form*) veya indirekt

kontrol ihtiyacından vazgeçerek veya durdurma yoluyla (*intrinsic form*) olur (Bernard vd., 2001, 180).

Kirkpatrick'e göre çeşitli bağlanma stillerinin nasıl oluştuğuna dair yapılan araştırmalar ve elde edilen verilerle, yetişkinlikte sevgi bağlarının güvenliğiyle uygunluk arz eden Tanrı'ya güvenli bağlanma şekline dair ilave bulgular toplandığında uygunluk arz etmektedir. Ancak burada hassas olan şey, elde edilen verilerin, ebeveynleriyle güvensiz bağlanan çocuk örneklem grubundan olmasıdır. Bu veriler, "bireysel bağlanma figürlerinin hiyerarşisi ile dinsel ve insanî ilişkilere ait deneyimleri anlamak için diğer kişisel ilişkileri sorgulamanın önemine de vurgu yapmaktadır" (Kirkpatrick, 2006: 159). Bu bilgiler ebeveynlerle kurulan güvenli-güvensiz bağlanmanın tıpatıp Tanrı'ya da benzer şekilde yansıyamayacağını, bunun istisnaları yahut başka faktörlerden kaynaklı değişimlerin olabileceğini göstermektedir. Ayrıca güvensiz bağlanan çocukların Tanrı sevgisiyle bunu gidermeye, telafi etmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bununla beraber çoğunlukla güvenli bağlanmış bireylerin diğer bağlanma stillerine oranla Tanrı tasavvurlarının daha olumlu olduğunu söylemek mümkündür. Kirkpatrick'in belirttiği üzere güvenli bağlanan çocukların üzerinde ebeveynlerin inançlarının etkili olması güvensiz bağlanana oranla daha yüksektir (Kirkpatrick, 2006: 161). Başka bir araştırmanın verilerine göre, kişilerin sahip oldukları bağlanma stiline göre Tanrı'ya bağlandıkları görülmüştür. Buna göre güvenli bağlanmış bireyler, ruhsallığa dayalı müspet/olumlu başa çıkma metotlarını takip edip, meşakkatli yaşam şartlarını göğüsledikleri, Tanrı'yı merkeze aldıkları ve kudretli bir dayanak noktası olarak gördükleri tespit edilmiştir. Bu kişiler karşılaştıkları problemlerle başa çıkmak için salih amellerden faydalandıkları, salih amellerle yaşam zorluklarını, stres ve üzüntülerini giderdikleri ve salih amellerden istifade ederek yeni başa çıkma yöntemleri geliştirdikleri görülmüştür. Güvenli bağlanma stiline sahip bireylerin yaşam kalitelerinin iyi olduğu, daha güzel, huzurlu ve hoşnut bir hayatları olduğu, stresli ve üzüntülü zamanlarında bazılarının yaptığı gibi olumsuz düşüncelere yoğunlaşmak yerine dikkatlerini inançlarına yoğunlaştırdıkları ve dinî aktivitelerden faydalandıkları görülmüştür. Aynı şekilde bu insanlar olumsuz durumlarda ve kaygı verici bir şeyle karşılaştıklarında Tanrı'yı ve insanları daha az suçlamaktadırlar (Cooper, 2009'dan akt. Hayta, 2007: 190). Ancak aynı araştırmada korkulu ve kaçınan bağlanma stiline sahip bireylerin bu özelliklerde olmadıkları görülmektedir. Bu stile sahip bireylerin ise sıkıntılı durumlarda olumlu düşüncelere odaklanmalarının çok zor olduğu tespit edilmiştir. Kaçınan bağlanma stiline sahip bu kişilerin Tanrı'dan yahut başka

kişilerden yardım talep etmek yerine kendi sorunlarıyla yüzleşmeyi tercih ettikleri görülmüştür. Bu bireyler inanç noktasında sorun yaşadıkları için ve daha az dindar olduklarından dolayı dinî inançlarını aktif kullanmadıkları ve bu sebeple de dinin manevi boyutundan istifade edemedikleri tespit edilmiştir (Cooper, 2009'dan akt. Hayta, 2007: 190). Bu araştırma yaşam boyu bireylerin karşılaşacakları problemlerde sığınabilecekleri bir dayanak noktalarının varlığının ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Bu da ebeveynlerin güvenli bağlanma endeksli bir stili benimsemeleriyle mümkündür. Aksi halde birey yaşamı boyunca karşılaşacağı sıkıntılarda yalnız kalacak ve sığınacak bir kişiye sahip olamayabilecektir. Bu sebeple çocuğa uygulanan katı, sert, acımasız bir yetiştirme tarzı çocuğun Tanrı tasavvurunu olumsuz etkilemekle kalmayacak aynı zamanda onu yalnızlaştıracaktır.

Güvensiz bağlanma stiline sahip kişilerin kimi zaman ibadetlerle, duayla ve birtakım inançların yardımıyla Tanrı'yla daha yakın bir bağ kurmaya çalıştıkları görülür (Hayta, 2007: 116). Esasen bu kişiler birincil figürlere bağlanamadıklarından dolayı yedek bağlanma figürlerine yönelebilmektedirler. Zira dindar bir kişi anne-babasından istediği ilgiyi sevgiyi, yakınlaşmayı göremediği durumlarda yahut şiddete ve kötü davranışlara maruz kaldığında bunu Tanrı'ya dayandırma ve Tanrı'yı sorumlu tutmak yerine Tanrı'ya yönelip ona dua ederek üzüntülerinden kurtulmayı tercih edebilir. Araştırmalar yakın ilişkilerinde güvensiz bağlanma stiline sahip bazı bireylerin birçok konuda Tanrı'yla güvenli bir bağ kurduklarını göstermektedir (Hayta, 2007: 218). Ayrıca bu durum, "telafi hipotezi"yle de açıklanabilir. Bu hipoteze göre yakın bakıcılarına güvensiz bağlanan çocuklar, bunu telafi etmek için başkalarına güvenli bağlanarak bu boşluğu telafi etmek istemektedirler (Hayta, 2007: 245). Bu bağlamda Tanrı'ya güvenli bağlanmayla kişilerin yaşadıkları boşluğu doldurmaları son derece doğaldır. Kirkpatrick yetişkin kadınların aralarında bulunduğu bir grup kadının manastırdaki hikayelerini konu edinen bir kitaptan ilginç aktarımlarda bulunur. Buna göre aralarında din değiştiren kişilerin de bulunduğu bu kadınların manastırda aralarında arkadaşça samimi dostluk kurmaları engellenmiştir. Kilise tarafından arkadaşça samimi ilişkilerin engellenmesi neticesinde bu kadınların birçoğu bir bağlanma figürü olarak Tanrı'ya, Meryem'e ve İsa'ya baş vurmuşlardır (Kirkpatrick, 2006: 156). Aktardığımız bu bilgiler, yedek bağlanma meselesini belirginleştirmenin yanında insandaki bağlanma boşluğunun nasıl doldurulduğuna dair de çarpıcı bir örnek sunmaktadır.

Bireylerin Tanrı'yı güvenli sığınak olarak görmeleri bağlanma kuramıyla Tanrı tasavvuru arasındaki ortak noktalardan biri olarak ele alınabilir. Yukarıda işaret edildiği üzere sadece yetişkinler değil, bebekler de yas tutmaktadırlar. Bowlby'in annelerinden uzun ayrılıklar yaşayan bebeklerin yas tuttuklarını ve ciddi üzüntüler yaşadıklarını belirten değerlendirmeleri yukarıda zikredildi (Bowlby, 2014b: 180; 2015: 28-29). Loveland ve arkadaşlarının araştırmasına göre dinsel inançla ölümden kaynaklı üzüntüyle başa çıkma arasında pozitif bir korelasyonun varlığı tespit edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında bağlanma figürlerinden birini kaybeden kişi, bağlanma figürlerinin yerine Tanrı'yı koymaktadır. Etkin bağlanma şeklinin olduğu bağlanma biçiminde birey, bağlanma figürünü kaybettiğinde ve onun ölümünden dolayı hissettiği üzüntü ve yas sürecinde dinsel davranış ve inancında bir artış gözlenebilmektedir (Kirkpatrick, 2006: 145). Nitekim bazı kültürlerde baba öldüğünde, anne büyük çocuğuna babasının cennete gittiğini söyler. Şayet anne dindarsa bu son derece uygun bir cevaptır. Ancak anne dindar değilse bunun izahı çok zordur. Araştırmalara göre dindar olmayan ailelerde çocukların, "cennet" kelimesini bir mekân/yer olarak algıladıkları, belli bir süre sonra babalarının ne zaman döneceğini sordukları tespit edilmiştir (Bowlby, 2015: 309).

Tanrı'ya bağlanma biçimlerinin anlam arayışı, kayıp yaşantıları ve dinin acılar üzerindeki etkisi üzerine yapılan bir araştırmada olumlu dinî başa çıkma ve kayıp ile oluşan kaygının azalması ile Tanrı'ya güvenli bağlanma ile anlam arayışı arasında doğrudan ve dolaylı ilişkiler tespit edilmiştir. Buna göre Tanrı'ya güvenli bağlanma, kayıptan yahut stresten oluşan üzüntüyle ters orantılıdır. Zira Tanrı'ya güvenli bağlanmak, üzüntü ve depresyon üzerine doğrudan yahut dolaylı bir şekilde etki edebilmektedir (Hayta, 2007: 225). Böylelikle Tanrı bağlanma figürlerinin rolünü üstlenerek/ onların yerine geçerek kişinin psikolojisinin bozulmasına mani olabilmektedir. Kayıp yahut ayrılık süreçlerinde bu durum daha belirgin bir hal alır. Dindar bireylerde Yaratıcı'dan ayrılma ürpertici bir tehlike olarak tasavvur edilebilmektedir. Bu bağlamda bireylerin Tanrı'ya başvurmalarının gerekçesi sadece bazı sorulara cevap aramakla sınırlanmaz. Bilakis güvenliğin ve huzurun Tanrı'yla sağlanması arzusunu da barındırmaktadır (Kirkpatrick, 2006: 144-145). Öte yandan Tanrı'nın gözetim ve ilgisinin kendisine ulaşmadığını düşünen ve Tanrı ile ilişkisini sorunlu ve mesafeli gören bireylerin Tanrı hakkındaki düşüncelerinin korku, kaçınma ve kaygı boyutlarının çok fazla olduğu görülmektedir (Hayta, 2007: 216).

4.4. Anne-Baba Dindarlığı ve Çocuğun Tanrı Tasavvuru Üzerine Etkileri

Bağlanma biçimiyle Tanrı tasavvuru arasındaki ilişkiyi gösteren ve bunu bireylerin dinî yaşamlarında kilit bir öneme sahip olduğunu gösteren değerlendirmelerden sonra anne-baba imajı ve davranışlarının çocuğun Tanrı tasavvuru üzerindeki etkisinin irdelenmesi önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmalar ebeveynlerin cinsiyeti, karakterleri, inançları, kişilikleri ve çocukların cinsiyeti gibi faktörlerin; çocukların gerek kişiliklerini gerekse Tanrı tasavvurlarını etkilediğini göstermektedir. Duygu Akyüz'ün 2010 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğrencileri üzerine yaptığı bir araştırmaya göre ergenlerin kendine güven duymamalarında, problem çözme biçimlerinde cinsiyetin etkin olduğu görülmüştür. Çalışma bulgularından birine göre ergenler hem babalarıyla hem de anneleriyle sorunlarını çözmek için istimal ettikleri güvensizlik biçimi kızlara göre erkeklerde daha çok olduğu görülmüştür. Aynı şekilde ebeveyn cinsiyetinin de problem çözme ve güven konularında çocukların üzerine etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bulgulara göre sorumluluk almama, güvensizlik, ısrarcılık noktasında ebeveynlere yaklaşım noktasında kimi farklılıklar tespit edilmiştir. Buna göre çocuklar, babalarıyla olan ilişkilerinde annelerine oranla daha çok sorumluluk almama ve kendisine güvensiz bağlanma stilini uyguladığı görülmüştür. Anneleriyle yaşadıkları sorunları çözmede ise daha çok ısrarcı bir davranış şeklini kullandıkları tespit edilmiştir. Ebeveynlerin cinsiyetinden kaynaklı belirginleşen bu farklılık, aynı zamanda anne babanın tutumlarından kaynaklanmış olabileceği ihtimal dışı değildir (Akyüz, 2011: 67-69).

Bağlanma teorisine göre, çocukluk süreci ile Tanrı tasavvurunun oluşması arasında bir ilişki söz konusudur. Bu minvalde kızlar ebeveynleri ile güvenli bir bağlanma kurduklarından dolayı Tanrı ile de güvenli bir bağa sahip olmaktadırlar (Hayta, 2017: 182). Hayta'nın 18-24 yaşları arasında değişen 992 öğrenci üzerine yaptığı bir araştırmanın sonucuna göre erkek öğrenciler, kız çocuklara oranla daha çok kaçınma davranışı sergilemiştir. Kız öğrenciler ise erkeklere oranla Tanrı'ya daha çok güvenli bağlanmışlardır. Örneğin Müslüman kültürlerde anne- babasından yeteri kadar ilgi görmemiş kimi kız çocuklarının Tanrı'ya daha çok yaklaştıkları ve güvenli bağ kurduklarını söylemek mümkündür (Hayta, 2017: 180). Hayta'nın aktardığı şu araştırma, cinsiyetin önemli farklılıklar ortaya koyduğunu göstermektedir. Buna göre çocukluk döneminde özellikle annelerine güvenli bağlananların üniversite yıllarında dinî yaşantılarında sorumlu davrandıkları, Tanrı'ya güvenli bağlandıkları, dua ettikleri, dinî

metinler okudukları tespit edilmiştir. Aynı araştırmada annelerine kaçıngan bağlanan erkek öğrencilerin üniversite yıllarında dua etme sıklığı arasında negatif bir ilişkiye rastlanılmıştır. Bu araştırmaya göre annelerine güvensiz bağlanan çocuklar üniversite yıllarında Tanrı'yla güvenli bir bağ oluşturamamaktadırlar. Bunun neticesinde ibadetleri sekteye uğramakta ve dua etme noktasında pasif davranmaktadırlar (Hayta, 2017: 182). Bir diğer araştırmada ise ‘‘cinsiyetin sadece dindarlığın g ve güven kaynağı olan Tanrı ile ilişki alt ölçeğinde farka yol açtığı anlaşılmıştır’’. Bu durum kadınların erkeklere oranla daha dindar oldukları hakkında ileri sürülen görüşleri ve hipotezleri teyit etmektedir (Uysal ve Turan, 2019: 85; Ayten, 2012: 95). Bu araştırmalar, cinsiyetin Tanrı tasavvurunda önemli farklılıklara yol açabileceğini; kız çocuklarının erkeklere oranla daha çok Tanrı'ya güvenli bağlanabileceklerine işaret etmektedir. Bununla beraber gerek erkek gerekse kız çocuğu anne ve babalarıyla güvenli bağlandıklarında Tanrı tasavvurlarının olumlu oldukları anlaşılmaktadır.

Cinsiyet faktörü dışında birçok etken Tanrı tasavvurunun oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Örneğin araştırmalara göre babanın otoriter ve baskıcı olmadığı durumlarda çocuklar, kaygıdan uzak, güvenli bağlanma göstermektedir. Otoriter ve baskıcı olduğu durumlarda ise bireyler hem benlik saygısı noktasında hem de Tanrı'ya bağlanma konusunda endişeli, boyun eğici, çekingen davranışlar yansıtırlar (Hayta, 2017: 194). Boyun eğiciliğin olduğu yerde ise Tanrı tasavvuru noktasında problemler ortaya çıkmaktadır. Zira boyun eğiciliğin puanı arttığında bireyde ölüm kaygısı, dinî uygulamalar, kaygılı bağlanma yönelimleri artmaktadır. Tam tersi olduğunda ise bu yönelimler azalmaktadır (Korkmaz, 2011: 105). Başka bir ifadeyle; anne-babanın son derece radikal ve cezalandırıcı olduğu durumlarda Tanrı mutlak anlamda sadece cezalandıran, güçlü, istediği gibi davranan biri olarak algılanabilmektedir. Bunun neticesinde ise kaygılı ve korkulu bir bağlanmanın gelişmesine sebep olunur. Bu bağlanma şekli aynı zamanda sorunlu bir bağlanmadır. Zira bu bağlanma dış güdümlü bir dindarlığa karşılık gelirken; koruyan, kollayan, yardımsever bir Tanrı imgesi ise i güdümlü ve güvenli bir dindarlığın simgesi olarak görülmektedir (Hayta, 2017: 198). Bu açıdan bakıldığında ebeveynlerin bu olumsuz davranışlardan uzak durmaları gerekmektedir. Alfie'nin belirttiği üzere çocukları mutsuz kıldığımızda bize yansımaları yine olumsuz olacaktır (Kohn, 2021: 77). Zira uzun vadede bunun olumlu etkilerinden bahsetmek mümkün olmayacaktır. Cezalandırmaların ocuğa birçok olumsuz yansıması olacaktır (Kohn, 2021: 80-84). Dolayısıyla anne-babanın, çocuklarına karşı katı, sert ve cezalandırıcı bir karakterle

müdahaleleri yahut yaklaşımları sadece bağlanmada güvensizliğe yol açmakla kalmayacak aynı şekilde Tanrı tasavvurlarını da derinden olumsuz etkileyebilecektir. Ayrıca çocuklardaki merak ve hayret duygularını zedeleyebilecektir. Zira çocukların merak duygusu ancak özgür ortamlarda gelişir ve yeşerir. Çocuklar, küçük yaşlardan itibaren garip şeylerden haz almaya başlarlar. Bu haz duygusu peri masalları ile belirtilmektedir. Bu şekilde çocuklara, Tanrı'nın ay, güneş gibi cisimlerin yaratıcısı olduğu söylenildiğinde onların hayret duygularını Tanrı fikrine yansıtılmaları şaşırtıcı değildir. Bununla beraber, Adem'in cennetten kovulması, denizi ikiye bölen Tanrı hikayeleri vb. dinî hikayeleri kendilerince yorumlamaları ve konuyla ilgili soru sormaları görünür bir durumdur. Bu yaklaşımlar doğal bir süreçtir. Esasen bu durum çocukların algısında dinin nerede durduğuna ve idrakimizden birçok şeyin kaçtığına dair önemli ipuçları barındırmaktadır. Bir taraftan çocukların din anlayışında atılması gereken yahut büyüdükçe kurtulacaklarını umut ettiğimiz bazı şeyler gözlemliyoruz. Diğer yandan çocukluk dininde bazı dinî hassasiyetler barındıran şeylerle karşılaşılıyor. Ancak çocukları kendi düşüncelerine mahkum etmek isteyen bazı dindarların üzüntü verici baskılarından ve sadece maddî değerleri önemseyenlerden dolayı bazı çocuklarda görülen dinî hassasiyetler yeşerememektedir (Clark, 1998: 202).

Hayta'nın yaşları 18-24 arasında değişen 992 öğrenci üzerine yaptığı bir araştırmaya göre, babalarının dinî inançlarının katı olduğunu ifade eden öğrencilerin babalarının dinî inançlarının daha az katı olduğunu ifade eden öğrencilere göre Tanrı ile ilişkilerinin kaygılı/düşünceli boyutunun daha çok olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde annelerinin inançlarının sert olmadığını ifade eden öğrencilerin, annelerinin dinî inançlarının biraz katı olduğunu ifade eden öğrencilere oranla kaygı boyutunun daha az olduğu ortaya çıkmıştır (Hayta, 2007: 256, 267). Bu veriler, baba ve annenin dinî tasavvur ve inancında tavizsiz, radikal, sert ve hoşgörüsüz bir tutum benimsediğinde çocuklarının Tanrı'ya bağlanmalarını negatif etkilediğini ve çocukların güvensiz-kaygılı bir bağlanma stiline sahip olacağını göstermektedir (Hayta, 2007: 256). Dolayısıyla çocuklara ne fazla sert ne de fazla yumuşak bir eğitim modeli tercih edilmemelidir. Çocuğa anlayışlı olmak, eğitsel hatalardan kaçınmak bu anlamda önemlidir (Adler, 2021: 93). Zira anne-baba bireyin benlik oluşumu, duyuşsal iyi oluşları ve hayata bakışı üzerinde etkilidir (Kocayörük, 2012). Çocuklar, anne- babalarını kendilerine katkı sağlayan, kişiliklerine olumlu yansımaları olan kişiler olarak algıladıkları durumlarda Tanrı'ya karşı da benzer bir yaklaşım şekillendirerek olumlu duygular barındırırlar.

Babalarını, gelişimlerine katkı sunan biri olarak gördüklerinde Tanrı'yı da gelişimlerini teşvik eden biri olarak görürler. Annelerini nüfuz edici, etkili biri olarak gördüklerinde Tanrı'yı da benzer şekilde güçlü etkili biri olarak değerlendirirler (Dickie vd., 2006'dan akt. Hayta, 2007: 115). Esasen Türk toplumunda bireyler ebeveynlerden-özellikle anneden- hem bireysel gelişimlerinde hem de Tanrı'yla iletişimlerinde çok fazla koruyucu, güven verici kollayıcı bir tutum beklerler. Ama bununla beraber otoriter, baskıcı sert tutum ve davranışların gencin psikolojisi üzerinde olumsuz etkileri olabileceği unutulmamalıdır (Hayta, 2007: 274). Bu sebeple ebeveynler çocuklarına güvenli bağlanma odaklı yaklaşmalıdırlar. Ebeveynlerin güvenli bağlanma stiline uygun davranmaları çocuklarının Tanrı'ya da güvenli bağlanmalarına imkan tanıyacaktır.

Aşırı katı ve sert tutumlar, telafisi zor birçok soruna yol açmaktadır. Çünkü bu şekilde yetişen çocukların Tanrı tasavvuru oldukça problemlidir. Onlara göre az seven, mesafeli, katı, cezalandırmaya hazır bir Tanrı imgesi söz konusudur (Hayta, 2007: 256). Bu bakış açısına sahip bireyler yaşamlarında büyük problemler yaşayabilirler. Çünkü bu tip insanlar, Tanrı'ya güvenli bağlanamadıkları için kimi zaman ahlâkî gelişimi çok olumsuz etkileyen bazı problemler yaşayabilmektedirler (Hayta, 2007: 259). Bu durum olumlu aile tutumlarının ve dindarlığın nedeni önemli olduğu göstermektedir. Zira iyi bir ebeveyn ve dindarlık bireyler için sadece güvenli bir sığınak olmanın ötesinde onların suçlara bulaşmasını engelleyen en önemli caydırıcılardan biridir (Richard, 2009'dan akt. Hayta, 2007: 259). Ebeveynlerin çocuklarını eğitim şekli; onların kişiliklerini, dinî bilgi ve tecrübelerini etkilemekte ve çocukların inanç dünyasında çeşitli bağlanmalara yol açabilmesine sebep olabilmektedir. Zira anne ve babanın kişiliği, inancı, mizacı vb. özelliklerin Tanrı tasavvuru üzerinde etkilerinin olduğunu göstermektedir. Öte yandan araştırmalar güvenli bağlanma stiline sahip bireylerin Tanrı tasavvurlarının olumlu olduğunu göstermektedir. Heller (1986), güvenli bağlanmış çocukların Tanrı figürünü, "bireyin tüm ihtiyaçlarını karşılayan ve ona sevgi gösteren" (Kirkpatrick, 2006: 152) şeklinde yorumlamıştır. Bu aslında güvenli bağlanma mefhumuyla uyumlu bir değerlendirmedir. Ayrıca Heller, bağlanma kuramıyla ilişkili iki Tanrı imajını belirginleştirmiştir. Bunlardan biri, birbiriyle zıt özellikler içeren Tanrı imajlarından biri olan ikircikli/kaygılı bağlanmaya karşılık gelmektedir. Diğer Tanrı imajı ise, Tanrı'yı gökyüzünde çok uzak bir şey gibi algılayan kaçınmalı bağlanmaya uygun bir karşılığa denk gelmektedir. O, Tanrı hakkındaki "Tanrı daima vardır" sözündeki Tanrı'nın her zaman ve her yerde

bulunmasına dair algının aileden gelen ve kültürel bir yanı olduğuna işaret eder (Kirkpatrick, 2006: 152). Bu sebeple de İslam, çocuklara sevgiyle, muhabbetle yaklaşılmasını emretmiş, Tanrı'nın emirlerinin onlara uygun şekilde aktarılması gerektiğinin altını çizmiştir. Çocukların sorularına, hayallerine, düşüncelerine ket vurulmamasını istemiştir. Bir rivayete göre Hz. Muhammed, torunu Hasan'ı öperken o esnada bir adam "benim on çocuğum olduğu halde hiçbirini öpmedim" diyerek şaşkınlığını ifade eder. Bunun üzerine Hz. Muhammed (s.a.v) "İnsanlara merhamet etmeyene Tanrı merhamet etmez" der (Buhari, "Kitabü'l-edep"18). Dolayısıyla insan sevgisiyle Tanrı sevgisi arasında benzerlikler vardır. Şayet kişi Tanrı'yı seviyorsa bu sevgi; onun adaletine ve sevgisine inanmayı da gerektirir (Fromm, 2021: 98). Dolayısıyla dindar anne-babanın çocuklarına iyi davranması, güzele yönlendirmeleri, olumlu Tanrı tasavvurunun onların benliklerinde yer etmeleri için çabalamaları bir tercih değil zorunluluktur. Gerçi bu iyilik perspektifi sadece ebeveynleri kapsayan bir sorumluluk değildir. Dindar yetişen çocuklara da İslam bazı sorumluluklar yüklemiştir. Söz gelimi Kur'an'da bireylerin anne-babalarına öf bile dememeyi emretmekte, onlarla iyi geçinmeyi, onlara güzel sözle seslenmelerini irşad etmektedir. Bu bağlamda çocukluk döneminde hem ebeveynlerine hem de Tanrı'ya güvenli bağlanma yolunda güzel yetiştirilen bu çocuğun ileride gerek kendisine gerekse başta anne-babası olmak üzere çevresine olumlu yansımaları olacağı muhtemeldir. Zira Tanrı'ya güvenli bağlanma, kişiyi onarıcı ve güçlü bir sosyal iletişim/ ilişki örüntüsü sağlamakta, olumlu bir yaşam doyumunu destekleyebilmektedir. Bu durum bireyin kötü davranışlara yönelmesine mani olabilmektedir.

Tanrı'ya güvensiz bağlanan kişilerde ise bu durum geçerli değildir. Bu bağlanma davranışı sergileyen bireyler, değersizlik duygularına sahiptirler. Başka insanlarla ilişki kurmaktan kaçınırlar ve uzun süreli ilişki kuramazlar. Çünkü böyle insanların benlik saygıları son derece düşüktür. Oysa güvenli bağlanma stiline sahip bireyler, problem çözme becerilerine ve benlik saygısına sahiptirler (Hayta, 2017: 208). Araştırmalara göre anneleri tarafından sevgi, şefkat ve ilgiyle korunup kollandığını düşünen gençler, bu temel güven ve benlik saygısından dolayı Tanrı'ya karşı olumlu düşünceler beslemekte ve bu yetiştirilme tarzı neticesinde Tanrı'yı koruyup kollayan, zor zamanlarda sığınılacak liman olarak görmeleriyle sonuçlanmaktadır (Hayta, 2017: 234). Dolayısıyla annenin sahip olduğu karakterin, çocuğun Tanrı tasavvurunu doğrudan etkilediğini söylemek mümkündür. Bu veriler anne ile Tanrı'ya güvenli bağlanma arasında bir bağın varlığına işaret etmektedir. Bu son derece doğaldır. Zira anne çocuğuyla daha

fazla vakit geçirmekte, onun ihtiyaçlarıyla daha fazla ilgilenmektedir. Bu sebeple de onların psikososyal gelişimleri üzerine daha fazla etkili olmaktadır (Hayta, 2017: 236). Başka bir ifadeyle “annelerin bağlanma güvenliği, çocukların Tanrı’ya yakınlık duygularını tahmin etmede başat rol oynamaktadır” (Hayta, 2017: 252). Bununla beraber ergenlik döneminde anne-baba bağlanma figüründen diğer bağlanma figürleri arasında bir değişim ve geçişe rastlanılmaktadır. Bu nedenle ergen bu dönemde yalnızlık gibi kendi iç dünyasında bağlanma figürünün eksikliğini hissettiği psikolojik sorunlarından dolayı bağlanma figürlerinden olan ailesinden vazgeçebilmektedir. Böyle durumlarda ergen, Tanrı yahut güçlü bir lidere bağlanabilmektedir (Kirkpatrick, 2006: 147).

Ebeveynlerin sahip olduğu inancın ve bu inanç düzeyinin çocuğun Tanrı düşüncesi üzerine etkileri muhtemeldir. Hz. Muhammed’in (s.a.v) konuyla ilgili “her çocuk fitrat üzerine doğar, sonrasında anne ve babası onu Hristiyanlaştırır, Yahudileştirir yahut mecusileştirir” (Müslim, Kader 6) sözü bu bağlamda ele alınabilir. Bir çocuk doğduğu andan itibaren güvenlik isteği hemen bebeği yakalar ve nefes alır almaz faaliyete başlayan fizyolojik reflekslerle karışır. İnsan eli bebeğe bu ilk hareketlerinde hemen destek olur. Bebeğin fitrî istek ve artan arzu ve ihtiyaçları kendisi tarafından karşılanması mümkün değildir. Başkalarının desteğiyle mümkündür. Bu bağımlılık durumu, kimi zaman artıp kimi zaman eksilse de ömür boyu devam eden bir süreçtir. Bu, dinî yaşantının temel özü olarak ifade edilen “Yaratıcıya bağımlılık” duygusunun ilk ve temel modelidir (Clark 1998: 185). Clark’ın konuyla ilgili şu tespitlerini önemli buluyoruz: “Çocuk beşikten itibaren kendisine yakın olanlardan gelen şeyleri kabul etmeyi öğrenmektedir ve onun tecrübelerine göre bu şeylerin çoğu iyi ve güzeldir. Aynı zamanda onun büyükleri kendisinden o kadar fazla güçlü mukteldir ki onların her şeyi bildiğine inanması çocuk için tabiidir” (Clark, 1998: 195). Esasen bu durum dinsel kimliklerin ekseriyetle aile arasında sosyal öğrenme ve araştırma neticesinde elde edildiği gerçeğiyle uyumludur. Zira başlangıçta pek çok kişi, mensubu oldukları grubu yaşamlarının ilk döneminde tanımaya başlar. İlk etapta çocukça olsa da sonraları bu duygu derinleşip belirgin hale gelir (Clark, 1998: 184-187).

Dolayısıyla çocukta Tanrı tasavvurunun oluşması noktasında anne-babanın yaklaşımı, davranışları, sahip oldukları inanç son derece önemlidir. Aynı zamanda onların sahip oldukları dinî inançları çocuklarının nasıl bir Tanrı tasavvurunun oluşacağına temelini oluşturabilir.

Hadiste “Hristiyan yahut Yahudileştirir” sözü de bu bağlamda anlaşılmalıdır. Çünkü çocuklar düşünmeden inanabilmektedirler. Özellikle çocuklarda 3-6 yaşlarında dini ilgi belirgin olmaya başlamaktadır. Ciddi bir bilinçten bahsedilemese de bu süreçte dini ilgilerinde duygusallık hakimdir (Hökelekli, 2017: 106). Ayrıca onların fikirleri çoğu kez otoriteye dayanmaktadır. Clark’ın aktardığı şu bilgiler, hadisin işaret ettiği gerçekleri onaylar niteliktedir. Buna göre çocuk zihin ve düşüncesinin düşünmeden kabul etmeye odaklı olduğunu bilen kimi büyükler, çocuktaki inanmanın tasdik sınır ve boyutlarını test etmek için kimi laf oyunlarına başvururlar. Biri komşu çocuğuna “Noel Baba’nın sakalını kestiğini” söyler. Çocuk sebebini sorar. Adam, “annesinin o sakaldan yastık doldurmak istediğini”, ifade eder. (Clark, 1998: 195). Bu açıklamalardan sonra çocuk ertesi gün Noel Baba’yı bir mağazada sakalıyla görmesine rağmen çocuk için yapılan açıklama hala geçerliliğini korumaktadır. Zira “Dinî fikirler bu halet-i ruhiye içerisinde kabul edilir ve böylece en tutarsız ve tuhaf fikirlerin çocuk tarafından kabulü şaşırtıcı değildir” (Clark, 1998: 195). Bu sözler son derece çarpıcıdır. Dinî hakikatlerin şaka yoluyla manipüle edilmemesi gerektiği ve çocukların duydukları yahut gördükleri dinle alakalı şeyleri gerçek olarak algıladıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yanlış bir dinî inanç çocuk üzerinde ciddi olumsuz yansımaları olabilecektir. Ayrıca dinî 67nanc yaşlardan itibaren oluştuğu noktasında fikir vermektedir. Araştırmalara göre küçük yaşlarda dinî bir inançla yetişemeyen çocukların ileriki hayatlarında çok azı hariç çoğunlukla bir inancı benimsemedikleri tespit edilmiştir (Clark, 1998: 200). Bu bilgiler, Tanrı tasavvuru, din, dindarlık konularının başlangıcının çocukluktan itibaren aileyle beraber sağlandığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda çocukların sahip olacağı dinî inancın içeriğinin anne babanın tercihiyle uyumlu olma ihtimalinin yüksek olduğunu göstermektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

HAMİLELİKTE DİNDARLIK ve PRENATAL BAĞLANMA

Bu bölümde; dinin -özellikle de İslam dininin- hamileliğe bakış açısı ele alınmış, hamile kadının sahip olduğu dindarlıktan dolayı süreçte yaşadığı olumlu etkiler incelenmiş, konu dindar hamile kadınlar üzerinde yapılan çalışmalarla örneklendirilmiştir. Sonrasında prenatal bağlanmanın kökeni aktarılmış ve prenatal bağlanmanın kurulabilmesi için gerekli olan, bu süreci etkileyen faktörler zikredilmiştir. Son olarak dindarlığın prenatal dönemde kurulan bağlanmayı nasıl etkilediği hakkında tespitlerde bulunulmuştur.

5.1. Hamilelikte Dindarlık

İslam'a göre bir kadının gebe kalması Allah'ın emriyledir. Allah dilemedikçe bir kadının gebe kalmasının mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Kur'an sadece insanların değil tüm canlıların onun iradesiyle ancak gebe kalabileceklerini ifade eder (Mâtürîdî, 2005: 93). Şu ayetler buna değinmektedir: “Allah sizi topraktan yarattı, sonra bir damla sudan. Sonra da sizi çift çift kıldı. O'nun bilgisi olmaksızın, hiçbir dişi gebe kalmaz ve doğurmaz da. Ömür sürene, ömür verilmesi ve onun ömründen kısaltılması da mutlaka bir kitaptadır. Gerçekten bu, Allah'a göre kolaydır” (Kur'ân-ı Kerîm, 35: 11); “Kıyamet-saatinin ilmi O'na döndürülür. O'nun ilmi olmaksızın, hiçbir meyve tomurcuğundan çıkmaz, hiçbir dişi gebe kalmaz ve doğurmaz da. Onlara: Benim ortaklarım nerede? diye sesleneceği gün, dediler ki: Sana arzettik ki, bizden hiçbir şahid yok” (Kur'ân-ı Kerîm, 41: 48). Bunun farkında olan aile bireyleri bu sürecin Allah'ın iradesiyle şekillendiğinin bilinciyle hareket ederler. Allah'ın onların gözetleyicisi olduğunu, şayet çocukları olacaksa ona ruhun Allah'ın emriyle üfürüldüğünü unutmayacaklardır. Bu bakış açısına sahip olan annenin gebelik döneminden önce hamilelik sürecini yaşayacağı ve ona hazırlık yapacağı muhtemeldir. Belki de altının çizilmesi gereken en önemli nokta bu süreçte kadının Allah'ın iradesini işin içinde görmesinden dolayı çocuk sahibi olma isteği noktasında pozitif bir tavra sahip olabilmek ihtimalidir. Öte yandan bazı kadınlar gebe kalmak isteyemeyebilirler. Ancak neslin devamını Allah'ın bir iradesi olarak görenler bu duruma daha sıcak bakabileceklerdir (Yusuf, 1988: 28).

Peygamberlerin dualarında salih evlat ve zürriyetin istenmesi dindarlığın bu süreç üzerindeki etkisini göstermektedir. Birçok peygamberin salih evlat için dua ettiklerini Kur'an-ı Kerim zikretmektedir. Ayrıca Hz. Muhammed'in (s.a.v) çok çocuk sahibi olma konusunda birtakım sözleri de mevcuttur (Ebû Davut, Nikah, 4). Bu bağlamda bir Müslümanın çocuk sahibi olma isteğinin dini bir boyutunun olduğu söylenebilir. Esasen çocuk sahibi olma isteği fitridir. Lakin Allah'ın bunu istiyor olması düşüncesi, dindarlar için bu duyguyu pekiştirmektedir. Çocuk sahibi olma isteğini konu edinen kimi ayetler mevcuttur. Hz. İbrahim ve eşinin ilerleyen yaşlarına rağmen çocuk sahibi olma isteği içerisinde olmaları, Allah'ın isteklerini yerine getirmesi ve onlara çocuk müjdelenmesi esnasında onların verdikleri tepki, bunun örneklerinden biridir. İlgili ayetler şu şekildedir: “Durumlarından dolayı biraz kaygılandı. Korkma dediler ve ona derin bilgi sahibi olacak bir oğul müjdesi verdiler. Karısı heyecanla bağırarak alnına vurdu; “Benim gibi yaşlı ve kısır bir kadın ha!” dedi” (Kur'an-ı Kerim, 51: 28-29). Benzer durum Zekeriyâ peygamberi konu edinen kıssada da şu şekilde geçmektedir: “Orada Zekeriyâ Rabbine dua edip dedi ki: Rabbim! Bana tarafından temiz bir nesil ihsan eyle! Kuşkusuz sen duayı işitmektesin. Zekeriyâ ise şöyle dedi: Rabbim! Bana ihtiyarlık gelip çattığı, üstelik karım da kısır olduğu halde benim nasıl oğlum olabilir? Buyurdu ki: İşte böyle; Allah dilediğini yapar” (Kur'an-ı Kerim, 3: 39-40).

Kur'an'ın çocuk sahibi olma bağlamında üzerinde durduğu konulardan biri hamilelik sürecidir. Bilindiği üzere hamilelik süreci, bir kadın açısından son derece zor bir dönemi ifade etmektedir. Tam burada kadının dindarlığı hamileliği daha kolay geçirmesine olumlu katkı sağlayabilir. Nitekim “yapılan çalışmalarda, dinin kişinin kontrol duygusunu geliştirdiği ve bunun ruh sağlığını olumlu yönde etkilediği hatta dini ve manevi başa çıkmanın, başa çıkma yöntemleri arasında en faydalı olanı olduğu tespit edilmiştir” (Hood vd., 2009'dan akt. Buldur ve Göcen, 2021: 353). Ayet ve hadislerde kadının bu süreçte bazı zorluklar yaşadığı ifade edilmektedir. “Bu zorlukların kadınların Allah'ın sevgisini kazanmaya vesile olacak büyük bir fırsat olduğu görülmektedir” (Kılıç, 2019: 36). Kur'an'ın şu âyeti buna örnektir: “Biz insana anne ve babasını (onlara iyilikle davranmayı) tavsiye ettik. Annesi onu, zorluk üstüne zorlukla taşımıştır. Onun (sütten) ayrılması, iki yıl içindedir” (Kur'an-ı Kerim, 31: 14). “Zorluk üstüne zorlukla taşımıştır” ifadesi, aslında Kur'an'ın hamilelik sürecini merkeze aldığını ve annenin yaşadığı zorluğu gözler önüne sermeye çalıştığı anlaşılmaktadır (Havva: 1424: 4318). Başka bir ifadeyle prenatal süreci dinin konuştuğu bir alana dönüştürdüğünün göstergesidir. Bu

bağlamda İslam zorluk üstüne zorlukla bu süreci yaşayan kadına karşı hassas olunması gerektiğini ifade etmenin yanında bizzat hamilelik sürecini yaşayan kadının sıkıntılarının farkında olduğu mesajını vermektedir. Böylelikle kadın, kendi çektiği sıkıntıların farkında olan Rabbinin olduğunun bilinci ve düşüncesiyle yaşadığı stres, üzüntü ve sıkıntılarını hafifletebilecektir. Zira doğum öncesi, doğum esnasında ve sonrasında yani tüm merhalelerde onu takip eden ve çektiği eziyet ve sıkıntıların karşılığını ödüllendiren bir gözetleyiciye sahip olan bir kişinin manevî anlamda zorlukların üstesinden gelmesi daha kolay olabilmektedir. Prenatal süreçte bir annenin, bir yaratıcıya bağlanma gereksiniminin fazlaştığı, hamilelik ve doğumun maneviyata ve dine bağlılığı anlamlı bir duruma getirdiği ve doğum hakkında annenin taşıdığı düşünceleri olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir (Derya, 2019: 40-41). Nitekim araştırmalar bunu desteklemektedir. Elizabeth Jesse ve Chantel Schoneboom'un Doğu Carolina Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesinde 2007 yılında yaşları 15-44 arasında değişen 130 düşük gelirli hamile kadına “maneviyatınız hamileliğinizi nasıl etkiliyor?” sorusuna, kadınların %47'si maneviyatın onları olumlu etkilediğini, %45'i olumlu etkilemediğini ve %5,4'ü ise emin olmadıklarını ifade etmiştir. Maneviyatın hamileliklerini olumlu etkilediğini ifade eden bazı kadınlar, bebekleri için “Tanrı'nın iradesi, ödül, nimet, kutsama” gibi ifadeler kullanmışlardır. Kadınlardan biri de şöyle demiştir: “Tanrı'ya inanıyorsan, bebeğin güçlü ve sağlıklı olacaktır” (Jesse ve Schoneboom, 2007: 151). Kadriye Dağlı'nın 2014 yılında Aydın Kadın Doğum ve Çocuk Hastalıkları Hastanesinde doğum yapmış 4661 kadın üzerinde yaptığı bir araştırmaya göre kadınların gebelik sürecinde bebekleri için yaptıkları ilk şey sağlıklı olmaları için dua etmeleridir (Dağlı, 2018: 62). Derya Kılıç'ın hamilelik sürecinde dini yaşamın etkisini incelemek üzere 2018-2019 yılları arasında İstanbul ve Kocaali'de yaşayan, yaşları 21-42 arasında olan 20 hamile kadınla yaptığı bir araştırmaya göre kadınların çoğu, dua etme, namaz kılma, Kur'an okuma gibi bazı pratik dini uygulamalara prenatal süreçte daha ağırlık verdikleri ve dini ibadetlerden beslendiklerini ortaya koymuştur. Nitekim 12 kadın, hamilelik sürecinde dini yaşamlarının somut olarak arttığını ifade etmiştir (Derya, 2019: 80-95). Bu araştırmalar dindarlığın hamilelik sürecine olumlu yansımaları olduğunu ve kadının gebelik sürecine tesir edebildiğini gösterir niteliktedir. Hatta Yali ve Lobel'e göre (1999) “gebelik sürecinde kadınların %86'sının manevi başa çıkma mekanizması”nı kullanmaktadır. (Buldur ve Göcen, 2021: 340).

Dindarlığın plansız gebeliklerde etkili olduğunu tespit eden araştırmalar mevcuttur. Amine Hümeyra Buldur ve Gülüşen Göcen'in Türkiye'nin çeşitli illerinde, plansız hamile olan 21-38 yaş aralığındaki Müslüman ve evli kadınlar üzerinde yaptıkları araştırmaya göre katılımcıların bu zor süreçte dini başa çıkmada hemen hepsinin duaya yoğun şekilde başvurduklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra katılımcıların bazıları namaz kıldıklarını ve Kur'an okuduklarını belirtmişlerdir (Buldur ve Göcen, 2021: 353).

5.2. Prenatal Bağlanmanın Kökeni

Doğum öncesi annenin bebeğiyle kurduğu bağ, sağlık uzmanları tarafından anne-bebek bağlanması yahut doğum öncesi bağlanma şeklinde ifade edilmektedir (Duyan vd., 2013: 1610). Prenatal bağlanma ifadesi, "gebelikte anne ile bebeği arasında kurulan, duygusal, bilişsel ve davranışsal olarak gerçekte bağı tanımlamaktadır." (McFarland vd., 2011: 425; Salisbury vd., 2003: 1701'den akt. Bekmezci ve Özkan, 2016: 51). Bu tanımdan da anlaşıldığı üzere prenatal bağlanma, bağlanma kuramının gebelik sürecini ifade etmekte ve doğum öncesi anne ve fetüs arasında duygusal bir bağın geliştiğini öngörmektedir (Brandon vd., 2009: 10; Çevik ve Kurnaz, 2019: 114). Bu bağlamda, annenin bu süreçte yaşadığı fizyolojik değişimleri benimsemesi, güzel duygu ve düşüncelerini daha doğmamış bebeğine yansıtması prenatal bağlanmanın ilk adımlarını oluşturmaktadır. (Soysal vd., 2005: 91; Usta ve Balıkçı, 2012: 100). Prenatal bağlanma süreci, çiftlerin çocuk sahibi olma düşüncesiyle beraber, ebeveynlerin zihinsel anlamda bağlanmasıyla başlamaktadır. Bu bağlanma süreci, bebek hakkında rüyalar görme, hayal kurma, bazı kaygılar taşıma, ona ilişkin olumlu yahut olumsuz bazı düşünceler taşıma sürecine girme gibi birtakım davranışlarla ortaya çıkmaya başlar. Bebeğin var olmasından önce tasarlanan bu duygu ve düşünceler bebeğin anne karnında vücut bulmasıyla beraber somut tepkilere evrilir. Söz gelimi bebeğin annesinin karnındaki hareketleri, ultrason görüntüleri, kalp atışı, cinsiyetinin bilinmesi gibi durumlar, bu somut değişimi gösteren örneklerdendir. En başta daha çok soyut biçimde ilerleyen bu bağlanma stili, zamanla somutlaşan bir bağlanma şekline dönüşür (Çevik ve Kurnaz, 2019: 114-115).

Bu sürecin yani prenatal bağlanmanın literatüre girmesi ve bu şekilde bir bağlanma tarzının olduğunun ifade edilmesi, bilimsel bazı çalışmaların neticesinde olmuştur. 1960 ve 1970'lerde alanın uzmanları, çocukları için yas tutan anneleri gözlem altında tutmaları

neticesinde, anne-bebek bağlanmasına odaklanmış, bu durumdan anne ile bebeği arasında prenatal süreçte bir bağ oluştuğu sonucunu çıkarmışlardır (Duyan vd., 2013: 1610). Buna göre “hem akademik hem de klinik çalışmalar doğum öncesi bağlanmanın hamilelik sırasında iyi sağlık uygulamalarını motive ettiğini, ebeveynlik rolüne uyumu kolaylaştırdığını ve hatta belki de perinatal depresyona karşı koruyucu bir faktör olarak hizmet ettiğini ve bu teorik yaklaşımı tıp, psikiyatri ve sosyal disiplinler arasında önemli hale getirdiğini ileri sürdü” (Brandon vd., 2009: 10). Öte yandan prenatal bağlanma Cranley (1981) tarafından ebelik alanındaki deneyimlerine dayanarak, annenin doğum anında beş veya daha çok ay boyunca fetüsün fiziksel ve kinestetik farkındalığını deneyimlediği ve bebeği hakkında bilgi sahibi olduğu, onu kabullendiği fikrinden yola çıkarak ortaya atıldığı iddia edilmiştir (Vedova vd., 2008: 87).

Prenatal bağlanma düzeyi her annede eşit bir şekilde görülmemektedir. Esasen prenatal bağlanma; zamanlaması, yoğunluğu ve ifade biçimine göre değişir. Örneğin hamileliği boyunca tutarlı şekilde bağlanma gösteren annelerde bağlanma düzeyi daha yüksek ve güçlü olmuştur. İlk trimesterde daha zayıf bağ oluşurken, ikinci ve özellikle üçüncü trimesterde çok daha yüksek bağlanma gözlenmiştir. Planlı gebeliklerde anneler çok daha önceden bunun hayalini kurmuş ve kendilerini bu duruma hazırlamıştır bu sebeple bebekle aralarında bağ kurmaları çok daha kolaydır. Ne var ki bu durum bireysel bir süreç olduğu için aksi durumlar da olasıdır. Gebeliğin erken dönemlerinde yüksek düzeyde bağlanma yaşayan annelerin, gebelik sırasında düşük bağlanma ya da hiç bağlanma göstermeyen annelerin olması da değişen bireysel farklılıkların bu durumu etkilediğini açıkça göstermiştir (Doan ve Zimmerman, 2008: 21; 2002: 177). Bu yaklaşımdan hareketle prenatal bağlanmanın oluşması noktasında kadına bazı görevler ve sorumluluklar yüklenmiştir. Başka bir ifadeyle, gebelik sürecinde anne-bebek arasında bağlanmanın oluşabileceği gerçeği, annenin bazı şeyleri göz önünde bulundurması gerekliliğine yol açmıştır. Winnicott bebeğin ihtiyaçlarını karşılamak, korumak sevmek ve onunla duygusal bağ kurmak gibi işlevleri “birincil anne meşguliyeti” kavramıyla ele almıştır (Vedova vd., 2008: 86). Bazı uzmanlar ise kadınların kendini ve bebeğini koruması, annenin kendinden ödün vermesi, annenin bebeğine bağlanması ve bebeğinin diğer insanlar tarafından da kabul edildiğinden emin olması şeklinde kadınların prenatal dönemde dört sorumluluğu olduğunu ifade etmiştir (Brandon vd., 2019’dan akt. Koptur ve Emül, 2017: 156). Görüldüğü gibi bu süreçte bir bağlanmanın varlığından hareketle, prenatal dönemin hem kadın hem de bebek açısından son derece önemli bir evre olduğu ifade edilmektedir.

Prenatal süreçte kurulacak bağlanma, doğum sonrası farklı şekillerde yansımaları olmaktadır. Zira prenatal dönemde bağlanmayı olumlu yahut olumsuz etkileyen pek çok faktör, bu dönemde ortaya çıkmaktadır (Dereli, 2013: 30-32). Bu yönüyle gebelik sürecindeki bağlanma şekliyle doğum sonrası bebekle kurulacak bağlanma tarzı arasında bazı açılardan farklılıklar olsa da esasen ikisi de bağlanmanın göstergelerindedir. Prenatal süreçte kurulan bağlanma ile, doğum sonrası süreçte oluşan bağlanmanın aynı olup olmadığı ve her iki sürecin nasıl değerlendirilmesi gerektiği noktasında çeşitli bazı değerlendirmelere rastlamak mümkündür. Dereli, konuyla ilgili önemli tespitlerde bulunur. Ona göre gebelik sürecinde anne-bebek bağlanması, anne açısından incelenmiştir. Ayrıca konuyla ilgili bazı araştırmacılar, bağlanmanın doğum sonrası mümkün olduğunu iddia ederek doğum öncesi böyle bir ölçümün imkan dahilinde olmadığını ileri sürmüştür. Bu bakış açısının dayanağı, bağlanma kuramında Bowlby'in öne sürdüğü bebeklerdeki güvenlik arayışının prenatal süreçte görünür olmamasıdır. Prenatal dönemde bahsedilen arayışın oluşmamasından dolayı bağlanmanın bu süreçte gerçekleşmeyeceği ifade edilmiştir (Dereli, 2013: 31). Bunun yanı sıra bağlanma kuramı, doğum sonrası ortaya çıkan ebeveyn-bebek iletişimini ifade ederken prenatal bağlanma ise daha çok annenin merkezde olduğu bağlanma biçimine vurgu yapmaktadır (Bekmezci ve Özkan, 2016: 53). Bu yönüyle prenatal bağlanmada anne daha baskın olmaktadır. Başka bir ifadeyle, annenin muhatap aldığı bebeği henüz doğmadığından dolayı onunla kurulan ilişki birçok açıdan daha özel, soyut ve tek taraflıdır. Dolayısıyla prenatal süreçteki bağlanma ile doğum sonrası süreçte kurulan bağda hem süreç açısından hem de yansımaları yönüyle bazı farklılıklar olduğu söylenebilir. Ayrıca bağlanma kuramında çeşitli bağlanma şekilleri mevcuttur. Prenatal bağlanma da ise bağlanma şekilleri noktasında ayrıntılara yer verilmemiştir. Zira çocuk henüz doğmadığından dolayı onunla somut ilişki üzerinden bağlanma stillerini tespit etmek mümkün olamamaktadır. Bu bağlamda: doğum öncesi bağlanma ile doğum sonrası bağlanmayı açıklığa kavuşturan farklı kavramlara ihtiyaç olduğu bir gerçek olsa da her iki dönemin birbiriyle ilişkisi olduğu açıktır. (Dereli, 2013: 32). Dolayısıyla her ne kadar prenatal süreçle, doğum sonrası oluşacak bağlanma sürecinde tabii olarak bebekle bağlanmanın göstergeleri ve şekillerinde kimi farklılıklar olsa da netice itibarıyla her ikisi de bağlanma stilini yansıtmaktadır. Yapılan araştırmalar doğum öncesi bağ kurabilen anne ve bebeğin doğum sonrasında daha kolay bağ kurduklarını göstermiştir (Siddiqui ve Hagglöf, 2000: 22). Dereli'nin ifade ettiği üzere bu bağlanma şekli, anne- bebek ilişkisi üzerinden değil sadece anne açısından incelenmiştir. Prenatal bağlanmada bebeğin güvenliğini anne sağlar ve bu konuda kendini sorumlu hisseder

(Dereli, 2013: 104). Anlaşıldığı üzere doğumdan sonra bebeğin güvenlik arayışının bir neticesi olarak görülen bağlanma kuramının, prenatal bağlanma için geçerli olmadığı ileri sürülmüştür. Ancak bebeğin prenatal süreçte anne karnında olması bu tezi güçlendirmemektedir. Zira bebeğin anne karnında ne hissettiği annesine nasıl ve hangi gerekçelerle bağlanmaya çalıştığı konusu hala kesin olarak ispatlanabilmiş değildir. Prenatal süreçte kurulan bağın bazı stillerinin olmaması, prenatal bağın, bağlanma kuramıyla ilişkisi olmadığı şeklinde anlaşılmamalıdır. Annenin bu süreçte bebeğiyle kuracağı bağlanmanın varlığı önemlidir. Bu sebeple de her iki dönemi birbirinden kopuk bir şekilde değerlendirmek mümkün görünmemektedir. Her ne kadar her iki dönem, farklı şekillerde kavramsal yapıya ihtiyaç duysa da her iki bağlanma da tutarlılık yönüyle birbiriyle ilişkisi mevcuttur (Dereli, 2013: 104).

Prenatal bağlanma sürecinin ne zaman başladığına dair farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Örneğin Bekmezci, gebeliğe olumlu yanıt verilmesiyle beraber prenatal bağlanma sürecinin başladığını ileri sürmüştür (Bekmezci ve Özkan, 2016: 51). Ancak bazı araştırmacılara göre prenatal bağlanma süreci annenin gebe kalmasıyla değil, gebe kalmasından daha önce başlamaktadır. Bu teoriye göre bir kadının, bebeklik döneminde kendi annesiyle, sonrasında arkadaşlarıyla, eşi vb. kişilerle yaşadığı süreç, geçirmiş olduğu yaşantılar onun gebelik sürecinde bebeğine bağlanmasını etkilemektedir (Muller, 1996: 64). Yani bir annenin gebelik sürecini nasıl geçireceğine dair şifreler annenin hamile kalmadan önceki yaşantısında ve ilişkilerinde gizli olarak mevcuttur. Bunda da çoğunlukla kadının yaşadığı çevre, eğitim, hayata bakış açısı gibi faktörler belirleyici olmaktadır. Bu sebeple psikolojik olarak gebeliğe hazır olmayan kadınların prenatal süreçte bebekleriyle bağ kurması noktasında bazı problemler yaşaması olasıdır. Zihni olarak kendilerini rahat hissedenlerin ise bu süreçte bebekleriyle daha iyi bir bağ kurma ihtimali daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Anne ile bebeğin ilişkisinin, bebeğin doğmadan önce başladığı ve gebelik ilerledikçe git gide yükseldiği ve bebek doğduktan sonra da bu ilişkinin daha da güçlendiği belirtilmektedir (Çevik ve Kurnaz, 2019: 114-115). Başka bir ifadeyle prenatal bağlanma, doğum öncesi anne-bebek arasında kurulan bir iletişimi yansıtmakta ve bilişsel, davranışsal ve duygusal bağlamda gelişmektedir. Bu sürecin anne için oldukça hassas bir dönem olmasından kaynaklı bazı olumsuz yansımaların yaşanması muhtemeldir. Zira prenatal dönemde anne adayları hem psikolojik hem de fizyolojik birtakım değişimler yaşarlar (Atasever ve Çelik, 2018: 6). Aslında

bu süreçte anne-bebek ilişkisine tesir eden birçok faktörden bahsetmek mümkündür. Ekonomik durum, sosyal destek mekanizmaları, annenin yaşı, öğrenim durumu, gebelik ve çocuk sayısı vb. durumlar gebelik sürecindeki bağlanmada farklılıklara yol açabilmektedir. (Badem ve Zeyneloğlu, 2021: 43).

Annenin bu yeni süreci yaşamasından kaynaklı bazı kaygılar taşıması sebebiyle, üzüntü ve stres hali olası bir durumdur. Bununla başa çıkılmaması durumunda daha büyük olumsuz sonuçlar kaçınılmaz olabilmektedir. Söz gelimi annenin gebeliği stresli yaşaması ve stresle başa çıkmada başarısız olması halinde annede anksiyete bozukluğu ve depresyon gibi ruhsal hastalıkların ortaya çıkma riski artacaktır (Elkin, 2015: 24). Hastaneye yatırılan erken doğum riski taşıyan anne adayları üzerinde yapılan incelemeye göre hamilelikte yaşanan, annenin ve babanın duygusal bozuklukları, depresyon ve anksiyete annenin fetüsle olan bağlanmalarına zarar vermiştir. Bu durum erken doğum ve düşük yapma oranını artırmıştır (Pisoni vd., 2016: 771). Bu durumda anne adayı bu süreci sağlıklı atlattığı takdirde ciddi anlamda büyük bir tehlikeyle baş başa kalacaktır. Anayit Margirit Coşkun ve arkadaşlarının 2018 yılında bir vakıf hastanesine başvuran gebelerden 397'si üzerinde yaptığı araştırmaya göre hamilelerin stres seviyesi yükseldikçe, annelerin beden algılarının olumsuz etkilendiği ortaya çıkmıştır. Ancak annelik algısının yüksek düzeyde olduğu durumlarda ise stres seviyesi düşük beden algısı da olumlu olmuştur (Coşkun vd., 2020: 6). Yine araştırmalara göre prenatal dönemi stresli geçiren annelerin kusma-bulantı vb. gebelikten kaynaklı görülen şikayetlerin arttığı, bu duruma maruz kalan annelerin gebeliği stresli geçirmeyen annelere oranla daha çok korku yaşadıkları, hastaneye daha çok başvurdukları, az stres yaşayan annelere oranla daha çok sezaryen doğum yaptıkları ve epidural anestezi ihtiyacı hissettikleri belirtilmiştir (Andersson vd., 2004; Shishehgar vd., 2014'ten akt., Atasever ve Çelik, 2018: 62). Bu süreç sadece anneyi olumsuz etkilememektedir. Başka bir deyişle, annenin bu dönemde yaşaması muhtemel bu olumsuz duygular sadece kendisini değil, bebeğine de yansımaları ihtimali vardır. Annenin çok zor ve stresli bir süreç geçirmesi, aşırı kaygılanmalar bebeğin gelişimi üzerinde olumsuz yansımaları yol açacaktır. Ayrıca prenatal dönem stresli geçtiğinde bebeğin mizacı üzerinde de olumsuz etkileri olabilmektedir. Huzink ve arkadaşlarının gebeliğin erken döneminde stres yapan yüz yetmiş nullipar³ gebe üzerinde yaptıkları araştırmada, bu kadınların bebeklerinin üç ve sekiz aylıkken olumsuz mizaç değişiklikleri gözlemlenmiştir (Huzink vd., 2012'den akt., Atasever

³ Henüz doğum yapmamış.

ve Çelik, 2018: 62). Araştırmalar her annenin gebelik sürecinde aynı duygu ve düşüncelere sahip olmadığını, gebeliğe uyum sürecinin anneden anneye farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu uyum sürecinde annenin sahip olduğu yaşam biçimi kilit role sahiptir. Araştırmalar annenin sahip olduğu özelliklerin, gebelik sürecinde bebeği birçok yönden etkilediğini göstermektedir. (Çevik ve Kurnaz, 2019: 114-115; Karatlı, 2020: 1-2).

Prenatal dönemde annenin ruh halinin iyi olması başka bir ifadeyle süreci tedirgin, stresli ve yıpratıcı bir şekilde geçirmemesi anne ve bebek için önem arz etmektedir. Türk geleneklerinde hamile kadına karşı hassas davranılmasının temelinde bu vardır. Söz gelimi hamile kadının yemesi, içmesi ve dinlenmesine dikkat edilir. Ağır işlerde çalıştırılmaz. Anadolu'da annenin hamilelik süreci ve ardından yaşanan doğum, anneye bütünlük ve benlik kazandırmakta, analık-kadınlık statüsünü pekiştirmektedir. Böylece anne gerek ailesi gerekse toplum içerisinde yerini sağlamlaştırmakta ve statüsünü arttırmaktadır (Başal, 2006: 49). Dolayısıyla bu süreçte kadının yalnızlaştırılmaması önem arz etmektedir. Zira annenin gebelik sürecinde bebeği hakkında hissettiği şeyler, fetüsle olan ilişkisini etkileyebilmektedir. Esasen bu ilişkiyi etkileyen birçok faktörden bahsetmek mümkün olsa da anne ile fetüsün kendi doğaları, bu bağlanmanın ortaya çıkmasını kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle de prenatal dönemde, fetüsü kendinden bir parça olarak gören bir anne, kendini güvende hissediyorsa, bebek doğduktan sonra ve bebek 12 aylık olduğu esnada da güven duyma hissi devam edecektir (Barlow 2016'dan akt., Çevik ve Kurnaz, 2019: 114). Bu bağlamda annenin fetüsü fiziksel ve bilişsel olarak tanınması, kabul etmesi doğmamış bebeğine olan bağlılığını oluşturmada çok önemlidir (Vedova vd., 2008: 87)). Yapılan bir çalışmaya göre, doğum öncesi bağlanmanın etkileşim, sevgi, kişinin benliğini fetüsten ayrı tutması gibi faktörleri içeren çok boyutlu bir görüntüsü olduğunu ortaya koymuştur. Bunlardan her biri farklı şeylerdir ve bazıları diğerlerinden daha baskındır (Siddiqui vd., 1999: 369). Dolayısıyla prenatal süreçte bebekle kurulan sağlıklı bir bağın olumlu yansımaları doğumla beraber kendini göstermektedir. Bu sebeple de annenin motive edilmesi gerekmektedir. Bu konuda da en önemli görev babaya düşmektedir. Zira gebelik sadece kadının verdiği bir karar değildir. Bilakis bu hassas süreç; eşlerin birlikte verdiği kararlarla başlamakta ve bu kararın, hayatları boyunca da yansımaları devam etmektedir. Bu sebeple de her ikisine de büyük sorumluluklar düşmektedir. Hassaten babalar, prenatal, doğum ve doğumdan sonraki süreçlere iştirak edip eşleriyle duygularını paylaşıp destek olmalıdırlar. Babanın böyle davranması hem anne sağlığı açısından hem de

bebeklerinin sağlığı noktasında çok 6nemlidir (6zcan vd., 2018: 73). Hollandalı bir grup babayla yapılan çalışmada, babaların doğum 6ncesi bağlanma kalitesi ile fet6s6n duygusal şemalarının ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Hamilelikte y6ksek bağlanma verileri bildiren babaların bebekleri daha dengeli i şemalara sahipken, daha d6ř6k kaliteli bağlanmaya sahip babaların bebeklerinde daha ilgisiz ve zayıf i temsillere sahip olma ihtimali y6ksek bulunmuştur (Vreeswijk vd., 2014: 5). Bu nedenle t6m sorumluluk kadına y6klenilmemelidir. Bir yandan bu s6recin sağlıklı tamamlanması isteniyorsa babanın bu 6nemli s6recin dışında tutulması bir çelişki olacaktır. S6recin kendisi babanın bu işe dahilini zorunlu kılmaktadır. Zira prenatal bağlanmanın kurulmasında annenin yaşı, eşler arası ilişki hem annenin hem de partnerinin gebeliğe karşı olumlu tutumu 6nemli rol oynar (Siddiqui vd., 1999: 369).

Prenatal d6nem, bebeğin gerek oluşumunun gerekse de gelişiminin oluştuğu zaman dilimi olduğu için bu s6re son derece 6nemlidir. Bu d6nem, çok 6zel bir s6reci ifade etmektedir. Psikolojik olarak bu s6reci rahat geçiren anneler bebekleriyle çok sağlıklı bir deneyim yaşamaları m6mk6n olabilecektir. Zira prenatal bağlanma duygusal bir bağdır. Bağlanma s6reci gebeliğe hazır olmayla ve duygusal anlamda olumlu tepkiyle başlamaktadır. Doğmamış bebeğiyle bağlanmış bir anne, bebeğini ayrı bir kişi olarak algılar ve onunla ilişki kurduğuna inanır. Bebeğinin korunma ve beslenme gibi konularda kendisine muhtaç olduğunu bilir. Bu s6rete anne bebeğinin nasıl hareket ettiğini, neye benzediğini ve hayatı s6resince ne şekilde bir gelişim g6stereceğini d6ř6nmeye çalışır. Prenatal s6rete annenin tařıdđı bu duygular annenin bebeğini korumasına, şefkat g6stermesine, beslemesine, etkileşim kurmasına yardımcı olur (Ryan, 2010'dan akt. Duyan vd., 2013: 1610). G6r6ld6đ6 gibi annenin bu s6rete yařadđı fizyolojik ve ruhsal olumlu ve olumsuzlukların hem kendisine hem bebeğine yansımaları s6z konusu olabilmektedir. Araştırmalara g6re prenatal d6nemde bağlanmanın depresyona karşı koruduğu ve ebeveynlik g6revlerine uyumu kolaylařtırdđı ortaya çıkmıştır (Duyan vd., 2013: 1610).

Prenatal bağlanmanın oluşması için annenin dikkat etmesi gereken bazı noktalar vardır. 6zellikle prenatal bağlanmada annenin durumu son derece 6nemlidir. Hatta uzmanlar bu s6rete bebeğin yaratılışı, g6r6n6ř6, huyu gibi 6zellikleriyle aktif bir katkısı olmaması hasebiyle bu s6rece katkısı olan annenin karakteri, bakım verme tecr6besi, bağlanma şekli gibi anneye has olan 6zelliklerin irdelenmesini gerektirdiğini ileri s6rm6şlerdir (Dereli, 2013: 104).

Bu bağlamda, prenatal bağlanmanın oluşmasında annenin bebeğinin mevcudiyetini hissetmesi ve kendini ona adaması gibi durumlarla mümkündür (Cranley, 1981'den akt., Çevik ve Kurnaz, 2019: 115). Böylece anne doğmamış bebeğini, hem kendi benliğinin bir parçası olarak taşımakta hem de onu ayrı bir birey olarak hissetmektedir. Bu bakış açısı, anneyi doğum sonrasına hazırlama açısından da önemlidir.

5.3. Prenatal Bağlanmayı Etkileyen Faktörler

Gebelik sürecinde anne sadece fizyolojik olarak bazı değişimler yaşamakla sınırlı kalmaz, psikolojik olarak da bazı değişikliklere maruz kalabilmektedir. Bunun yanı sıra anne bu süreçte kimi davranış değişimleri de yaşayabilmektedir. Örneğin bu süreçte kadınlar depresyon, anksiyete, yorgunluk, stres, uykusuzluk, sinirlilik, agresiflik, dalgınlık gibi birçok sorunla baş başa kalabilmektedirler (Karatlı, 2020: 6). Bu açıdan bakıldığında prenatal süreç aslında çok zor ve meşakkatli bir süreçtir. Bu dönemin uyumlu ve bağlanma temelli geçirilmesi önemlidir. Zira “her trimesterin kendine özgü bir psikolojik uyum süreci vardır. İlk trimester gebelikte ambivalan (iki değerli ya da zıt) duyguların yaşanması yeni duruma ve gebelik varlığına uyum sürecine işaret eder” (Karatlı, 2020: 5). Annenin sağlıklı beslenmesinin bebeğin fiziksel gelişimini etkilemesi gibi annenin geçireceği psikolojik süreç de bebeği etkileyebilmektedir. Dolayısıyla annenin bu süreçte beslenmesi kadar ruhsal açıdan kendini iyi hissetmesi de son derece önemlidir. Çünkü bir annenin gebelik sürecinde sahip olacağı duygular ve yaşantı biçimi onun bebeğine bağlanma şekliyle çok yakın ilişkilidir (Çevik ve Kurnaz, 2019: 114-116). Betts ve arkadaşlarının 2015 yılında 3099 kadının 21 yaşına gelmiş çocukları üzerinde yaptıkları bir araştırmaya göre gebelik sürecinde göre stres yaşayan kadınların çocuklarında depresif belirtiler ve davranış problemleri arttığı tespit edilmiştir (Betts, 2015'ten akt. Atasever ve Çelik, 2018: 62). Dolayısıyla olumsuz geçirilen bir gebelik süreci, çocuğun ileriki yaşantısını etkileyebilmektedir. Elbette bunun tam tersi de geçerlidir. Yani gebelik sürecini olumlu geçiren annelerin çocukları bu olumlu yansımadan etkilenebilecektir. Zira prenatal süreçte kurulacak bağlanmanın anne ve bebeğine olumlu yansımaları inkâr edilemez. Şöyle ki prenatal bağlanma, aile içi iletişimi ve bağlanma seviyesini arttırmakta, anneye olumlu ruh halini sağlamakta ve böylelikle postpartum depresyonu azaltmaktadır. Ayrıca savunmasızlık duygusunu bertaraf etmektedir. Bu durum, bebeğe de olumlu yansımaktadır. Bebeğiyle olumlu bağlanan bir annenin, bebeğin gelişimi üzerinde olumlu etkileri

olabilmektedir. Bu bağlanma, ileride çocuğunun başka bireylerle ilişkilerini ve psikolojik ahengini etkileyecektir. Böylelikle yaşamı boyunca bağlanmanın etkisi devam edecektir. Ayrıca prenatal süreçte kurulan bağlanma sayesinde ileride çocuk; problem çözme ve araştırma yeteneğine sahip olur. Diğer insanlarla kurduğu sosyal ilişkilerinde başarı sağlayabilecektir. Muhtemel tehditler karşısında güvenliğini sağlayıp duygularını kontrol edebilecektir. Bu bağlanma bireyi pozitif yönde geliştirir ve olumlu deneyimler kazandırır (Lucos, 2013'ten akt. Bekmezci ve Özkan 2016: 51). Bir çalışmada ergenlerde destek beklentisinin prenatal bağlanma ile ilişkisi incelenmiştir. Gebelik planlaması ile prenatal bağlanmanın güçlü bir ilişkisi olduğu, prenatal bağlanmanın olumlu ve güçlü olmasıyla da ergenin destek beklentisinin daha az olması arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir. Buna göre bebek henüz anne karnındayken güvenli bir bağa sahip olabilirse bu bağ sayesinde ergenlik döneminde onaylanma, destek görme gibi ihtiyaçları daha az olacaktır (Feldman, 2007: 209).

Yapılan bir başka çalışmada 18 aylık çocukların dil gelişimi izlenmiş ve hamilelikte bebeğiyle günde birkaç kez konuştuğunu söyleyen annenin bebeklerinin dil gelişiminin, bebeğiyle konuşmadığını ifade eden annelerin bebeklerine kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Annenin fetüsü fiziksel ve bilişsel olarak tanınması, kabul etmesi doğmamış bebeğine olan bağlılığını oluşturmada çok önemlidir (Vedova vd., 2008: 253). Dolayısıyla prenatal bağlanma, psikolojik ve fizyolojik açıdan çocuğu geliştirir. Ayrıca stres ve acılara karşı savunma özelliği gibi olumlu daha pek çok yansımaları vardır (Lucos, 2013'ten akt. Bekmezci ve Özkan, 2016: 51). Görüldüğü gibi prenatal dönemde yaşanan olumsuzluklar ileride telafisi güç durumlara sebep olabilmekte ve kalıcı hasarlar bırakabilmektedir. Sürecin iyi geçtiği durumlarda da çocuğa ileriye dönük birçok olumlu yansımaları görülebilmektedir. Bu durum hamilelik sürecinde yaşanan olumlu ve olumsuzlukların sadece anneyi etkilemediğini göstermektedir. Yukarıda zikredilen çalışmada dikkat çeken bir diğer nokta, stres yaşayan annelerin çocuklarının depresif davranışlar sergilemeye meyilli olmalarıdır. Bu bağlamda bir annenin hamileliğini olumlu duygular ve iyi ruh haliyle geçirmesi, stresten uzak durması hem kendisine hem de ileride çocuğunun depresif büyümemesi noktasında katkı sunabilir. Ancak araştırmalar birçok kadının bu süreçte birtakım sorunlar yaşadığını göstermektedir. Yukarıda zikrettiğimiz aşırı stres bu problemlerden sadece biridir. Anne adayları gebelik döneminde bebeği hakkında stres yaşamaya başlayabilir. Ayrıca gerek prenatal dönemde gerekse doğum sonrası süreçte kadınlar anneliğe uyumlu olmaya çabalarlar, bu durum stresin temel sebebi olmaktadır.

Lakin kadının yakın çevresinin, yeni anneye yönelik iyi bir anne olma beklentisi de stresi arttırabilmektedir (Tunçel ve Süt, 2019: 10).

Kadının kendi çocukluk deneyimleri, eşi ile olan bağlanma stili, hamileliğe alışma ve fetüse uyum sağlama gibi faktörler bu süreçte çok etkin rol oynar (Siddiqui ve Hagglöf, 2000: 370). Annenin zihinsel bağlanma imajları, kendi annesine bağlanma deneyimi gibi anneye ait özellikler hamileliğinde bebeği ile kuracağı bağı etkileyen unsurlardandır. Doan ve Zimerman doğum öncesi bağlanmanın çok boyutlu bir kavram olduğu görüşünü savunurlar. Prenatal bağlanmanın birçok değişkenden etkilendiğini, prenatal bağlanmanın farklı düzeylerini açıklamaya yardımcı olabilecek faktörlerin hamile kadın grupları arasında araştırılması gerektiğini belirtirler (Doan ve Zimerman, 2008: 24). Özetle annenin yaşadığı uzun süreli duygu durumları ve yetiştiği çevresel faktörler onun, bebeğine yaklaşım biçimini etkileyebilmektedir (Muller, 1996: 64).

Gebelik sürecinde anneyi ve dolayısıyla da bebeğini etkileyen olumsuz durumlardan biri de bedensel değişimlerin yol açtığı ruhsal durumdur. Zira kişi benliğiyle ve bedeniyle bir bütündür. Gebelik döneminde fizyolojik değişimlerin kişinin ruhsal durumunu olumlu yahut olumsuz etkileme ihtimali söz konusudur. Şayet anne bu süreçte bedeniyle barışık olur ve yaşadığı fizyolojik değişimleri kabul edip benimserse yansımaları olumlu olacak ve bu durum bağlanma sürecini pozitif şekilde başlatacaktır. Ancak olumsuz olursa bebeğin bundan etkilenmesi mümkündür (Karatlı, 2020: 2). Dolayısıyla annenin bu süreçte yaşadığı fizyolojik değişimlerden olumsuz etkilenmemesi ve bunu problem görmemesi gerekir. Günümüzde hamilelik sürecini yaşayan bazı annelerin kilolarıyla problem yaşadığı, zayıflayamadığı için stres yaptığı görülmektedir. Ancak bunun problem olarak görülmesi stres ve kaygıya yol açabileceği gibi beslenmeyi de olumsuz etkilemesi muhtemeldir. Dolayısıyla bu süreçte bedensel bazı değişimlerin olabileceği gerçeğinden hareketle annenin olumlu duygulara yoğunluk vermesi önemlidir. Bu konuda dindar bireyler daha pozitif bir bakış açısına sahiptir. Bir araştırmaya göre dindarlık ile ruh-beden sağlığı arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Koenig, 2004: 1195'ten akt., Köylü, 2010: 7).

Prenatal süreçte yaşanan psikolojik ve fizyolojik bazı sıkıntıların giderilmesi ve güvenli bağlanmanın prenatal dönemden itibaren temellerinin atılması noktasında ebeveynlere ve uzmanlara bir takım doğum öncesi tavsiyelerin yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda gebelik sürecinde güvenli bağlanma hususunda risk taşıyan anneleri tespit etmek ve kadını anneliğe hazırlamak için uzmanlardan tavsiye alınmasının önemi büyüktür. Ancak güvenli bağlanmayı destekleyen veya buna engel olan etkenlerin ne olduğu noktasında açıklığa kavuşturulması gereken birçok nokta vardır. Gebeliğe hazır olmama durumu, anne-bebek bağlanmasını olumsuz etkileyen bariz noktalardan biridir. Tam burada hemşire ve gebelere büyük sorumluluk düşmektedir. Gebeliği istemeyen kadınlarla doğru iletişim kurarak istenmeyen gebeliklerin önlenmesi noktasında danışmanlık hizmeti verilmesi gerekebilir. Bu bağlamda anksiyete ve depresyon gibi psikiyatrik birçok rahatsızlığın bağlanmayı olumsuz etkilediği gerçeğini dikkate alarak, gebe kalmayı düşünen kadınların, psikiyatrik sorunlar açısından değerlendirilmeleri ve riskli olanların psikiyatriste yönlendirilmeleri ve gebelik öncesi kadının tedavi edilmesi olanağı sunulması önemlidir (Dereli, 2013). Zira prenatal bağlanmanın oluşması birçok faktörden etkilenebilmektedir (Karakaş vd., 2019: 79). Ayrıca gebelik sonrası prenatal bağlanmanın oluşması için hamilelerin bebeğinin hareketlerini sayması, onu merak etmesi, hayalini kurması, karnına dokunması, babanın da aynı şekilde eşinin karnına dokunarak bebekle iletişime geçmesi ve bu şekilde doğuma yönelik hazırlıkların yapılması tavsiye edilmiştir. Bu iletişimin yanında maddi birtakım hazırlıklar da tavsiye edilmiştir. Bebek bakım eğitiminin alınması, bebeğin yaşayacağı konutun ona uygun hazırlanması, bebek çantası eksikliklerinin giderilmesi gibi konulara da değinilmiştir (Dağlı, 2018: 16-45). Bu tavsiyelerin yerine getirilmesi hem annenin doğuma hazırlıklı olması açısından hem de doğduktan sonra daha çok kaygılanmaması yönüyle önemlidir. Zira güzel bir planlamanın yapılması en azından geleceğe dair bazı belirsizlikleri giderecektir. Bu bağlamda anneyi doğuma hazırlayan her türlü koşulun önemsenmesi gerekmektedir.

Kadınların annelik rolü kazanmasında ve doğacak bebekle iyi bir bağın hızlı ve etkili bir şekilde kurulmasında gebeliğin son dönemi çok önemlidir. Dereli'nin aktardığına göre prenatal dönemde kadınların dört sorumluluğu olduğu vurgulanmıştır Birincisi, anne hem kendisi için hem de bebeği için hamilelikten doğuma kadar güvenli bir geçiş yapabilecek yer aramasıdır. İkincisi, bebeğinin sadece kendisi tarafından değil, diğer insanlar tarafından da önemli ve özel olarak kabulünü sağlamaktır. Üçüncüsü, annenin bebeğine bağlanmasıdır.

Dördüncüsü ise annenin kendisini bebeğine adamasıdır (Dereli, 2013). Dördüncü madde bebeğe uygun fiziksel koşulları ifade etmektedir. Kadriye Dağlı'nın Aydın Kadın Doğum ve Çocuk Hatalıkları Hastanesinde 2014 yılında 4661 doğum yapan anne üzerinde yaptığı araştırmaya göre gebelerin bebeklerine yönelik kimi hazırlıklar yaptıkları tespit edilmiştir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre anneler, bebeklerinin sağlıklı olması için dua etmenin yanında doğum sonrası bebeğin çantasını hazırlama, ona isim seçme, ana kucağı, puset alma gibi birtakım hazırlıklar yapmaktadırlar (Dağlı, 2018: 62).

Bebek için yapılan maddi ya da manevi hazırlıkların hiçbiri ihmal edilemez. Bir araştırmanın sonuçları bu hazırlığın ne denli önemli olduğunu çarpıcı bir biçimde gözler önüne sermektedir. Buna göre çeşitli sebeplerle gebelik sürecinde kayıp yaşayan 65 anne üzerinde yapılan bir araştırmaya göre anne-bebek bağlanması, doğumdan itibaren (neonatal dönem) değil, prenatal süreçte oluşmaktadır. Bu süreçte de annenin bebeğine bağlanmasını destekleyen dokuz madde üzerinde durulmuştur. Bu maddelerin beşi şu şekildedir: Gebeliği, istemek, planlamak, kabul etmek, fetal hareketleri hissetmek ve fetüsü canlı birey olarak benimsemektir. Bunlar, doğum öncesi yahut doğum esnasında meydana gelmektedir (Peppers 1980'den akt., Dereli, 2013). Diğer dört madde ise şunlardır: "Doğum yapmak, bebeği görmek, bebeğe dokunmak ve bakım" vermektir (Peppers 1980'den akt., Dereli, 2013). Bunun iki önemli hususu açıklığa kavuşturduğunu söylemek mümkündür. Birincisi, araştırma bağlanmanın bazılarının iddia ettiğinin aksine doğumdan sonra değil, önce başladığını desteklemektedir. İkincisi, prenatal süreçte bağlanmayı oluşturan etkenlerin çoğu manevi içerikli konular olduğu başka bir ifadeyle sevginin, muhabbetin, kabullenmenin olduğu yani psikolojik olarak olumlu bir hazırlığın olduğu bir durum mevcuttur. Bir diğer nokta ise her ne kadar bu süreç prenatal dönemde başlasa da bağlanma bir devamlılık gerektirdiğinden dolayı doğum sonrası dönemin kendine göre bir süreci ve uyumluluğu söz konusudur. Öte yandan prenatal süreçte annenin dikkat etmesi gereken bir başka konunun daha altı çizilmektedir. Buna göre anne-çocuk bağlanmasının prenatal süreçte ortaya çıkmasında annenin fetüsü kendinden ayrı bir birey olarak algılayıp kabullenmesi, fetüslle iletişime geçmesi, bebeğinin özelliklerini yorumlayıp anlamaya çalışması ve kendini ona adaması gerekmektedir (Dereli, 2013: 30). Ayrıca annenin bebeğine karşı duygusal bağlarını sağlamlaştırması önem arz etmektedir. Bir araştırmaya göre hamilelikte daha az duygusal bağ kuran annelerin doğumdan sonra da bebeklerine karşı daha mesafeli oldukları gözlemlenmiştir (Siddiqui ve Hagglöf, 2000: 22). Tam burada annenin

bebeğini hissetmeye çabalaması, konuşmaya gayret göstermesi, anlamaya çalışması onun ruh sağlığı üzerinde olumlu etkileri olabileceği gibi bebeğine de olumlu katkıları olacaktır.

5.4. Dindarlığın Prenatal Bağlanmaya Etkileri

Din, insanın dünyaya bakışını, kişiliğini, kendisiyle ve başkalarıyla olan ilişkisini, tutum ve davranışlarını belirleyebilmektedir. Bu bağlamda özellikle dindar bir kişi, bazı konularda kendi yaklaşımını değil, dinin meseleye nasıl yaklaştığını önemseyebilmektedir. Başka bir ifadeyle dindar bir insan, Tanrı'nın istediği hayatı yaşama noktasında kendisini bazı konularda şekillendirebilmektedir. Bu yaşam biçimi, hayatın neredeyse tüm evrelerinde görülmektedir. Mutluluk, üzüntü, sıkıntı gibi hallerde dinin kişiye yansımaları olur. Özellikle zor zamanlarda insanın Tanrı'ya sığınması daha çok görülen bir durumdur. Bu sebeple hamile bir kadının üzerinde dindarlığın etkileri tabiidir. Yukarıda ifade edildiği üzere bağlanma biçimiyle Tanrı tasavvuru arasında bir ilişkinin varlığı görülmektedir. Çocuğun anne ve babasıyla kurduğu ilişkinin onun Tanrı tasavvuru üzerine etkileri olduğu görülmüştü. Benzer durumun prenatal bağlanma sürecinde de olduğu düşünülebilir. Dini inanç sahibi bir insan, yaşantısının birçok anında Tanrı'nın istediği bir yaşam biçimini ölçüt alabilir ve bu çerçevede yaşantısına devam edebilir. Karşılaşacağı problemleri de bu minvalde aşmaya çalışır. Dindar bir birey hayatının bazı aşamalarında Tanrı'yla aktif bir ilişki içerisinde olabilmektedir. Ancak insanın zor süreçlerinde Tanrı'yla kurduğu ilişki daha anlamlı ve güçlü olmaktadır. Zira insan daha çok zorluk anında güçlü bir kişiye bağlanma ihtiyacı hissetmektedir. Kur'an bu durumu şu şekilde ele almaktadır: “Karada ve denizde yol alıp ilerlemenizi sağlayan O'dur. Gemide bulunduğunuzda, güzel bir rüzgârla gemiler onları kaydırıp götürdüğü ve bu yüzden sevinç içinde oldukları sırada onları bir fırtına yakalar, üzerlerine her taraftan dev dalgalar gelmeye başlar, kuşatıldıklarını zannederler, eğer bizi bu felâketten kurtarırsan vallahi sana şükredenlerden olacağız, diyerek Allah'a dua ederler” (Kur'ân-ı Kerîm, 10: 22). Görüldüğü üzere özellikle sıkıntı anlarında Allah'a sığınma durumu daha çok ön plandadır (Meragî, 1946: 123).

Kişi hayatında çok acı ve sarsıcı olaylarla karşılaşabilir. Kişinin yaşadığı travmatik olaylar kişide derin yaralar bırakabilmektedir. Bu esnada insanlar değişik şekillerde acı hadiselerle baş etmeye çalışır. Dindar bireyler yaşadıkları acı ve travmatik hadiseler karşısında

çeşitli şekillerde dini başa çıkma etkinliklerinden yararlandıkları görülmektedir. Zira zorlu süreçlerde suçluluk hissi, takdir anlayışı, hayır-şer ilişkisi, ilahi plana dahil olma fikri Müslüman birey için ikna edici gerekçeler olduğundan dini başa çıkma etkinliklerine yönelebilmektedir (Yapıcı ve Doğanay, 2019: 106 -108). Araştırmalar dindarlık ile dini başa çıkma etkinliklerinden istifade etme arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır (Özkan, 2019: 82). Bazı insanlar hastalık, sevilen birini kaybetme, doğal afet, fitne ve belaya müptela olma gibi olumsuz durumlar karşısında çeşitli şekillerde Allah'tan destek istedikleri görülmektedir. Sema Eryücel'in tehdit, kayıp gibi zorlu yaşam olaylarıyla karşılaşmış 25-65 yaşları arasında 60 gönüllü üzerinde yaptığı bir araştırmaya göre katılımcılar dini başa çıkmada dua etmek, namaz kılmak, dini eserler okumak, manevi arkadaş ortamına katılmak, sabretmek, iyi işler yapmak, topluma katkı sunmak gibi davranışlarda buldukları tespit edilmiştir (Eryücel, 2013: 128).

Temiz'in 176 erkek ve 239 kadın üzerinde yaptığı bir araştırmaya göre iç güdümlü dindar olan bireyler, dini başa çıkmada dindar olmayanlara göre daha çok dua ettikleri ortaya çıkmıştır (Temiz, 2014: 168).

Kadınların prenatal süreçte yaşadığı zorluklarda Tanrı'yla bir bağ kurup kuramamaları önemli bir konudur. Esasen kadınların gebelik sürecinde karşılaştığı sorunların çözümünde çeşitli alternatifler vardır. Bunların başında tıbbi destek gelmektedir. Bir araştırmanın sonuçlarına göre prenatal dönemde gebelik konusunda bilgilendirilme durumu, annenin gebeliğe uyumunu etkileyen önemli bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle prenatal süreçte ebe ve hemşirelerin bağlanma bozukluğu yaşayan, kuvvetli anne-baba bağlanması göstermeyen annelere güçlü bir bağlanma sürecinin yaşanması için etkili uygulamalar noktasında, anneleri bilgilendirmeleri başka bir ifadeyle gebelere bakım veren ebe ve hemşirelerin gebelik sürecinde gebelere danışmanlık hizmeti vermeleri ve böylece onların bilgi düzeylerini arttırmaları tavsiye edilmiştir (Akarsu vd., 2017). Ayrıca gebelik anksiyetesi ve depresyonu olan kadınların sağlıklı bir süreç yaşamaları bağlamında birtakım girişimler tavsiye edilmektedir. Bu bağlamda prenatal ruh sağlığı süreçleri; kadınların doğumdan sonra çocuklarıyla kaliteli bir etkileşimin arttırılmasına, anne-bebek arasında güvenli bir bağın kurulmasına ve ruhsal-bedensel sağlıklarının yardımına katkı sağlayabilmektedir (Janbakhishov, 2013: 6). Bununla beraber son yıllarda konuyla ilgili sadece tıbbi müdahalelerle

yetinilmediği görülmektedir. Tıbbi müdahalenin yanında alternatif ve tamamlayıcı müdahalelere de başvurulmaktadır. Örneğin bu süreçte yaşanan stresi önleme yahut azaltmada önerilen yoga, hipnoterapi, progserif, diyafragmatik ve solunum gibi gevşeme tekniklerinin; düşük doğumu azaltma, yeni doğan bebeğin vücut ağırlığını arttırma, gebelik stresini azaltma gibi prenatal süreç üzerinde olumlu yansımaları olduğu ifade edilmektedir (Bastani vd., 2005; Tragea vd., 2014'ten akt., Atasever ve Çelik, 2018: 64). Ayrıca bu dönemde aromaterapi (bitki ve çiçeklerden elde edilen yağlarla koku terapisi), akupunktur (bedenin bazı bölgelerinin iğne ile uyarılmasına dayalı bir tıbbi yöntem) ve şifalı bitkilerle tedavinin gebeler üzerinde duygusal ve psikolojik anlamda olumlu yansımaları olduğu tespit edilmiştir (Thomas, 2009: 39-41). Anlaşıldığı üzere prenatal sürecin sağlıklı ilerlemesinde sadece tıbbi müdahalelerle yetinilmemektedir. Araştırmalar annenin bebeğini zamanında emzirmesi, kanguru bakımı, yoga, bebek masajı gibi girişimlerin bağlanmanın oluşmasında önemli olduğunu ortaya koymaktadır. (Akarsu vd., 2017: 277). Zira meditasyon ve yoga uygulamaları, annenin bedeninde görülen fizyolojik ve psikolojik değişimlere uyum sağlaması noktasında katkı sağlamaktadır. Annenin meditasyon esnasında karnına dokunup bebeğiyle kuracağı ruhsal iletişim, yaşadığı ve yaşayacağı psikolojik ve fizyolojik stresörlere karşı başa çıkmasına ve bebeğiyle bağlanabilmesine katkı sunacaktır (Akarsu vd., 2017: 277). Ayrıca annenin bu süreçte yaşadığı bazı rahatsızlıkları problem etmemesi gerekmektedir. Yapılan araştırmaya göre annenin psikosomatik veya mide bulantısı, çarpıntı gibi bedensel yaşadığı sıkıntılar doğmamış bebeğe olan bağlanmasına zarar vermemiş hatta onu doğuma hazırladığı için bağı pekiştirmiştir (Siddiqui ve Hagglöf, 2000: 22).

Yukarıda zikredilen bilgiler, annenin gebelik döneminde birtakım sorunlarla baş başa kalabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda doğum uzmanlarına ciddi bir sorumluluk düşmektedir. Uzmanlar, prenatal süreçte olumsuzluklar yaşayan kadınları düzenli bir şekilde izlemelidirler. Bu yapıldığında gebe kadınların sadece fiziksel değil, ruhsal anlamda da takip edilmeleri sağlanacaktır. Ayrıca bu hizmeti veren uzmanların (ebe, doğum uzmanları hekimler vd.) gebelik psikolojisi ve prenatal süreçte görülmesi muhtemel psikiyatrik bozukluklar üzerinde bilgi sahibi olmaları önem arz etmektedir. Böylelikle prenatal süreçte görülebilen psikososyal ve psikofizyolojik reaksiyonların engellenmesi, tanınması, ruh sağlığı desteğinin verilmesi, anne ve bebeğinin sağlığına olumsuz etkilerinin azaltılması açısından etkili olabilecektir (Kuğu ve Akyüz, 2001: 61-62). Bunun yanı sıra bu süreçte annelerin dini

kavramlardan istifade etmesi de önemlidir. Her ne kadar konuyla ilgili yapılan araştırmaların çoğu prenatal dönemle dindarlık arasındaki ilişkiye odaklanmasa da dinin insanın ruh sağlığını pozitif etkilediği inkar edilemez. Bu bağlamda dinin prenatal süreci etkileyen, anneye bu süreçte destek olan birçok yönünden bahsedilebilir. Özellikle İslam dininin gebelik süreciyle ilgili bariz bir yaklaşımı mevcuttur. Ayet ve hadislerde annelik, gebelik, kadın hakları, çocuk hakları gibi birçok ayrıntıya rastlamak mümkündür (Çetin, 2021; Kılıç, 2019: 25). Özellikle bazı ayet ve hadislerde anne hakkına daha yoğun bir temas söz konusudur. Hz. Peygamber'e kime iyilik yapayım diye üç defa soran sahâbiye her defasında annene demesi bunu göstermektedir. Konuyla ilgili Kılıç'ın bir değerlendirmesi söz konusudur. Ona göre bir kadının yaşamında; hamilelik öncesi çocuk sahibi olma arzusu, prenatal dönem, ardından doğum süreci derken bebeğine bakmak noktasında bir devamlılığı söz konusudur. Anne hamile kalmakla beraber psikolojik ve fizyolojik olarak sıkıntı ve zorluklarla karşılaşmaktadır. Gebeliği doğumla biten anne, doğumla beraber korku ve kaygılar yaşamaya başlamaktadır. Bu süreçte doğum hakkında bilinmeyen birçok şey yaşar. Kadın bu dönemde doğum sancıları, stres ve kaygılarını tek başına yaşaması gerekmektedir. Tüm bu zorluklar doğumla bitmemektedir. Doğumun ardından bebeğin emzirilmesi, bakımı, gelişim ve yetişmesi noktasında anne en önemli figür olarak yer almaktadır. Tüm bu sebeplerden dolayı ona göre Kur'an ve sünnetin anne hakkını babaya oranla daha fazla vurgulaması anlamlıdır (Kılıç, 2019: 31).

Dinin prenatal bağlanma şeklinde ifade edilen bağlanma şekline yaklaşımını; çocuk sahibi olma süreci ve gebelik dönemi olmak üzere iki kısımda değerlendirmek mümkündür. Kur'an ve hadislerde çocuk sahibi olmak isteyen kişilere bazı mesajlar söz konusudur. Hatta Hz. Peygamber, çocuk sahibi olmak isteyen eşlere şu önemli duayı yapmalarını tavsiye etmiştir: "Allah'ım, bizi şeytandan, şeytanı da bize rızık olarak vereceğinden (evlattan) uzak tut! (Müslim, Nikah 18). Bu sözden de anlaşıldığı üzere dindar bireyler şeytanın doğacak çocuklarına zarar vermemesi için duaya sığınmaktadırlar. Bu verilerden anladığımız nokta, çocuk sahibi olma arzusunun gebelik sürecini olumlu etkileyebileceğidir. Dolayısıyla çocuk sahibi olma arzusu önemlidir. Nitekim "Gebeliğin istenmesinin anne-bebek bağlanmasını ve anneliğe ilişkin görüşleri olumlu yönde etkilediği" (Bilgin, 2017: 9) söylenmiştir. Araştırmalara göre ebeveynlerin gebeliği önceden planlanmasının kadınları annelik rolüne ve anneliğe psikolojik olarak ve sosyal açıdan hazırlanmasını olumlu etkilemektedir (Bilgin ve Alpar, 2017: 9; Demirbaş ve Kadioğlu, 2014: 205).

Kur'an'ın hamilelik sürecine temas eden bazı ayetleri mevcuttur. Hz. Meryem kıssası bu konuyla doğrudan irtibatlıdır. Hz. Meryem kıssası Kur'an'ın genişçe yer verdiği kıssalardan biridir. Bu kıssa üzerinden Kur'an, birçok konuya temas etmektedir. Bu konulardan biri de Hz. Meryem'in hamilelik sürecidir. Başka bir deyişle prenatal süreçtir. Hz. Meryem kıssasının hikayesi Meryem'in annesi Hanne'nın duasıyla başlamaktadır. Hanne İmran'dan hamile kaldığında şöyle dua eder: “Bir zamanlar İmrân'ın karısı şöyle demişti: Rabbim! Karnımdakini kayıtsız şartsız sana adadım, benden kabul buyur; kuşkusuz sensin her şeyi işiten, her şeyi bilen” (Kur'ân-ı Kerîm, 3: 35). Hanne'nin isteğinin kabul edildiğini Kur'an şöyle ifade etmektedir: “Bunun üzerine rabbi ona hüsnükabul gösterdi ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekeriyyâ'yı da onun bakımı ile görevlendirdi. Zekeriyyâ onun bulunduğu yere, mâbeddeki odaya her girdiğinde yanında (yeni) bir rızık bulur ve Ey Meryem! Bu sana nereden? diye sorar, o da Allah tarafından cevabını verirdi. Kuşkusuz Allah dilediğine sayısız rızık verir” (Kur'ân-ı Kerîm, 3: 37). Bu ayetler, dindarlığın bir kadının prenatal dönemine etki ettiğine dair bir örnektir. Zira Hanne daha çocuğunu doğurmadan önce bu duayı yapmakta ve onun yaşamının Allah'ın istediği şekilde şekillenmesini arzulamakta ve Meryem'i samimi bir şekilde Allah'a adamaktadır (Ebû Zehre, 1196). Bu durum dindarlığın hamilelik sürecinde etkisi olduğunu göstermektedir. Hanne çocuğunu doğurmadan önce Allah'a adaması (İslamoğlu, 1992: 67) ve Allah'ın da bunu kabul ettiğini ifade etmesi hamilelik sürecinde dindarlığın anne ve çocuğuna olan etkilerini göstermektedir. Bu bağlamda prenatal süreçte hamilelerin inandıkları kutsala dua etmeleri, doğacak çocukları için iyi dilekte bulunmaları yaşadıkları zor süreci hafifletebilir. Hatta konuyla ilgili yapılan bir araştırmada, duanın prenatal süreçte en çok tercih edilen davranışlardan biri olduğunu göstermektedir. Buna göre gebelik sürecinde hamile kadınların bebekleri için yaptıkları ilk şey sağlıklı olmaları için dua etmeleridir (Dağlı, 2018: 62). Duanın ilk sırada olması, aslında prenatal süreçte dindarlığın hamilelik sürecindeki etkisine işaret etmektedir. Özellikle duada bebeğin sağlıklı olmasının istenmesi çok anlamlıdır. Kişi bebeğinin nasıl doğacağını bilememektedir. Bu konuda gelişen bilimin de yapabileceği bir şey yoktur. Bu sebeple annelerin, dua vasıtasıyla Allah'la temas kurmaları, ona sığınmaları, hamilelik sürecinde en büyük desteğin, Allah'tan görüleceğine inandıklarını göstermektedir.

Uzmanlar, bu süreçte gebelerin sadece fizyolojik değil, psikososyal kimi değişikliklere maruz kaldığını dolayısıyla sadece fizyolojik bakımdan tıbbi desteğin yetersiz olduğunu ifade

etmektedirler. Zira “Gebelik ve doğum süreci; anne ve baba adayı açısından fizyolojik, psikolojik ve sosyal stres etmenlerinin bir arada olduğu bir dönemdir” (Özcan vd., 2018: 73) Bu sebeple de uzmanlar, fizyolojik değişimlerin yanında psikososyal değişimlerin de tanımlanması, önlenmesi, anne ve bebeğin ruh sağlığını olumsuz etkileyen faktörlerin azaltılması, koruyucu ruh sağlığı desteklerinin verilmesi gerektiğini ifade etmektedirler (Bekmezci, 2015; Kuğu ve Akyüz, 2001). Bu bağlamda dua, bu işlevi yerine getiren önemli faktörlerden biri olabilir. Zira duanın en büyük yansımalarından biri, ruhsal anlamda kişinin kendisini iyi hissetmesine sebep olmasıdır (Türk, 2020: 79). Hamilelik sürecinde bir kadının yaşadığı sıkıntıları anlatacağı, dertleşeceği, ondan talepte bulunabileceğı, kaygılarını dindirebileceğine inandığı güçlü bir desteğe sahip olması ruhsal açıdan bu süreci stressiz, depresyonsuz atlatmasına imkan verebilecektir. Yahut en azından kaygılarının azalmasında önemli bir destek olacaktır. Meryem bebeğini kabul edip, bebeğiyle birlikte inandığı Allah’a teslim etmiştir. Kur’an’ın bu kıssasını okuyan birinin etkilenmesi muhtemeldir. Kişinin hamile kadınlara karşı daha hassas olması, acılarına karşı duyarlı olması, incitmemesi gibi mesajlar içermektedir. Aynı zamanda bu kıssa kadınlara yönelik bazı işaretler içermektedir. Kadının hamilelik sürecinde yalnız kalmayacağını bilmesi, çektiğı sıkıntıların karşılığını Allah’ın vereceğini anlaması hamilelik sürecinde ona destek olmaktadır.

Kur’an’ın bu bağlamda ele aldığı bir diğer kıssa, Hz. Musa’nın annesinin yaşadıklarıdır. Firavun zamanında doğan her erkek çocuk öldürülürdü. O dönemde Hz. Musa’nın annesi de hamiledir ve korkuya kapılır. Hz. Musa’nın öldürülmesinden endişe eder. Bir yandan firavun askerlerinin çocuğunu bulup öldürmelerinden korkar diğer yandan gebelik ağrılarıyla yüzleşmek zorunda kalır. Bu bir kadının dayanamayacağı ve çok zor şartların olduğu bir durumdur. Ancak Allah Hz. Musa’nın annesine ilhamda bulunur ve çocuğunu bir nehre bırakmasını ister. Allah çocuğunu kendisine geri döndüreceğini telkin ederek şöyle der: “Mûsâ’nın annesine, Onu emzir, başına bir şey gelmesinden endişe ettiğinde onu nehre bırak. Korkup kaygılanma. Biz onu sana geri döndüreceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız diye vahyettik” (Kur’ân-ı Kerîm, 28: 7). Bu âyete bakıldığında hamile, zayıf, çaresiz, güçsüz ve çok zor durumda olan bir kadının hali görülmektedir. Bir yandan çocuğunu kaybetme korkusuyla baş başadır. Diğer taraftan doğum sancılarıyla baş etmeye çalışmaktadır. Ancak dindar kişiliğı sayesinde verilen emri uygulamaktan bir nebze bile olsa tereddüt etmemiştir (Şa‘râvî, 1998: 1887). Böyle bir durumda bu kadının, hamilelik sürecini Allah’a inanmayan o

dönemin kadınları gibi geçirdiği söylenemez. Zira insanın dayandığı, güvendiği ve en önemlisi maneviyatla bağlı olduğu bir yaratıcı, böyle kritik zamanlarda en büyük çıkış kapısı olabilmektedir. Araştırmalar göstermektedir ki, gebelik sürecinde annelerin olumlu duygular içerisinde olmaları doğum sonrası ortaya çıkabilecek depresyonu uzaklaştırmaktadır. Başka bir ifadeyle bu süreçte pozitif duygular içerisinde olmak, anneyi, bebeği ve anne ile bebek arasındaki bağı koruyucu bir rol oynamaktadır. Tam tersi bir durum ise yani olumsuz duygular içerisinde olmak ise doğum sonrası depresyonu tetikleyebilmektedir (Bos vd., 2013'ten akt., Sağlam, 2020). Gebelikteki kadınların olumlu duygulanımının doğum sonrası depresyona karşı koruyucu bir faktör olup olmadığı araştırılmıştır. Sonuçlar pozitif etkinin (pozitif duyguları deneyimleme sıklığı) koruyucu bir rol oynadığını, negatif etkinin ise doğum sonrası depresyonun bir yordayıcısı olduğunu göstermiştir (Bos vd., 2013'ten akt., Sağlam 2020). Normal şartlarda Allah'a inanmayan birisi, o tehdit esnasında güven duygusu içerisinde çocuğunu suya bırakması olası bir durum değildir. Zira inancın temel işlevlerinden biri olan güven duygusu kolay oluşamaz (Şa'râvî, 1997: 1887). Bu bağlamda hamilelik sürecinde Allah'a duyulan güven, kişinin yükünü kolaylaştırabilir.

Ayetlere bakıldığında dindarlığın-prenatal süreçle olan ilişkisinin hamilelikten önce başladığı anlaşılmaktadır. Birçok peygamberin daha doğmamış çocuklarına dua etmeleri bunun göstergelerindedir. Söz gelimi Hz. İbrahim'in "Rabbim! Beni ve soyumdan gelecek olanları namazı devamlı kılanlardan eyle; rabbimiz, duamı kabul et" (Kur'ân-ı Kerîm, 14: 40) duası, buna işaret etmektedir. Zira Hz. İbrahim henüz bu duayı yaptığında çocuk sahibi değildi. Bu durumda duanın doğacak çocuğa faydası olacağı düşüncesi, buna yönlendirmiş olabilir. Aslında daha çocuk doğmadan önce ebeveynlerin sahip oldukları Allah düşüncesi, bebekleri için dua yapmaya yönlendirmektedir. Bu şekilde daha doğmamış çocuklarının bela ve musibetlerden uzaklaşmasını arzularak dinin gücüne sığınmışlardır.

Dindarlığın prenatal süreçte etkisi olduğunu gösteren yahut yansıtan bir diğer önemli konu dindarlığın anne karakterine etki eden yönü ve bu etkinin hamileliğe yansıyan bazı tezahürleridir. Çünkü din vasıtasıyla kişi birçok zorluğa göğüs gerebilmekte ve Tanrı'ya sığınarak huzura ulaşmaya çalışmaktadır. Özellikle kişinin dinden hareketle bazı şeyleri hayra yorması, Tanrı'ya sığınması gibi yaklaşımlar kişinin teselli bulmasında, kontrol hissini kazanmasında önemlidir (Ayten, 2012: 65). Ayrıca dindar bir kişi dinin öğretileri ışığında

yaşamını alkol, uyuşturucu, intihar gibi olumsuz davranışlardan uzak tutmaya çalışır. Şunu ifade etmek gerekir ki İslam dini kişinin yaşam biçimini etkileyen kurallar taşır. Kimi şeyleri haram kılan din, kimi şeyleri de teşvik etmiştir. Bu bağlamda İslam’da içki, sigara vb. eylemler doğru bulunmamıştır. Ayrıca kişiye sorumluluk bilinciyle hareket etmesini öğütleyen ayetler vardır. Bu açıdan bakıldığında İslam dinine mensup bir annenin kendisine yüklenilen sorumluluklar çerçevesinde hareket etmesi muhtemeldir. Zira “güçlü bir inanç ve bağlanma, insanların hayata daha iyi bir şekilde adapte olmalarına katkı sağlamaktadır” (Köylü, 2010: 19). Nitekim araştırmalar, beden sağlığı ile din arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Köylü 2010: 19). Bunun neticesinde de güçlü bir bağlanmanın kurulması mümkün olabilmektedir.

Prenatal bağlanmayı etkileyen, annelik rolünün oluşup oluşmamasında rol oynayan birçok faktöre değinilmektedir. Buna göre gebelik sürecinde bakım almama yahut istenildiği gibi zamanında almama, zararlı madde kullanımı, alkol ve sigara kullanma gibi sorumsuz ve riskli davranışlarda bulunma, ebeveynlerin bebeğin cinsiyetini çok fazla önemsemesi, önceki kayıplar, prematüre doğum vb. durumlar riskli faktörler olarak değerlendirilmektedir (Muller, 1990’dan akt. Dereli 2013). Zikredilen bu faktörlerden bazıları (prematüre doğum, önceki kayıplar vb) farklı bir araştırmanın konusu olsa da içki içmek, sigara, esrar, kokain gibi zararlı madde kullanmak vb. alışkanlıklar hamilelik sürecinde bebeğe zarar verdiği belirtilmektedir (Murkoff ve Mazel, 2019-95-101).“Yine yapılan bir araştırmada hamilelikte kendi sağlığına ve fetüsün sağlığına zarar veren alışkanlıklara (sigara içme, fazla ilaç kullanma, sağlıksız beslenme, erken doğuma sebep olabilecek testler vb.) sahip annelerin bağlanma konusunda sorun yaşadığı tespit edilmiştir” (Vedova vd., 2008: 253). Bu eylemler İslam’ında karşı çıktığı, onaylamadığı ve genellikle de dindar hamilelerin uzak durduğu davranışlardır. Bu bağlamda dinin anneye bazı şeyleri yasaklaması üzerinden bağlanmayı olumlu etkilediğini söylemek mümkündür. Esasen dinin, hamilelik sürecini, çocuk sahibi olma arzusunu sevgi ve şefkat penceresinden ele alması, anneyi bu minvalde yönlendirmesi, onu kötülüklerden alı koyma noktasında etkin rol üstlenmektedir. Dolayısıyla ebelerin, hemşirelerin hamilelik sürecinde zararlı madde kullanan hamileleri uyarması ve tedaviye almasını din ilahi yasaklarla uygulamaktadır.

İslam dininde hamilelik sürecinde anne karnındaki bebeğin birtakım hakları olduğu gibi aynı zamanda hamile kadına da bazı haklar tanınmıştır. İslam’da özellikle bu süreçte annenin kendisini kötü hissetmemesi için erkeğin eşini boşaması uygun görülmemiştir. Boşanma uygun görülmemesine rağmen gerçekleştiğinde kadına nafaka tahsis edilmesi istenilmektedir: “(Boşadığınız) Kadınları, gücünüz oranında oturmakta olduğunuz yerin bir yanında oturtun, onlara darlık ve sıkıntıya düşürmek amacıyla zarar vermeyin. Eğer onlar hamile iseler, yüklerini bırakıncaya (doğumlarını yapıncaya) kadar onlara nafaka verin. Şayet sizler için emzirirlerse, onlara ücretlerini ödeyin. Kendi aranızda maruf üzere görüşüp-konuşun. Eğer güçlük içine girerseniz, bu durumda onun için bir başkası emzirebilir” (Kur’ân-ı Kerîm, 65: 6). Bu ayette hamilelik sürecinde kadına karşı daha hassas olunması noktasında mesajlar içermektedir. Zira ayette “onlar yüklerini bırakıncaya kadar” ifadesi onların o süreçte çektikleri acılara işaret etmekte ve hamileliğin onlar için bir yük olduğu ifade edilmektedir. “Biz insana anne babasına en güzel şekilde davranmasını önemle emrettik. Çünkü annesi onu nice zahmetlere katlanarak karnında taşımış ve nice güçlüklerle doğurmuştur” (Kur’ân-ı Kerîm, 46: 15) ayeti, bu yükün çok zor ve meşakkatli olduğunu göstermektedir. Ayette dikkatimizi çeken konu, anneye iyi davranılmasının gerekçelerinden biri olarak onun hamilelik sürecinde yaşadığı sıkıntılar gösterilmesidir. Yani başka bir ifadeyle, bir kadının hamilelik sürecinde çektiği sıkıntıları din, anlamlı görmekte ve bunun ödüllendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Ayetlerin hamilelerin yaşadığı zorlu sürece temas etmesi, kadının Allah’ın gözetiminde olduğu ve bu süreçte Allah’la olan bağlarının koparılmaması gerektiği şeklinde anlaşılabilir. Günlük yaşantıda kadınların birtakım ibadetlerle Allah’a yakınlaşmaları ve buna hamilelik sürecinde de devam etmelerinin onlara pozitif yansımaları olabilmektedir. Nitekim “deneysel araştırmalar dindarlığın kritik durumlarda genellikle yoğunlaştığını ya da “hızlandığını” göstermiştir” (Pargament, 1997: 286). Dolayısıyla hamilelerin karşılaştıkları fiziksel ve manevi sorunların, kaygıların giderilmesinde dindarlık önemli bir rol üstlenebilir. Şöyle ki, Allah’a bağlı olan ebeveynler bu süreçte yaşanan fiziksel ve ruhsal bazı değişim ve zorlukların üstesinden gelme noktasında tıbbi tedavinin yanında ibadetlerle maneviyatlarını güçlendirerek kaygılarını azaltabilmektedirler.

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsan yaşamının en önemli ve gizemli dönemlerinden biri anne karnında geçirdiği dönemdir. Bu süreç birçok bilinmezi kendisinde barındırmakta ve pek çok sorunun da cevap aranmasına yol açmaktadır. Bebeğin henüz anne karnındayken annesiyle kurduğu bağın, doğum sonrası hayatının ilk dönemlerine ve tüm geleceğine olan etkileri, özellikle de dinin bu süreç içerisinde ne gibi bir etkisinin olduğu ele alınması gereken önemli konuların başında gelmektedir.

Uzmanlar, bebeğin hayatını doğrudan etkileyen maddi-manevi etkenleri araştırmalarına konu edinmişlerdir. Prenatal bağlanma ve bağlanma kuramı bu açıdan üzerinde durulan konulardandır. Gerek prenatal bağlanma gerekse de bağlanma kuramı anne ile bebek arasındaki bağı ele almakta ve bu doğrultuda insanın ileriki yaşamını etkileyen faktörlere yoğunlaşmaktadır. Bebeğin anne karnındayken ve doğum sonrası döneminde bağlanmanın büyük bir önemi olduğu yerli ve yabancı çalışmalarca kanıtlanmıştır. Prenatal dönemde anne bebek arasındaki ilişkide üzerinde durulması gereken konulardan biri de dindarlığın bu dönemlerde gerek anneye gerek bebeğe gerekse de prenatal bağlanmaya nasıl bir etkisinin olduğudur. Zira dinin insan hayatını doğrudan ve dolaylı yönden etkileme gücüne sahip olması, bu süreçlere nasıl müdahil olduğunun anlaşılmasını gerektirmektedir. Bu çalışmada dindarlığın, prenatal süreçte ve doğum sonrası dönemde anne- bebek üzerinde ne gibi etkilerinin olduğu ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışmamızda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Doğum öncesi bebeğin gelişim süreçlerini ifade eden ve prenatal bağlanmanın oluşum süreçlerini içeren üç trimester döneminin her biri, anne- bebek açısından hayattır. Birinci trimesterin sonunda tüm organları oluşan bebeğin, dış dünyayla iletişiminin başlangıcı bu dönemde oluşmaktadır. İlk öğrenme faaliyetleri de bu süreçte gelişim göstermektedir. İkinci trimester döneminde bebeğin hareketleri anne tarafından hissedildiği gibi bebek de anne ve babasının seslerini duyabilmektedir. Bu bağlamda bebeğiyle iletişim kurmaya çalışan ve hareketlerini hissetmeye odaklanan bir annenin bunları hissetmeyen, bebeğine odaklanmayan bir anneye oranla bebeğine daha güvenli bağlanması olasıdır. Bazı uzmanların bu süreci prenatal bağlanmanın temellerinin atıldığı dönem olarak ele almaları bu sebeple önemlidir.

Hamileliğin son dönemi olan üçüncü trimester, bebek açısından bakıldığında sistemleri yerli yerinde olup doğuma kadar olgunlaşma evresindedir. Kadın açısından bakıldığında ise ağrı ve sancuların arttığı bir dönemdir. Tüm bu süreçlerin kadın açısından fiziksel ve duygusal bir takım zorlukları içermesi, kadının tıbbî ve manevi bir takım desteklerden faydalanmasını önemli kılmaktadır. Kadının sahip olduğu dindarlık bu fiziksel/psikolojik değişim ve meşakatlere karşı takındığı tutum ve hislerini etkileyeceği gibi dolaylı olarak bu etkinin bebeğine ve nihayetinde anne ile bebek arasında kurulan duygusal bağa yansımaları da kuvvetle muhtemeldir.

Bowlby'nin bağlanma kuramının ele alındığı şekliyle bağlanma biçimlerinin birçok açıdan dindarlık ile ilişkisi olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda bağlanma kuramının esas unsuru olan ve hassasiyetle ele alınmasının gerekliliğine atıfta bulunulan annenin yahut yakın bakım veren kişinin, bebeğin kişiliğinin gelişiminde merkezi bir yerde olduğu tezinin benzerine İslam dininde de vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu yönüyle gerek bağlanma kuramının gerekse de dinin anne yahut yakın bakım veren kişinin bebeğin gelişiminde merkezi bir yerde olduğunu ifade etmeleri, anne-bebek bağlanması noktasında yaklaşımlarının örtüştüğünü göstermektedir.

Bağlanma kuramında bebeğin hangi gerekçelerden dolayı annesine bağlandığı noktasında bir fikir birlikteliği olmasa da Bowlby bunu bebeğin korunma ihtiyacına dayandırmaktadır. Zira bebeğin korunma ihtiyacından kaynaklı birine sığınma isteği, kişiyi ileriki yaşamında Tanrı'ya yönlendirebilmektedir. Çünkü kişinin birine sığınma isteği bireyi, daha güçlü birine sığınmaya yönlendirmektedir. Tanrı'nın her şeye gücünün yetmesi, zor zamanlarında insanın yardımına koşması gibi düşünceler, kişinin Tanrı'ya bağlanmasına etki eden faktörler olabilmektedir. Özellikle dua bu göstergelerden biridir. Çalışmada bireylerin özellikle zor zamanlarında Tanrı'ya duayla yöneldiklerini ortaya koyan birçok veriye rastlanmıştır.

Öte yandan çalışmada annenin yahut yakın bakım veren kişinin dindar bir kişiliğe sahip olup olmamasının da çocuğun Tanrı tasavvurunu doğrudan etkileyebileceği anlaşılmıştır. Çocuklarını sürekli cezalandıran, haksızlığa maruz bırakan, sevgi ve şefkat göstermeyen ebeveynlerin çocuklarının Tanrı tasavvuru ile bunun tam tersi bir şekilde davranan yani sevgi şefkat ve merhametle çocuklarını eğiten ebeveynlerin çocuklarının Tanrı tasavvuru birbirinden

farklılaşabilmektedir. Zira haksızlığın ve cezanın olduğu bir ailede çocuğun Tanrı tasavvurunun olumsuz olması kuvvetle muhtemeldir. Bu açıdan bakıldığında bireylerin Tanrı tasavvurunun oluşmasında ilk eğitimin başka bir ifadeyle bağlanma sürecinin hassas olduğu ortaya çıkmıştır.

Bağlanma stilleriyle dindarlık arasında bir ilişkinin olup olmadığı meselesi de bu araştırmada üzerinde durulan konulardan biridir. Bağlanma kuramcıları; bebeğin anneden ayrılma, yabancıyla kalma ve tekrar anneye kavuşma durumlarında bebeğin verdiği tepkiden hareketle anne-bebek ilişkisini güvenli, kaygılı ve kaçınan şeklinde formüle etmişlerdir. Bebeklik döneminde anne ile kurulan bağlanmada bu üç stilden biri yahut kimi durumlarda birden fazla stile rastlanılmaktadır. Aynı durumun Tanrı ile bağlanmada da görülmesinin mümkün olduğu bu çalışmada tespit edilen konulardan biridir. Güvenli bağlanma, anne-bebek iletişiminin iyi bir düzeyde olmasıyla ilişkilidir. Yani sevgi, şefkat, ilgi gibi değerler güvenli bağlanmayı oluşturmaktadır. Tam tersi bir durumda da yani bebeğin ihmal edildiği, anne yahut yakın bakım veren kişinin görevini yerine getirmediği, bebeğe olumsuz hisler taşımak ve bunu ona yansıtmak gibi durumlarda ise güvensiz bağlanma kaçınılmazdır. Dindar bir bireye bakıldığında benzer bir duruma rastlanılmaktadır. İslam dininde iman, güvenin yansıdığı en önemli kavramlardan biridir. İman sahibi bir bireyin, Tanrı ile olan ilişkisinde güven, sevgi, şefkat, destek, iyi bir iletişim vb. olumlu özelliklerin ön planda olduğu bir ilişki hakimdir. İslam'ın Tanrı tasavvurunun temelini de bu olumlu hasletler oluşturur. Tanrı merhamet eden, seven, zorluk anında destek olan, insanlara adil davranan, kötülükleri uzaklaştıran vb. olumlu özelliklere sahip biri olarak anlatılmaktadır. Bu yönüyle bağlanma kuramındaki güvenli bağlanma ile İslam'da güvenli bağlanma arasında ciddi anlamda benzerlikler hakimdir. Bağlanma kuramında güvenli bir ortamın sağlanması bireyin kaygılarını giderdiği gibi dindar bireylerde Tanrı'yla kurdukları güvenli bağlanmayla kaygılarını giderebilmektedirler. Benzer şekilde diğer bağlanma stillerinin de dinde yansımaları olduğu çalışmada görülmüştür. İnsanların hepsinin aynı Tanrı tasavvuruna sahip olmamaları, küçükken aileleriyle kaçınan yahut kaygılı bağlanan bireylerin olması, dine ve Tanrı'ya olumsuz yaklaşan bireylerin varlığı gibi nedenler kişilerin Tanrı tasavvurunda gelgitler yaşayabileceği tüm bireylerin güvenli bağlanma gösteremeyebileceği, kimi zaman kaçınan kimi zamanda kaygılı bir bağlanma stili yansıtabileceği çalışmada ortaya konulan meselelerden biridir. Bu bağlamda İslam dininde tövbe kavramına sürekli atıfta bulunulmasının önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Zira tövbenin varlığı, insanın bağlanma tarzının değişebileceği, farklı stiller yansıtabileceği, gelgitler

yaşayabileceğinin bir kanıdır. Bu bağlamda dindar bireylerin güvene dayalı bir bağlanma stilini Tanrı'yla yaşamaları noktasında tövbe bir fırsat olarak durmaktadır.

Hamilelik dönemini ifade eden prenatal bağlanmanın da bazı yönleriyle dindarlık ile ilişkisi olduğu görülmüştür. Bağlanma kuramında bağlanmanın somut göstergeleri olarak anne-bebek bağlanması gösterilirken prenatal bağlanmada ise daha çok anne faktörü üzerinde durulmuştur. Prenatal bağlanmada anne figürü üzerinde durulmasının gebelik sürecini sadece annenin yaşadığı bir süreç olarak değerlendirmemek gerekir. Nitekim çalışmada bebeğin bu süreçten etkilendiğini gösteren verilere yer verilmiştir. Prenatal sürecin anne ile bebeğin bağlanma şeklini etkilediği bu yönüyle de insan için bağlanmanın çok önceleri başladığı görülmüştür. Bununla beraber prenatal dönemde annenin bu süreci sağlıklı ve bağlanma temelli geçirmesi noktasında bir dizi tavsiyelere yer verildiği, bu tavsiyelerin bir kısmının tıbbî, bir kısmının yoga, meditasyon, müzik, masaj, gevşeme terapileri gibi alternatif bazı içerikler olduğuna çalışmada değinilmiştir. Tam da burada dindarlığın da prenatal süreçte bir etkisi olabileceğini gösteren verilere yer verilmiştir. Prenatal dönemde annenin dindar olmasının hamilelik sürecini olumlu etkileyebileceğini gösteren araştırmalara çalışmada yer verilmiştir. Hamile kadınların dinin uygun görmediği alkol, sigara vb. kötü alışkanlıklardan uzaklaşmaları, ruh-beden sağlıklarını önemsemeleri, fiziksel bazı değişimlerden psikolojik olarak etkilenmemeleri, bebeklerini Tanrı'nın bir emaneti olarak kabul etmeleri vb. duygu ve düşüncelere rastlanabilmektedir. Ayrıca henüz doğmamış çocukları hakkında kaygı durumlarının en aza inmesi noktasında da dinin etkin bir faktör olması mümkündür. Zira Tanrı'ya güvenen annelerin kendilerinin ve çocuklarının hayatlarında karar alıcı asıl kişinin Tanrı olduğu şuuruна sahip olmaları bir yönüyle onların içlerinin huzurla dolmasına yol açabilmektedir. Ayrıca bu zorlu süreci daha kolay geçirmeleri mümkün olabilmektedir. Dindar hamilelerin, dini başa çıkma göstergelerinden dua, namaz gibi ibadetlerle Tanrı'ya sığınmaları bu durumu yansıtıcı mahiyettedir.

Bu çalışmada tespit edilen bir diğer nokta, Kur'an'da prenatal bağlanmayla ilişkilendirilebilecek çok fazla âyetin olmasıdır. Bu bağlamda Kur'an'da, hamile kadınlara iyi davranılması gerektiğini gösteren birçok ayet mevcuttur. Ayrıca Kur'an'ın hamilelik sürecini hassas bir denklemde ele aldığı ve kadınların yaşadıkları maddi-manevi zorlukların farkında olduğunu yansıtan birçok öğretiye de rastlanılmıştır. Öyleki Kur'an prenatal süreçte kadının

yaşadığı zorlukları ve geçirdiği merhaleleri canlı örnekler üzerinden (Meryem, Hanne vb.) ele alması aslında Tanrı'nın annenin her haline şahitlik ettiğini ve yaşadığı zorlukların farkında olduğunu bir göstergesidir. Bu hükümler doğrultusunda geliştirilen inançların ve bu inançlara dayalı dindarlığın, prenatal bağlanmaya olumlu etkileri olduğunu yansıtıcı araştırmalar bu çalışmada ele alınmıştır. Dolayısıyla dindarlığın, hamilelik sürecine olumlu yansımaları olduğunu ve kadının gebelik sürecine tesir edebildiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Adler, A. (2021). *Çocuk Eğitimi*. Kamuran Şipal (çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Ainsworth, M. D. S. ve Bell, S. M. (1972). Mother-Infant Interaction and the Development of Competence. *Grant Foundation, New York, N.Y.; Office of Child Development (DHEW), Washington, D.C.*
- Ainsworth, M. D. S. ve Marvin, R. S. (1995). On the Shaping of Attachment Theory and Research: An Interview with Mary D. S. Ainsworth. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 60. (2/3), 2-21.
- Akarsu, R. H., Tuncay, B. ve Alsaç, S. Y. (2017). Anne-Bebek Bağlanmasında Kanıta Dayalı Uygulamalar. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6 (4), 275-279.
- Akdemir, D., Pehlivan Türk, B., Ünal, F. ve Özusta, Ş. (2009). Otistik Bozukluk ve Gelişim Geriliğinde Bağlanmaya Yönelik Sosyal Davranışların Karşılaştırılması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20 (2), 105-117.
- Akyüz, D. (2011). *Ergenlerin Ebeveynleriyle Yaşadıkları Problemleri Çözüm Biçimleri İle Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişkide Özerkliğin Aracı Rolünün İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Atar, F. (1989). *Akika*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
- Atasever, İ. ve Çelik, A. S. (2018). Prenatal Stresin Ana-Çocuk Sağlığı Üzerine Etkisi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 21(1), 60-68.
- Aydın, M. S. (2018). *Din Felsefesi*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Ayten, A. (2010). *Tanrı'ya Sığınmak / Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık.

- Ayten, A., Göcen, G., Sevinç, K. ve Öztürk, E. E. (2012). Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Ampirik Bir Araştırma, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12 (2), 45-79.
- Badem, A. ve Zeyneloğlu, S. (2021). Gebelerin Prenatal Bağlanma Düzeyleri ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 37-47.
- Başal, H. A. (2006). Türkiye’de Doğum Öncesi, Doğum ve Doğum Sonrası Çocuk Gelişimi ve Eğitimine İlişkin Gelenek, Görenek ve İnançlar. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19 (1), 45-70.
- Bekmezci, H. ve Özkan, H. (2016). Gebelikte Psikososyal Sağlık Bakım, Prenatal Bağlanma ve Ebe-Hemşirenin Sorumlulukları. *Uluslararası Hakemli Kadın Hastalıkları ve Anne Çocuk Sağlığı Dergisi*, 50-62.
- Berument, S. K., Sümer, N. ve Sayıl, M. (2016). *Anne Duyarlığı ve Çocuklarda Bağlanma*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bilecik, S. (2017). Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15 (33), 7-38.
- Bilgin, Z. ve Alpar, Ş. E. (2018). Kadınların Maternal Bağlanma Algısı ve Anneliğe İlişkin Görüşleri. *HSP*, 5 (1), 6-15.
- Bowlby, J. (2013). *Başlanma: Bağlan ve Kaybetme*. Nur Nirven-Nüket Diner (çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Bowlby, J. (2014a). *Ayrılma*. Müge Günay (çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Bowlby, J. (2014b). *Sevgi Bağlarının Kurulması ve Bozulması*. Meltem Kamer (çev.). İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.
- Bowlby, J. (2015). *Kaybetme*. Tuğrul Veli Soylu (çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Brandon, A. R., Pitts, S., Denton, W. H., Stringer, C. A. ve Evans, H. M. (2009). A History Of The Theory Of Prenatal Attachment. *Journal Of Prenat Perinat Psychol Health*, 23(4): 201–222.
- Brisch, H. K. (2019). *SAFE - Ebeveyn ve Çocuk Arasında Güvenli Bağlanma*. Mehtap Albay Baker (çev.). İstanbul: Zahrada Yayınları.

- Buhârî, M. İ. (2001). *el-Câmi 'u's-şahîh*. (nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr). Dâru Tavki'n-Necât.
- Buldur, A. H. ve Göcen, G. (2021). Plansız Gebelik Sürecindeki Kadınların Dini, Manevi ve Psikolojik Durumlarının İncelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi* 19 (42), 337-374.
- Bulut, M. B. ve Yıldız, M. (2018). Tanrı'ya Bağlanma Biçimlerinin Beş Faktör Kişilik Özelliklerine Göre Yordanması. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 79-98.
- Clark, W. H. (1998). Çocuklukta Din. Adil Çiftçi-Murat Yıldız (çev.). *D.E. Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10, 183-205.
- Cohen, A. B., ve Koenig, H. G. (2016). Din ve Ruh Sağlığı. Mustafa Koç (çev.). *Balıkesir İlahiyat Dergisi*, 2(1), 153-160.
- Çayır, C. (2013). Çocuklarda Tanrı Tasavvuru Üzerine Bir Araştırma. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 25-60.
- Coşkun, A. M., Arslan, S. ve Okcu, G. (2020). Gebe Kadınlarda Gebelik Algısının Stres, Demografik ve Obstetrik Özellikler Açısından İncelenmesi. *Koç Üniversitesi Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 17 (1), 1-8.
- Cranley, M. S. (1981). Development of a Tool for the Measurement of Maternal Attachment During Pregnancy, *Nursing Research*. Semptember/October, 30 (5), 281-284.
- Çetin, A. (1995). *Ezan*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
- Çetindağ Karatlı, S. K. (2020). *Gebelerde Beden Algısı, Eş Uyumu ve Prenatal Bağlanmanın Fetal Büyümeye Etkisi*. (Uzmanlık Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği, Ankara.
- Çevik, F. T. ve Kurnaz, F. B. (2019). Prenatal Bağlanma Ölçeği: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *H.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 6 (2), 112-138.
- Dacey, J. S., Mack M. D. ve Fiore, L. B. (2017). Çocuklarda Aşırı Kaygı ve Kaygı Azaltma Yöntemleri. Işık Doğangün (çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dağlı, K. (2018). *Gebelikte Bebeğe Yönelik Yapılan Hazırlıkların Prenatal Bağlanma İle İlişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Aydın.

- Demir, E. Y. (2018). Mükemmel Annelik Mümkün Mü?. *Klinik Tıp Bilimleri Dergisi*, 6 (1), 14-18.
- Demirbaş, H. ve Kadioğlu, H. (2015). Prenatal Dönemdeki Kadınların Gebeliğe Uyumu ve İlişkili Faktörler. *Clinical And Experimental Health Sciences*, 4 (4), 200-206.
- Demirdağ, M. F. (2017). Bağlanma Kuramı'nın Kökenleri: John Bowlby ve Mary Ainsworth, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 76-90.
- Dereli, S. Y. (2013). Prenatal Anne- Bebek Bağlanması. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 10 (3), 28-33.
- Doan, H. McK. ve Zimerman, A. (2002). Prenatal Attachment: Where Do We Go from Here?. *International Journal of Prenatal and Perinatal Psychology and Medicine*, 14 (3/4), 177-188.
- Doan, H. McK. ve Zimerman, A. (2008). Prenatal Attachment: A Developmental Model. *International Journal of Prenatal and Perinatal Psychology and Medicine*, 20 (1/2), 20-28.
- Doğan, M. (2014). *Dindarlık, Sabır ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişkiler*. (Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Duyan, V., Kapısız, S. G. ve Yakut, H. İ. (2013) Doğum Öncesi Bağlanma Envanteri'nin Bir Grup Gebe Üzerinde Türkçeye Uyarlama Çalışması. *The Journal Of Gynecology*, 10 (39), 1609-1614.
- Ebû Zehre, M. (t.y.). *Zehretü't-tefâsîr*. Dârü'l-fikri'l-Arabi.
- Elkin, N. (2015). Gebelerin Stresle Başa Çıkma Tarzları ve Bunları Etkileyen Faktörler. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 8 (1), 22-31.
- Erikson , E. H. (2020). *İnsanın 8 Evresi*. Gonca Akkaya (çev.). İstanbul: Okyanus Yayıncılık.
- Eryücel, S. (2013). *Yaşam Olayları ve Dini Başa Çıkma*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Feldman, J. B. (2007). The Effect of Support Expectations on Prenatal Attachment: An Evidence-Based Approach for Intervention in an Adolescent Population. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 24 (3).
- Frankl, V. E. (2021). *İnsanın Anlam Arayışı*. Özge Yılmaz (çev.). İstanbul: Okyanus Yayınları.

- Freud, S. (2021). *Bilinçaltı*. (Ahmet Necip Yılmaz). Ankara: Yason Yayıncılık.
- Fromm, E. (2021). *Sevme Sanatı*. Işıtan Gündüz (çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Günay, T. (1994). *Din*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
- Güneş, A. (2020). *Güvenli Bağlanma*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Hacıkeleşoğlu, H. ve Karaca, F. (2021). Ebeveyn Tutumlarının Tanrı Tasavvuru İle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 53, 195-236.
- Hayta, A. (2006). Anneden Tanrı'ya: Bağlanma Kuramı ve İslâm'da Tanrı Tasavvuru. *DED*, 4 (12), 29-63.
- Hayta, A. (2017). *Tanrı'ya Bağlanmak: Bağlanma Kuramı ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi*. İstanbul: Onto Yayınları.
- Hökelekli, H. (1993). *Çocuk*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
- Hökelekli, H. (2017). *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları.
- İslamoğlu, M. (1992). *Adayış Risalesi*, İstanbul: Denge Yayıncılık.
- Janbakhishov, C. E. (2013). *Gebelerde Anksiyete, Depresyon, Yetişkin Bağlanma Özellikleri, Prenatal Bağlanma Düzeyleri ve Fetusun İntrauterin İyi Hali İlişkisinin Değerlendirilmesi: Prospektif Bir Çalışma*. (Uzmanlık Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi, İzmir.
- Jesse, D. E., Schoneboom, C., ve Blanchard, A. (2007). The Effect of Faith or Spirituality in Pregnancy: A Content Analysis. *Journal of Holistic Nursing*, 25 (3), 151-158.
- Jordan, S. ve Ufberg, D. (2016). *Hamilelik Kullanım Klavuzu*. Aylin Yeğin (çev.). İstanbul: Martı Yayınları.
- Karakaş, N. M. ve Dağlı, F. Ş. (2019). Bebeklerde Bağlanmanın Önemi ve Etkileyen Etmenler. *Türk Pediatri Arşivi*, 54 (2), 76-81.
- Karakaya, S. (2008). *Dindarlık ve Kişilik Arasındaki İlişki, Allport ve Fromm'un Karşılaştırmalı Analizi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- Kartopu, S. ve Tanrıverdi, H. (2013). Dini Kavramlarla İlgili Algıların Oluşumunda Çocukluk Döneminin Etkisi: Gümüşhane Üniversitesi Örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(7), 621-656.
- Kaya, M. ve Küçük, N. (2017). İbadetler İle Hayatın Anlamı ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42, 17-43.
- Kaya, N. (2018). *İyi Aile yoktur*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemp, V. H. ve Page, C. K. (1986). Maternal Prenatal Attachment in Normal and High-Risk Pregnancies. *Journal Of Obstetric, Gynecologic, & Neonatal Nursing*. 16, (3), 179-184.
- Kılıç, D. (2019). *Gebelik Sürecinde Dini Manevi Yaşam Üzerine Nitel Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kirkpatrick, L. A. (2006). Din Psikolojisinde Bağlanma Kuramı. Mustafa Koç (çev.). *Bilimname* 10 (1), 133-172.
- Kocatepe, K. (2009). *Hafta Hafta Gebelik*. İstanbul: Papatya Yayınları.
- Kocayörük, E. (2012). Öz-Belirleme Kuramı Açısından Ergenlerin Anne Baba Algısı İle Duyuşsal İyi Oluşları Arasındaki İlişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (37), 24-37.
- Kohn, A. (2021). *Koşulsuz Ebeveynlik*. Yiğit Ataman (çev.). Ankara: Görünmez Adam Yayıncılık.
- Koptur, A. ve Güner, E. T. (2017). Fetüs ve Yenidoğanda Bağlanmanın İki Yüzü: Maternal ve Paternal Bağlanma. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 33 (3), 138-152.
- Korkmaz, N. E. (2011). İslam Açısından Bağlanma Kuramının Değerlendirilmesi: Teorik Bir Yaklaşım. *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları*, 4 (1), 297-312.
- Korkmaz, N. E. (2012). Tanrı'ya Bağlanma ve Psikolojik İyi Olma. *Toplum Bilimleri*, 6 (12), 95-112.
- Köylü, M. (2010). Ruh ve Beden Sağlığı İle Din İlişkisi Üzerine Yapılan Araştırmaların Bir Değerlendirmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 28, 5-36.

- Kuğu, N. ve Akyüz, G. (2001). Gebelikte Ruhsal Durum. *C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 23 (1): 61-64.
- Kurt, A. (2009). Dindarlığı Etkileyen Faktörler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 1-26.
- Maslow, A. (2021). *İnsan Olmanın Psikolojisi*. Okhan Gündüz (çev.). İstanbul: Kuraldışı Yayınları.
- Masterson, J. F. (2013). “Bağlanma Kuramı ve Nesne İlişkileri Kuramı Nürobiyolojik Kendilik Gelişimini Bütünleştirme” *Bağlanma Kuramı ve Nürobiyolojik Kendilik Gelişimi Açısından Kişilik Bozuklukları*. Ed., James F. Masterson, M.D. Habibe Şentürk (çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Muller, M. E. (1996). Prenatal and Postnatal Attachment: A Modest Correlatio, *JOGNN Clinical Studies*. 25 (2), 161-166.
- Murkoff, H.E. ve Mazel, S. (2019). Bebeğinizi Beklerken Sizi Neler Bekler. Nihal Gökçe (çev.). İstanbul: Pilon Yayınları.
- Nacar, E. H. ve Gökkaya, F. (2019). Bağlanma ve Maternal Bağlanma Konusunda Bir Derleme. *Cyprus Turkish Journal of Psychiatry & Psychology*, 1(1), 49-55.
- Oya, K. ve Şirin, A. (2009). Maternal Bağlanma Ölçeği'nin Türk Toplumuna Uyarlanması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6 (1), 188-202.
- Özcan, H., Arar, İ. ve Çakır, A. (2018). Babalar ve Gebelik Süreci. *Zeynep Kamil Tıp Bülteni*, 49(1), 72-76.
- Özer, İ. Ö. (2018). Bağlanmanın Doğal Sonucu: Ayrılma Kaygısı. *ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 125-134.
- Özkan, B. (2019). *Yetişkinlerde Bağlanma Stilleri ve Dini Başa Çıkma İlişkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pargament, K. L. (2005). Acı ve Tatlı Dindarlığın Bedelleri Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme. Ali Ulvi Mehmedoğlu (çev.). *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 279-313.
- Parker, L. ve Nicholson, B. (2020). *Kalpten Bağlı: Bağlanma Temelli Ebeveynlik Eşliğinde Şefkatle Çocuk Yetiştirme Rehberi*. Yiğit Ataman (çev.). İstanbul: Görünmez Adam Yayınları.

- Pavlov, I. P. (2017). *Psikopatoloji ve Psikiyatri*. Burak Erdoğan (çev.). İstanbul: Roza Yayınevi.
- Pisoni, C., Garofoli, F., Tzialla, C., Orcesi, S., Spinillo, A., Politi, P., Balottin, U., Tinelli, C. ve Stronati, M. (2016). Complexity of parental prenatal attachment during pregnancy at risk for preterm delivery. *J Matern Fetal Neonatal Med*, 29 (5): 771-776.
- Rapee, R. M., Spence, S. H., Cobham, V. ve Wignall, A. (2021). Rasim Baykaldı (çev.). *Çocukta Özgüven Kaygılı Çocuğa Yardım*. Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Rio, C. D. M. ve White, L. J. (2016). Maneviyatı Dindarlıktan Ayırmak: Hilomorfik Bir Bakış Açısı. Selma Baş (çev.), 37(1), 73-113.
- Russell, B. (1997). *Din İle Bilim*. Akşit Göktürk (çev.). İstanbul: Yapı kredi Yayınları.
- Sağlam, B. (2020). *Prenatal Dönemde Kadınlarda Psikolojik İyi Oluşu Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Set, Z. (2019). *Bağlanma Kuramı ve Psikopatoloji*. Ankara: Gece Akademi Yayınları.
- Sevinç, K. (2017). Ateizmin Boyutları ve Tipleri. *İslâmî İlimler Dergisi*, 12 (3), 101-132.
- Seyhan, B. Y. (2014). Üniversite Öğrencileri Örnekleminde Dua Tutumu ve Tanrı Tasavvuru. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 14 (2), 175-204.
- Seyhan, B. Y. (2014). Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 65-97.
- Siddiqui, A. ve Hagglöf, B. (2000). Early Human Development, 59, 13-25.
- Siddiqui, A., Hagglöf, B. ve Eisemann, M. (1999) An exploration of prenatal attachment in Swedish expectant women, *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 17 (4), 369-380.
- Sinanoğlu, M. (2021). İman. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* Erişim 02 Şubat 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/iman>
- Solter, A. J. (2010). *Bilinçli Bebek*. Ayşegül Cebenoyan (çev.). İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.
- Soysal, A. Ş., Bodur, Ş., İşeri, E. ve Şenol, S. (2005). Bebeklik Dönemindeki Bağlanma Sürecine Genel Bir Bakış. *Klinik Psikiyatri*, 8, 88-99.
- Spilka, B., Shaver, P. ve Kirkpatrick, L. A. (2001). Din Psikolojisi Açısından Genel Bir Atıf Kuramı. Ali Kuşat (çev.). *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 171-195.

- Subaşı, H. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Tanrı İle İlişkilerinin Bağlanma Kuramı Açısından Değerlendirilmesi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12 (3), 175-198.
- Şa‘râvî, M. M. (1998). *el-Cihâd fi’l-İslâm*. Kahire: Mektebü’t-turas el-İslamî.
- Temiz, Y.E. (2014). *Yetişkinlerde Dini Başa Çıkma Yöntemi Olarak Duâ*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Thomas, P. (2009). *Gebelik Sağduyulu Yaklaşım*. İstanbul: Delta Yayınları.
- Thompson, J. (2006). *Gebelikten Doğuma Hamilelik*. Selahattin Karakuş-Tülin Bozkurt (çev.). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Topaloğlu, B. (2021). Esmâ-İ Hüsnâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Mart 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/esma-i-husna>
- Tunçel, N. T. ve Süt, H. K. (2019). Gebelikte Yaşanan Anksiyete, Depresyon ve Prenatal Distres Düzeyinin Doğum Öncesi Bebeğe Bağlanmaya Etkisi. *Jinekoloji- Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi*, 16 (1), 9-17.
- Türk, N. (2020). İslâm’da Duanın Ruh Sağlığına Katkısı. *Kilitbahir*, 17, 74-109.
- Tüzün, O. ve Sayar, K. (2006). Bağlanma Kuramı ve Psikopatoloji. *Düşünen Adam*, 19 (1), 24-39.
- Usta, M. G. ve Balıkçı, A. (2012). Prenatal Stresin Nüregelişimsel Etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4 (1), 99-1001.
- Uysal, V. ve Turan, Y. (2019). Üniversite Öğrencilerinde Sürekli Kaygı, Dindarlık ve Saldırganlık Eğilimleri Arasındaki İlişkiler. *Bilimname*, 4, 67-104.
- Ünsal, Ş. ve Saruhan, A. (2012). Gebelik Sürecinde Aile Dinamikleri. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 18 (1-3), 143-151.
- Vedova, A., Maria, D., Dabrassi, F. ve Imbasciati, A. (2008). Assessing prenatal attachment in a sample of Italian women. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 26/2, 86-98.
- Vedova, A., Tomasoni, V. ve Imbasciati, A. (2006). Mother–foetus communicative relationship: A longitudinal study on 58 primiparae and their children during the first eighteen months. *Journal of Prenatal and Perinatal Psychology and Health*, 20 (3), 249–262.

- Vitz, P. C. (2013). Ateizm Psikolojisi. Kenan Sevinç (çev.). *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 133-147.
- Vreeswijk, C. M. J. M., Maas, A. J. B. M., Rijk, C. H. A. M. ve Van Bakel, H. J. A. (2014). Fathers' Experiences During Pregnancy: Paternal Prenatal Attachment and Representations of the Fetus. *Psychology of Men & Masculinity*, 15(2), 129-137.
- Yalom, I. D. (2019). *Bugünü Yaşama Arzusu Schopenhauer Tedavisi*. Zeliha Babayiğit (çev.). İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Yapıcı, A. (2002). Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık. *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 76-117.
- Yapıcı, A. ve Doğanay, A. (2019). Dini Başa Çıkma Ve Sabır Bağlamında İnsan Tipleri: Nitel Bir Araştırma. *Bilimname*, 4, 105-135.
- Yıldız, M. (2007). *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Yörükân, T. (2020). *Bağlanma ve Sonraki Yaşlarda Görülen Etkiler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

İsim SOYİSİM :
Doğum Yeri :
Doğum Tarihi :

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi :
Yüksek Lisans Öğrenimi :
Doktora Öğrenimi : -
Bildiği Yabancı Diller :

İLETİŞİM

E-posta Adresi :

ORCID: